

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI
FELSEFE PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ESER ÇALIŞMASI

SİVİL İTAATSİZLİK VE SOSYAL MEDYA

**SEVGİ DEMİREL
12730008**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. TEYFUR ERDOĞDU**

**İSTANBUL
2018**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI
FELSEFE PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ESER ÇALIŞMASI

SİVİL İTAATSİZLİK VE SOSYAL MEDYA

**SEVGİ DEMİREL
12730008**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. TEYFUR ERDOĞDU**

**İSTANBUL
2018**

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI
FELSEFE PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ ESER ÇALIŞMASI

SİVİL İTAATSİZLİK VE SOSYAL MEDYA

SEVGİ DEMİREL
12730008

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:

Tezin Savunulduğu Tarih:

Tez Oy Birliği / Oy Çokluğu ile Başarılı Bulunmuştur

Unvan Ad Soyad

İmza

Tez Danışmanı :

Yrd. Doç. Dr. A. Teyfur Erdoğan

Jüri Üyeleri :

Yrd. Doç. Dr. Gökçe Arsoy
Op. Dr. H. H. H.

Prof. Dr. Osman Ener Taslaman
İSTANBUL
2018

ÖZ

SİVİL İTAATSİZLİK VE SOSYAL MEDYA

Sevgi Demirel

Şubat, 2018

Yasanın veya keyfi ve baskıcı bir yönetimin “yanlış” yerlerini gösteren ve değişmesini isteyen vicdani, meşru, şiddete dayalı olmayan ama aynı zamanda yasaya aykırı bir edim olan sivil itaatsizlik, başvurulan direnme yöntemlerinden birini oluşturmaktadır. Kamuya açık olması ve şiddetten mümkün olduğunca uzak durması sivil itaatsizliği diğer direnme şekillerinden ayırır. Geçmiş eskilere dayanan bu direnme biçimi coğrafyaya, halk hareketlerine ya da siyasi gruplara göre farklı yöntemlerle kendini gösterir. Kullanılan araçların kendisi de bu direnme biçiminin farklılaşmasında etken rol oynar. Bu araçlardan biri son zamanda sosyal medya olarak ortaya çıkmıştır. Kısaca sosyal medya olarak tabir edilen, tek yönlü bilgi paylaşımından, çift taraflı ve eş zamanlı bilgi paylaşımına ulaşılmasını sağlayan medya sistemidir. Sahip olduğu yaygınlık ve hız gibi özellikleri sayesinde var olan “haksızlığın” bilinmesi ve bu durumun düzeltilmesi üzerinde etki etmektedir. Bu çalışmanın amacı sivil itaatsizlik olgusu ile bir araç olarak kullanılan sosyal medya arasındaki ilişkiyi incelemek, tartışmak ve konuyla ilgili örnekler sunmaktır. Bu kapsamda öncelikle baskıya karşı direnme hakkı ele alındı ve sivil itaatsizlik ile sosyal medya kavramları irdelendi. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında ise bu ikisi arasındaki ilişki ve örnekler açıklanmaya çalışıldı. Çalışmanın sonuç kısmında ise anlatılanlardan özet bir değerlendirme yapıldı.

Anahtar Kelimeler: Sivil itaatsizlik, Sosyal medya, Dijital aktivizm, Toplumsal hareketler

ABSTRACT

CIVIL DISOBEDIENCE AND SOCIAL MEDIA

Sevgi Demirel

February, 2018

Civil disobedience, which shows “wrong” points of law or arbitrary and oppressive polity; desires change; is a conscientious, legitimate and non-violent and at the same time illegitimate act, constitutes one of the used methods of resistance. The fact that it is open to the general public and as far away from violence as possible, distinguishes civil disobedience from other forms of resistance. This form of resistance whose past bases on the old has manifested itself in different ways in geography, civil commotion or political group. In addition, the used tools play effective role themselves in this form of resistance. One of these tools emerged as a social media. This shortly expressed concept, social media is a media system that provides to reach bilateral and simultaneous information sharing from one-way information sharing. Being recognised “inequity” which exists under favour of provided features, and improving this situation can be actualized by connecting or providing to connect to more people faster and easier via social media. The purpose of this study is to examine the relationship between the civil disobedience and social media which is used as a tool and to present relevant examples. In this content, firstly, the right of resistance against the pressure was discussed, and civil disobedience and social media concepts were examined. In the later part of the study, the relationship between these two concepts and examples were tried to be explained. In the conclusion part of the study, the brief evaluation of explained parts was carried out.

Key Words: Civil disobedience, Social media, Social movements, Digital aktivism.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında desteğini her zaman hissettiğim, her türlü sorumu yanıtlayan tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. A. Teyfur Erdoğan Hocam'a, tez konumla ilgili yürüttüğümüz tartışmalarda fikirleriyle desteklerini sunan dostlarım Mustafa Kumral, Dilek Kumral, Ece Yıldız ve Yakup Karabacak'a ve son olarak tezi bitirme sürecinde maddi ve manevi yanımda olan aileme ve Ekim 2016 yılında kaybettiğim babama teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul, Şubat, 2018

Sevgi Demirel

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi

1.GİRİŞ	1
---------------	---

2.SİVİL İTAATSİZLİK VE SOSYAL MEDYA KAVRAMI.....	4
--	---

2.1. Direnme Hakkının Tanımı ve Tarihsel Gelişimi.....	4
2.1.1.Tanımı	4
2.1.2. Direnme Hakkının Hukuk İlkesi Çerçevesinde Tarihsel Gelişimi.....	5
2.1.2.1.Antik Yunan ve Roma.....	5
2.1.2.2. İslam Hukuku.....	6
2.1.2.3. Hristiyanlık.....	8
2.1.2.4. 17. ve 18.yüzyılda Direnme Hakkı.....	9
2.1.2.5. Osmanlı Hukuku.....	11
2.1.2.6. Pozitif Hukukta Direnme Hakkı.....	13
2.2. Sivil İtaatsizliğin Dilsel Çözümlemesi Tanımı ve Unsurları.....	16
2.2.1. Dilsel Çözümleme.....	16
2.2.2. Tanımı.....	17
2.2.2.1. Baskın (Yaygın) Tanım.....	18
2.2.2.2. Dar Tanım.....	20
2.2.2.3. Geniş Tanım.....	23
2.2.3. Sivil İtaatsizliğin Unsurları.....	24
2.2.3.1. Yasadışılık.....	24
2.2.3.2. Alenilik, Hesaplanabilirlik.....	24
2.2.3.3. Siyasi ve Hukuki Sorumluluğunun Üstlenilmesi.....	25
2.2.3.4. Şiddetin Reddedilmesi.....	25
2.2.3.5. Ortak Adalet Anlayışına/Kamu Vicdanına Bir Çağrı.....	26
2.2.3.6. Sistemin Geneline Değil Tekil Haksızlıklara Karşı Ortak Eylem.....	26
2.2.3.7. Eylem Ciddi Haksızlıklara Karşı Yapılır ve Haksızlıkla Makul Bir İlişki İçindedir.....	27
2.2.3.8. Haksızlıkla İlgili Çifte Standart Kullanılamaz.....	27
2.3. Sosyal Medyanın Ortaya Çıkışı	28
2.3.1. Web 1.0.....	28

2.3.2. Web 2.0.....	29
2.3.3. Web 3.0.....	29
2.3.4. Sosyal Medyanın Tanımı.....	30
2.3.5. Sosyal Medya Türleri.....	32
2.3.5.1. Facebook.....	32
2.3.5.2. Twitter.....	34
3.SİVİL İTAATSİZLİK İLE SOSYAL MEDYA İLİŞKİSİ.....	37
3.1. Bilgi Çağı ve Bilgi Çağında Politik Yaşam.....	37
3.2. Siyasal İletişim.....	39
3.3. Teknolojik Determinizm(Gerekircilik) ve Küresel Köy.....	41
3.4. Yeni Medyada Kamusal Alan ve Demokrasi.....	43
3.5. Suskunluk Sarmalı ve Sosyal Medya İlişkisi.....	49
3.6. Sosyal Medya Sonrası Yeni Toplumsal Hareketler ve Sivil İtaatsizlik.....	53
3.7. Dijital Aktivizm ve Elektronik Sivil İtaatsizlik.....	60
3.7.1. İnternet Destekli Aktivizm.....	65
3.7.1.1. Düşük Düzeyde İnternet Destekli Aktivizm.....	66
3.7.1.2. Yüksek Düzeyde İnternet Destekli Aktivizm.....	66
3.7.2. İnternet Tabanlı Aktivizm.....	67
3.7.2.1. Düşük Düzeyde İnternet Tabanlı Aktivizm.....	67
3.7.2.2. Yüksek Düzeyde İnternet Tabanlı Aktivizm.....	68
3.8. Hacktivizm ve Elektronik Sivil İtaatsizlik.....	68
4.SOSYAL MEDYAYA DAYALI SİVİL İTAATSİZLİK ÖRNEKLERİ.....	73
4.1.Sosyal Medya Üzerinden Gerçekleştirilen Sivil İtaatsizlik Örnekleri.....	73
4.1.1. Twitter’a Erişim Eylemi.....	73
4.1.2. Bende de Var Eylemi.....	77
4.2. Sosyal Medya Destekli Sivil İtaatsizlik Örnekleri.....	79
4.2.1. Duran Adam.....	79
4.2.2. Hologramlı Eylem.....	83
5.SONUÇ.....	86
KAYNAKÇA	94
EKLER.....	102
Ek 1. Anket Formu 1.....	102

Ek 2. Anket Formu 2.....	103
Ek 3. Anket Formu 3.....	104
ÖZ GEÇMİŞ.....	105

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1:	Eski ve Yeni Toplumsal Hareketlerin Karşılaştırılması	60
Tablo 2:	Toplumsal Hareketlerde Kullanılan İnternet Odaklı ve İnternet Destekli Eylemler	67

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1:	Sosyal Medya Platformlarının Dünyadaki Aktif Kullanım Sıralaması....	35
Şekil 2:	Türkiye Aktif Sosyal Medya Kullanım Sıralaması.....	36
Şekil 3:	Tunus, Mısır, Yemen’de Arap Baharı Döneminde Twitter Kullanımı....	54
Şekil 4:	Twitter’a Erişim İçin Binanın Duvarına Yazılan Yazı.....	75
Şekil 5:	Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı’nın Yasak Süresince Attığı Twitler.....	75
Şekil 6:	Duran Adam Eylemi.....	82
Şekil 7:	Hologram Eylemi.....	85

KISALTMALAR

AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
cDc	: Cult of the Dead Cow
CMK	: Ceza Muhakemesi Kanunu
DNS	: Domain Name System
MIT	: Massachusetts Institute of Technology
TDK	: Türk Dil Kurumu
T�B	: Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı
VPN	: Virtual Private Network
www	: World Wide Web
Lösev	: Lösemili �ocuklar Vakfı

1.GİRİŞ

Bir direnme biçimi olarak sivil itaatsizlik, özellikleri bakımından pasif direnişten ve anarşizmden ayrı bir yerde durur. Özellikle bu kavramın pasif direniş kavramı ile karıştırılması yanlış bir kullanımdan kaynaklanmaktadır. Hiçbir şekilde şiddetten yana tavır takınmama durumu pasif direnişin tanımına tam anlamıyla uymaktadır. Sivil itaatsizlik ise tanımında şiddet içermeyen eylemselliği ifade etse de duruma bağlı olarak şiddete başvurabildiği direnme hareketlerinden birini oluşturur. Bu anlamda sivil itaatsizlik aktif ve pasif direnme içerisinde bir orta terim olarak yer almaktadır. Bu direnme biçimi, yasanın veya keyfi ve baskıcı bir yönetimin “yanlış”, “adaletsiz”, “haksız” yerlerini/tavırlarını gösteren ve değişmesini isteyen vicdani, meşru, şiddete dayalı olmayan ve aynı zamanda yasaya aykırı siyasi bir eylem olarak tarif edilir. Geçmiş eskilere dayanan bu direnme biçimi coğrafyalara, halk hareketlerine ya da siyasi gruplara göre farklı yöntemlerle kendini gösterir. Kullanılan araçların kendisi de bu direnme biçiminde etken rol oynar. İnternet çağının hızla büyümesi ve yayılması, var olan haksızlığın giderilmesi noktasında insanların birbiriyle daha çabuk iletişim kurmasında ve örgütlenmesinde aktif rol oynamıştır. Kısaca sosyal medya olarak tabir edilen kavram, tek yönlü bilgi paylaşımından, çift taraflı ve eş zamanlı bilgi paylaşımına ulaşılmasını sağlayan medya sistemidir. Geleneksel medyada göremediğimiz, bilmediğimiz çoğu bilgiye sosyal medya aracılığı ile ulaşmak mümkün olmaktadır. Var olan “haksızlığın” daha çok insanca bilinmesi ve bu durumun düzeltilmesi sosyal medya ile hızlı ve kolay bir şekilde gerçekleşebildiği gözlemlenmektedir. Bu anlamda sivil itaatsizlik ile internetin, özellikle sosyal medyanın birbirleri ile ilişki içinde olduklarını söylemek gerekir.

Bu çalışmada amacım, sivil itaatsizliğe değinirken onun aynı zamanda sosyal medya ile ilişkisini ortaya çıkarmak ve bununla ilgili önemli gördüğüm örnekler sunmaktır. Konuyu seçmemde iki faktör rol oynamıştır. Birincisi sivil itaatsizliğin her daim güncelliğini koruyan bir konu olması ve kullanılan yöntemlerin dönem dönem değişiklik göstermesidir. Geliştirilen her yöntem sivil itaatsizliğin nereye evrileceğine dair ipuçları sunmaktadır. İkincisi ise sosyal medyanın, sivil itaatsizliğin daha çok görünür olmasına

ve yayılmasına katkıda bulunduğunu düşünmemdir. Bu iki faktör üzerinden kimi sorulara yanıt aranmıştır. Sivil itaatsizliğin sosyal medya sonrasında kavram ya da şekil açısından değişikliğe uğrayıp uğramadığı birinci soruyu oluşturmaktadır. İkinci soru ise sosyal medyanın sivil itaatsizlik eylemlerine katkı sağlayıp sağlamadığı veya nasıl bir katkı sağladığı sorusudur. Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sivil itaatsizlik ve sosyal medya kavramlarının tanımlarına ve gelişimlerine yer verilmiştir. Her iki kavram da tanım ve özellikleri ile ele alınmıştır. Özellikle sivil itaatsizliğin tanımına yönelik çok fazla düşünür farklı tanımlamalarda bulunmuştur. Bu tanımlamalardan sivil itaatsizliğin temel özelliklerine ulaşılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde internetin ortaya çıkışıyla gelişen politik yaşam ele alınmış ve baskıya karşı direnme hakkının, kullanılan bir araç olarak sosyal medya ile ilişkisi anlatılmıştır. Üçüncü bölümde sosyal medyanın aktif kullanımı ile büyüyen sivil itaatsizlik örnekleri ele alınmıştır. Sosyal medya tabanlı ve sosyal medya destekli sivil itaatsizlik olmak üzere; *Twitter'a Erişim Eylemi*, *Bende de Var Eylemi*, *Duran Adam* ve sivil itaatsizlikte yaratıcılığı şimdilik en üst düzeye taşıyan *Hologramlı Eylem* örneklerine yer verilmiştir.

Twitter'a Erişim Eylemi, Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı'nın Türkiye Cumhuriyeti mahkemelerinin kararıyla 20 Mart 2014 tarihinde Twitter'ı engellemesi ile başlamıştır. Yasağı kabul etmeyen binlerce Twitter kullanıcısı başka ülkelerin sunucularından bağlanarak sivil itaatsizlik eylemi sergilemişlerdir.

Sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen *Bende de Var Eylemi*'nde gazeteci Ahmet Şık'ın yazdığı ve polisler tarafından toplanan "İmamın Ordusu" isimli kitabın taslağı sosyal paylaşım sitelerinde hızlı bir şekilde paylaşılmış ve meşru, barışçıl, şiddete dayanmayan ve daha pek çok özellikleri ile bu eylem, sivil itaatsizlik kapsamında değerlendirilmiştir.

Gezi Parkı eyleminin bir parçasını oluşturan *Duran Adam* eylemi, performans sanatçısı Erdem Gündüz'ün Gezi Parkı'nda yaşanan duruma dikkat çekmek için Taksim Meydanı'nda sekiz saat boyunca durması ile cisimleşmiştir. Sosyal medya sayesinde eylem, hızlı bir şekilde duyurulmuş ve Türkiye'nin farklı illerinde benzer eylemlerin yapılmasına önayak olmuştur. Şiddet içermeyen bu pasif direniş örneği sivil itaatsizlik yöntemlerinden birini oluşturmuştur.

Sivil itaatsizlikte geleneksel yöntemlerin dışına çıkan ve dijital teknolojinin araçlarından faydalanan son örnek ise *Hologramlı Eylem*'dir. 2015 senesinde İspanya hükümetinin meclis binası önünde eylem yapmasını yasaklaması üzerine hologram tekniği ile meclis binası önüne geniş katılımlı eylem görüntüleri yansıtılmıştır. Fiziksel olarak insanların bulunmadığı meclis binasına aynı anda başka yerde eylem yapan insanların yüzleri ve bedenleri hologram tekniği ile yansıtılarak sivil itaatsizlik gerçekleştirilmiş oldu.

Tezde geçen problematiklerle ilgili tarafımda Twitter üzerinden yapılmış üç anket mevcuttur. Tezin kuramsal kısmının güncellik ve subjektivite sebebiyle zayıflamaması için bu anketleri tezin sonuna ilave ettim. Ek 1, Ek 2 ve Ek 3 şeklinde belirtilen anketlerin sonucu ile ilgili yorum kısmı da ilave edilmiştir.

Anketler Twitter üzerinden tek soru ve üç şık üzerinden hazırlandı. Daha çok kullanıcının cevaplaması için mention özelliği kullanıldı. Bu sayede mentionda adı geçen kişiler RT (retweet) yaparak anketin yayılmasını sağladılar.

Tezde parantez içinde (ek) olarak gördüğünüz yerlerle ilgili kuramsal kısmın sağlaması hedeflendi ve ortaya koyulan soruların çoğunluğu Türk kullanıcılar tarafından cevaplandı.

Sonuç kısmında ise tüm bu anlatılardan özet bir değerlendirme yapılmıştır.

2.SİVİL İTAATSİZLİK VE SOSYAL MEDYA KAVRAMI

2.1. Direnme Hakkının Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

2.1.1.Tanımı

Tarih, yaşanan adaletsizliklere karşı tepki olarak gösterilen direnişlere sahne olmuştur. İster gasp ederek iktidarı ele geçirenin adaletsizliği olsun ister yönetilenlerin rızasını alarak iktidara gelenin adaletsizliği olsun belli bir kısmı direnişin kendisi ile karşılaşmıştır. Bunun böyle olması iktidarların toplum nezdinde düştüğü meşruiyet bunalımından kaynaklanır. Kavramsallaştırma noktasında sıkça referans alınan Max Weber (1864-1920), iktidarı, insanları itaat etmeye zorlayan ve istemedikleri şeyleri dahi yaptırabilen bir kavram olarak görür. “Meşru” ve “meşru olmayan” iktidar olarak ikiye ayrılan bu kavramın, insanların gönüllü olarak itaat etmesine dayalı olan kısmına “meşru iktidar” anlamında “otorite” denmektedir. Şu halde otorite ile iktidar arasındaki temel fark yönetimin toplum tarafından meşru kabul edilmesi ve toplumun emirlere uyma rızası göstermesidir. Böylece Weber, otorite kavramının hem hukuksal meşruiyeti hem de toplumsal meşruiyeti içerdiğini dile getirmektedir.¹ Toplumdaki huzurun, hakların ve özgürlüğün iktidar tarafından sağlanması genel itibari ile meşruluğun kaynağı olarak görülür. Gayri meşru bir niteliğe bürünen iktidarlara karşı direniş ilkçağdan bu yana bir hak olarak kabul edilmiştir. Freeman’a² göre *direnış*, “başkasının eylem ya da iradesi karşısındaki psikolojik veya fiziki her tür muhalefeti kapsayan ve zorlamaya karşılık geliştirilen bir savunma hareketidir.”³ Direnme hakkı ise “İnsanın doğuştan, sırf insan olması nedeniyle sahip olduğu, devredilemeyen, yok edilemeyen kimi hakların baskı ve zulüm karşısında korunması gerektiği anlayışına dayanmaktadır; bir bakıma hukuku reddeden (ya da çiğneyen) iktidarlar karşısında kaynağı (doğal) hukuka dayalı bir eylem

¹ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, çev.Taha Parla, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), 132.

² Harrop Freeman (1907-1993) kamu hukuku ve hukukun ilkeleri üzerinde derinleştiği Cornell Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesidir.

³ Harrop A. Freeman, “Sivil İtaatsizlik Üzerine Görüşler”, **Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş**, ed. David H. Thoreau, Mohandas K. Gandhi (Ankara: Vadi Yay., 1999): 123.

biçimidir.”⁴ Buradaki sorun halkın direnme hakkına ne zaman sarılacağına dair sorundur. İktidarın tam olarak ne zaman meşruluğunu yitirmiş sayılacağına dair görüşler ve iktidara yönelik direnmenin nasıl olacağına dair görüşler net değildir. Her dönem ya da her çağ bu tanımlamaları farklı farklı dile getirmiştir. Öte yandan hiçbir devlet mutlak iyi ya da mutlak adaletli olamaz. Bu durumda adil olmayan durumların baskı ve zulmün derecesine varıp varmadığını belirlemek ve toplumun hangi durumda direnme hakkına başvurabileceğini açıklamak güçleşir. Temel hak ve özgürlüklerin, demokratik toplum düzeninin gereklerine uymayacak biçimde sistemli olarak sınırlandırılması ya da kullanılmasının sürekli durdurulması direnme hakkı için bir kıstas oluşturabilir.⁵ Temel hak ve özgürlüklerin sürekli kısıtlanması, hukuksal yolların kapalı olması ve bireylerin kendilerini ifade edecek alanları olmaması direnme hakkının kullanılmasında haklı bir sebep sayılmaktadır. Bu durumda direnme hakkı halk nezdinde meşru kabul edilir, hukuk ilkesi çerçevesinde ise meşruluk payı olsa dahi bunun kanunda ifade edilmesi üstü örtük bir biçimdedir. Bunun böyle olmasının sebebi tarihsel gelişimin gözden geçirilmesi ile daha iyi anlaşılacaktır.

2.1.2.Direnme Hakkının Hukuk İlkesi Çerçevesinde Tarihsel Gelişimi

2.1.2.1.Antik Yunan ve Roma

İlkçağda direnme hakkının emarelerini Antik Yunan’da görmekteyiz. Örneğin Atina Sitesi Senatosu direnme hakkının hangi durumda söz konusu olacağına dair bir karar almıştır:

“Atina’da kurulu demokrasi düzenini yıkan ya da demokrasi yıkıldıktan sonra kurulan siyasi rejimde görev alan kimseye, Atina halkının düşmanı gözü ile bakılsın; bu kimseyi öldüren şahsa ceza verilmesin; demokrasi düşmanının bütün malları site yararına satılsın; bu düşmanı öldüren şahıs ve ona yardım edenler, insanlar ve tanrılar

⁴ Yılmaz Aliefendioğlu, “Direnme Hakkı”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Ed. Yasemin Özdek, (TODAİE, 2002): 395.

⁵ Ahmet Taşkın, “Baskıya Karşı Direnme Hakkı”, **TTB Dergisi**, s. 52, (2004): 45.

önünde suçsuz sayılsın. Bütün Atinalılar demokrasiyi yıkan halk düşmanını öldürmek için and içsinler.”⁶

Atina Sitesi Senatosu aldığı bu kararla direnmeyi demokrasiyi yıkmaya çalışanlara karşı meşru bir görev olarak tanımlamıştır.

Roma’da ise Cicero’nun (MÖ 106-43) *De Officiis* adlı yapıtı direnme hakkı üzerine bize bilgiler sunmaktadır. Gerçek yasanın, gücünü insandan değil doğadan (tanrılardan) aldığını ve bundan dolayı da değiştirilemeyeceğini savunan Cicero’ya göre bu sonsuz ve değişmez yasaya itaat etmeyen insan, tanrılar katında en ağır cezaya çarptırılmayı hak eder.⁷ Yine aynı şekilde Cicero, dolaylı bir biçimde Cumhuriyet’e ters düşen yönetimleri, özellikle Caesar’ın yönetimini, doğal hukuka, yani adalete uymamakla suçlar. Caesar’ın öldürülmesini onayladığı göz önüne alındığında, Cicero’nun toplumu doğal yasalara göre yönetemeyen idarecilere karşı aktif bir direnişi (direnme hakkını) benimsediği ileri sürülebilir.⁸

İmparatorluk dönemi Roma siyasal düşüncesinin önemli düşünürü olarak görülen Seneca, (M.Ö. 4-M.S. 65) kaderci bir anlayışı benimsemektedir. Buna göre insanın yazgısı doğuştan belirlenmiştir ve kişi, başına gelen en kötü durumlara dahi katlanmalıdır. Devlet hukuk ve güçle donatılmıştır. Devletten ayrı bir yol izlenmesini değil devletin içinde yer alıp doğrunun bulunmaya çalışılması gerektiğini savunur.⁹ Bu anlamda Seneca imparatorlukların korunmasına yönelik kaderci bir tutum belirlemiş ve toplumlar arasındaki sınıflandırmanın (köleciler, aristokrat) olması gerektiğini ifade etmiştir. Sonuçta, direnme kavramı yerine itaat kavramına ağırlık verildiği bir düşünce sistemi geliştirilmiştir.

2.1.2.2.İslam Hukuku

İslam hukukunda da direnmenin kendisinden bahsedebilmek iktidarın meşruluğunu yitirmesi ve hükümdarın zorbalıkla yönetmeye başlaması ile mümkündür. Toplumun rızasını alan ve usulüne uygun olarak seçilen lider meşrudur ve ona itaat etmek gerekir.

⁶ Ayferi Göze, “Baskıya Karşı Direnme Hakkının Kabul Edildiği Pozitif Hukuk Metinleri ve Anayasalar”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, c. 36, s. 1-4, (1971): 28-29.

⁷ Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, (Ankara: İmge Yay., 1991), 39-41.

⁸ **age**, 54.

⁹ **age**, 65-66.

Meşru otoriteye olan itaatin bir diğer önemi bunun aynı zamanda dini bir yükümlülük olarak görülmesindendir. Şayet bir hükümdar meşru değilse veya meşruiyetini yitirirse gaspçı, adil değilse zalim olarak kabul edilir. Hükümdarın itaate layık olabilmesi için gaspçı ve zalim olmaması gerekir.¹⁰ İslam devleti meşruluğu sağlama noktasında dini esasları kabul eder. Bu konu üzerine yazılan hadisler hükümdarların dini esas almasını ve Allah yolundan sapmamayı ve aksi durum söz konusu olursa yönetilenlerin itaat etmeme hakkını kullanabileceklerini ifade eder.

İtaate layık olmayan hükümdarlar, yönetilenlere verilen “*Huruç Hakkı*” (ayaklanma hakkı) ya da “*Zulme Karşı Mukavemet Hakkı*” çerçevesinde bir direnişle karşı karşıya kalabilmektedir. Bununla ilgili çokça bilinen iki örnek vardır. Hz. Ömer¹¹, bir vaaz esnasında “Ey insanlar! Eğer siz eğrilerseniz ben sizi doğrulturum. Ama ben eğilirsem siz ne yaparsınız?” diye sormuş. Vaaz dairesinde bulunanlardan biri kalkıp “Ey Ömer, seni şu eğri kılıcımızla düzeltiriz” demiştir.¹² Bir diğer örnek ise; Hz.Ebubekir’in¹³ “Allah’a itaat ettiğimde bana itaat edin; isyan ettiğimde bana itaat borcunuz yoktur.”¹⁴ sözü direnme hakkını kabul ettiğinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Öte yandan *huruç hakkı* dışında direnmenin pasif şeklini savunan fikirler de mevcuttur. Bir diğer adı *sabır ekolü* ve temsilcileri İmamiye Şiası ile birlikte Ehl-i Sünnet olan bu ekole göre zalim bir yönetime karşı çıkmak yersizdir.¹⁵ Bu ekol, aktif direnişin getirdiği zararın faydasından fazla olduğunu düşündüğünden dolayı zulmü kabullenmeme durumunu sessiz bir reddediş ile göstermektedir. Adaletsiz bir yönetime duygusal çıkışlar yapmak yerine sabırlı olmayı, tutarlı ve dayanakları olan fikri bir hareketi savunmak gerektiğini dile getirir. Ebu Hanife ve Ehl-i sünnetin çoğunluğu tarafından savunulan *Maslahat ekolü* ise direnmenin sonuçlarını da görebilecek şekilde hareket edilmesini ortaya atar. Güçlü bir direnme yoksa ya da direnme başarıya götürmüyorsa direnmenin anlamı yoktur. İç savaşa götürecek direnme hareketlerine izin verilmez. Ehl-i sünnetin dört imamı Ebu Hanife, İmam Şafii, İmam Malik ve İmam Ahmed, “kan

¹⁰ Şükrü Nişancı, **Sivil İtaatsizlik**, (İstanbul: Okumuş Adam Yay., 2003), 63.

¹¹ Ömer bin Hattab (579-644), İslam peygamberi'nin bir sahabesi, İslam Devleti'nin Ebu Bekir'den sonraki başkanı ve halifesi. Sünni inancına göre dört raşit halife'nin ikincisidir.

¹² Necip Fazıl Kısakürek, **Peygamber Halkası**, (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2003), 55.

¹³ Hz. Ebubekir (573-634) İslam Devleti'nin ilk halifesidir.

¹⁴ Ahmet Taşkın, “Baskıya Karşı Direnme Hakkı”, **TTB Dergisi** Sayı 52, (2004): 54.

¹⁵ **age**, 54.

dökmek, zalime itaat etmekten daha kötüdür” diyerek, bu konuda titiz davranmışlardır.¹⁶ Aktif ve pasif direnme şekillerinin görüldüğü İslam hukukunda aktif direnme kendini huruçlarla gösterirken pasif direnme yolunu seçenler isyan etmek yerine küskün kalmayı tercih etmişlerdir.

2.1.2.3.Hıristiyanlık

İlk çağdan ortaçağa kadar direnme hakkı kavramının kendisi kullanılmamış daha çok zalimlerin öldürülme hakkından söz edilmiştir. Bu kavramın ortaya atılması Hıristiyan felsefeciler sayesinde olmuştur. Hıristiyan teolojisine bakıldığında bu dünyanın fani olduğu ve insanların gerçekte öteki dünya için yeryüzünde olduğu görüşü hakimdir ve bu nedenle Hz. İsa dünyevi alemdeki iktidarlara karşı direnmeyi doğru bulmadığını dile getirmiştir.¹⁷ Zaman içerisinde Kilise ile krallıklar arasında güç savaşının başlaması Kiliseyi, halkın iktidardan kendini ancak direnme hakkı ile savunabileceği düşüncesine götürmüştür. 12. yy.da İngiliz din adamı John of Salisbury (1120-1180) zalimlerin öldürülmesi hakkı üzerine düşüncelerini dile getirmiştir. Yine burada zalimlerin öldürülmesi direnme hakkı içinde görülmüştür.¹⁸ Ortaçağda direnme hakkının daha geniş bir tanıma ulaşması ilk defa ünlü filozof Thomas Aquinas’la (1225-1274) olmuştur. O, sadece zalimin öldürülmesi hakkı olarak değil, zalim ve keyfi iktidarı önleme amacı olarak da tanımlamıştır direnme hakkını. Aquinas’a göre devlet, insanın sosyal ihtiyaçlarına cevap vermek için meydana getirilmiştir. Bu nedenle çıkardığı kanunlar keyfi veya zalimce olmamalıdır. Eğer kanun koyucu halka haksız ödevler yüklerse (angarya) veya kanunun kendisi adalet ilkesine ters düşerse halkın isyan etme, direnme hakkı vardır.¹⁹

¹⁶ age, 55. Ayrıca bkz. Kura’an’da geçen zulüm ile ilgili

<http://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/?p=kitap&i=3.0.618> [01.06.2017].

¹⁷ İncil’de bu konu ile ilgili şöyle yazmaktadır: “Göz yerine göz, diş yerine diş denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim: Kötüye karşı koyma; ve senin sağ yanağına kim vurursa, ona ötekini de çevir. Ve eğer biri seninle mahkemeye gidip senin gömleğini almak isterse, ona abanı da bırak...Düşmanlarınızı sevin, ve size eza edenler için dua edin ki, siz göklerde olan Babanızın oğulları olasınız; zira o, güneşini kötülerin ve iyilerin üzerine doğurur; ve salih olanlarla olmayanların üzerine yağmur yağdırır” Matta , Bap 5: 38-45, **Kitabı Mukaddes**, s.5.

¹⁸ “Tanrı’nın yasalarını uyguladığı sürece, Tanrı’nın benzeri olan yönetici, bu yasalardan ayrılırsa, şeytanın benzeri olur. Artık bu kimse bir kral değil bir tirandır.” Salisbury’nin kuramını açıklayan bkz. Alaeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, (Bilim Sanat Yayınları, 2004), 253.

¹⁹ Ayrıntılı okuma için bkz. Niyazi Öktem, **Özgürlük Sorunu ve Hukuk**, (İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1977).

Direnme hakkı kavramını meşrulaştıran ve bunun üzerine kitaplar ve yazılar yayınlayan bir akım da Protestanlardan çıkmıştır. 24 Ağustos 1572 tarihinde Katoliklerin Protestanlara karşı Fransa’da gerçekleştirdiği Saint Barthelemy katliamı Protestanları “zalim”lere karşı direnme yoluna sevk etmiştir. Yazar Theodore de Beze (1519-1605), hukukçu ve siyaset kuramcısı François Hotman (1524-1590) ve Fransız diplomat Hubert Languet (1518-1581) zalimlere karşı neden direnmek gerektiğine dair tarihi, hukuki, siyasi, ahlaki yönlerden direnmeyi doğrulamaya çalışan eserler yayınlamışlardır.²⁰

*“Krallarla kilise arasındaki üstünlük kavgaları ve onun arkasından din savaşları yatıştıktan sonra direnme hakkı güncelliğini kaybetmiş ve uzun bir süre gündemden kalkmıştır. Bu hakkın tekrar gündeme gelmesi on yedinci yüzyılın sonlarına rastlar. Ancak bu dönemde direnme hakkı artık din açısından değil, tamamen laik düzeyde kendini gösterir.”*²¹

Açıktır ki direnme hakkının kendisi iktidarın meşruiyeti ve halkın özgürlükleri ile doğrudan ilgilidir. Devletin başına geçmek ve iktidarı/otoriteyi etkilemek isteyen her toplumsal güç kendisini meşru göstermek ve bu meşruluğunu kalıcılaştırmak için direnme hakkına sarılmıştır. Haksızlığa karşı direnme hakkını kullanan toplumların bir kısmı aktif direnme hareketlerine sarılırken bir kısmı ise pasif direnme hareketlerine sarılmıştır. Var olan iktidar meşruluğunu yitirirken başa gelen yeni iktidar kendi meşruluğunu kanıtlamak için gayret sarf eder ve bu uğurda siyasalar üretir. Eski ile yeni güçler arasındaki çatışma direnme hakkının teorik olarak kavramsallaşmasını da sağlamıştır. Doğal hukuktan yola çıkan direnme hakkı yüzyıllar içerisinde kimi zaman anlamı genişletilmiş kimi zaman da laik ve dini açıdan temellendirilmeye çalışılmıştır.

2.1.2.4.17. ve 18. yüzyılda Direnme Hakkı

On yedinci yüzyılda feodalizm ile burjuvazi arasındaki mücadelede İngiliz filozof John Locke (1632-1704), direnme hakkını burjuvazinin terminolojisi ile temellendirmeye çalışmıştır. Buna göre direnme hakkının kendisini, adına Toplum Sözleşmesi dediği kuramda anlatmaya çalıştığını görürüz. Siyasal iktidarın amacını

²⁰ Geniş ve ayrıntılı okuma için bkz. Beze, “Du droits des Majistrats”, 1574, s.3-6 ve 27’den aktaran Ayferi Göze, “Onaltıncı Yüzyıl Düşünürlerinde Baskıya Karşı Direnme”, **İÜHF**, c.34, s.1-4 (1969): 260-261.

²¹ Münici Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, (AÜHF Yayınları 1976), 301-302.

“fertlerin tabiat halinde sahip oldukları ve sözleşme hükümlerine göre kendilerine alıkoydukları hakların ve hürriyetlerin korunması”²² olarak ifade eden Locke, amacın dışına çıkılması halinde fertlerin direnme hakkına sarılabileceğini şu sözlerle ifade etmiştir:

*“Her nerede yasa sona erer orada tiranlık başlar. Eğer yasa başkasının zararına olacak şekilde çiğnenirse ve her kim ki otoritesi altında kendisine yasayla verilen yetkiyi aşarsa ve yasanın izin vermediği şekilde emri altındaki kuvveti tebaasını kuşatmak için kullanırsa onun meşru hakimiyeti sona erer. Ve yetkisi olmadan davranana, aynı kuvvet kullanarak başkasının hakkını çiğneyen herhangi bir adam gibi karşı çıkılabilir.”*²³

Locke’un Toplum Sözleşmesi kuramına göre insanlar doğal durumda eşit ve özgürdürler. Fakat doğa durumunda insanların eşit ve özgür oluşlarını engelleyen düzen bozucu kurallar koyulabilmekteydi. Bu yüzden insanlar özgür ve eşit bir biçimde yaşamayı sağlamak amacıyla daha güvenli ve barışçı bir hayatı temin edecek bir sözleşme oluşturmuşlar ve ona uymaya başlamışlardır. Bu sözleşme ile halk, iktidara toplumun güvenliğini sağlama noktasında bir görev biçmiştir. Locke kuramında toplumun bütün haklarından feragat etmediğini yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakkının bireyde saklı olduğunu dile getirir. Yönetenler bu hakları korumakla görevlidir. Bu görev ihlal edildiğinde insanın en tabii hakkı olan direnme hakkı devreye girer. Özgürlük sağlamayan devlet, meşruluğunu yitireceğinden ona karşı direnmek meşrudur. Bu anlamda Locke insan onuruna dayanan bir özgürlük anlayışı geliştirmiştir.²⁴

Evrensel akıl ile temellendirilmeye çalışılan direnme hakkı Alman filozof Kant (1724-1804) açısından negatif bir anlam taşır. Çünkü *akıl* ile oluşturulan sözleşmenin adil olmama gibi bir durumu söz konusu olamaz. Sözleşmeye karşı yapılan direnişin kendisi Kant’a göre bir suç teşkil eder. Halkın yöneticilere ölçülü eleştirilerde bulunması makul sayılırken şiddete şiddetle karşılık vermek meşru bir edim sayılmamaktadır. Kant’a göre böyle bir edim daha çok kaosa sürüklenmeye sebep olacaktır.²⁵

²² Münici Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, (AÜHF Yayınları 1976), 302.

²³ John Locke, **Hükümet Üzerine İkinci Tez**, çev. Fahri Bakırcı, (Babil Yayıncılık, 2004), 167.

²⁴ **age**, 167.

²⁵ Immanuel Kant, **Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme**, çev. Dr.Yavuz Abadan, Seha L. Meray (AÜSBF Yayınları, 1960), 50-51.

Kant direnme hakkını eleştirirken Fransız hukukçu Leon Duguit²⁶ (1859–1928), bu hakkın gerektiğinde sonuna kadar kullanılmasında bir yanlış görmemektedir. Direnme hakkını hukuki bir yol olarak gören Duguit, objektif hukuka aykırı hareket eden iktidarı deviren bireyleri, meşru ve hukuka uygun davranmış bulur. Çünkü bireyler hukuku yeniden üstün kılmak amacıyla bu yola başvurmuşlardır.²⁷

On yedinci ve on sekizinci yüzyılda direnme hakkı doğal hukuk çerçevesinde toplum sözleşmesi içinde ele alınmış ve direnmenin gerekçesi toplum sözleşmesi varsayımından hareketle oluşturulmuştur. On dokuzuncu ve sonraki yüzyıllara geldiğimizde ise direnme hakkı doğal hukuk ile değil pozitif hukuk ile ele alınmaya başlamıştır. Belli bir toplumda ve belli bir zamanda yürürlükte bulunan hukuk kurallarının tamamı olarak ifade edilen pozitif hukukun direnme hakkı ile ilgili bölümü ileriki kısımda anlatılmaya çalışılmıştır.

2.1.2.5.Osmanlı Hukuku

Pozitif hukuk içerisindeki direnme hakkının ayrıntılarına geçmeden önce kronolojik olarak Osmanlı hukukunda bu durumun nasıl işlendiğine değinmek gerekir. Osmanlı hukuku kendisinden önceki İslam hukukundan, Ortaasya hukukundan, Bizans’tan ve Sasanilerden izler taşır. Taşındığı bu izler Osmanlı hukukunda hem itaatin ne kadar önemli olduğunu hem de Tanzimat Dönemi’ne kadar olan direnme hareketlerinin neden zayıf kaldığını bize anlatır. İtaati güçlü kılan üç önemli faktör dini, toplumsal ve ekonomik faktördür. Buna göre Osmanlı Devleti kurulduğunda hem şeri hem de örfi hukuku kabul etmiştir. Fakat 16.yy.a gelindiğinde şeri hukuk daha ağır basmış ve örfi hukuk şeri hukuka uygunluğu ile var olmuştur. Böylece yönetene itaat aynı zamanda dini bir görev olarak da kabul edilmiştir. Topraklar devletin malı olarak sayılmış ve yöneticiye itaatin sınırlarını belirleyecek bir toprak sistemi (tımar sistemi) inşa edilmiştir. Üçüncü faktör ise devletin bekasının her şeyden önemli olduğu algısının oluşmasıdır.

Osmanlı hukukunda yöneticiler haksızlığın oluşması durumunda halkın başvurabileceği adaletnameler, şikayetnameler ve İslami ilkeye dayalı hisbe

²⁶ Pozitivist hukuk anlayışı ile çağının hukuk kuramını etkilemiştir.

²⁷ Ahmet Taşkın, “Baskıya Karşı Direnme Hakkı”, **TTB Dergisi**, s. 52 (2004): 45.

mekanizmalarını ortaya koymuştur. Adaletnameler, devlet otoritesini temsil edenlerin, reayaya karşı bu otoriteyi kötüye kullanmalarını, kanun, hak ve adalete aykırı tutumlarını; olağanüstü önlemlerle yasaklayan beyanname şeklinde padişah hükümleridir.²⁸ Şikayetnameler ise haksızlığa uğrayan halkın vilayet divanlarına giderek şikayetlerini iletebilmesidir. Şikayet defterleri ya da arz-ı mahzarlar (bir grubun dilekçesi) direnme hakkı kurumunun işleyişinde rol oynarlar. Öte yandan Osmanlı'da kanun ve nizama uyma ve bunun denetlenmesini sağlamak amacıyla hisbe denilen bir işleyiş mevcuttur. Bu işleyiş ise kadıların yardımcısı olarak bilinen muhtesipler aracılığı ile olmaktadır. Hemen hemen bütün İslam devletlerinde görülen hisbe teşkilatının özünde, “sevabını umarak bir işi yapmak, akıllı ve basiretli bir şekilde yönetmek; çirkin bir iş yapmayı kınamak, hesaba çekmek” vardır.²⁹

Osmanlı Devleti'nin belli dönemlerinde tarihe de geçecek isyanlar veya hareketler ortaya çıkmıştır. Celali isyanları, göçebe topluluklarının direnişi, heteredoks hareketler, Şeyh Bedreddin olayı ve II. Meşrutiyet devrinde Erzurum'daki halk hareketleri bilinen direnme hareketlerinden birkaçıdır.³⁰ Bununla birlikte II. Mahmut döneminde ayanların devlet yöneticileri ile birlikte imzaladıkları Sened-i İttifak (1808) iktidarın yetkilerini sınırlandırması bakımından önemli bir belge sayılmıştır.³¹ Ardından gelen Tanzimat Dönemi ile de Osmanlı Devleti'nde muhalefet kavramı gelişme göstermiş, halk yavaş da olsa siyasal sürecin bir parçası olmaya başlamıştır. Osmanlı muhalefet geleneğinde çok büyük bir değişime işaret edilmiş ve siyasetin kutsal gizemini yitirmeye başlaması sonucunda yönetilenlerin merkezden ve siyasal faaliyetten olan beklentileri de değişmeye başlamıştır.³² Önemli bir değişim de artık şikayetname ve şikayet defterlerinin yerini arz-ı hallerin (arzuhal) almasıdır. Şikayetnamelerde uğranılan haksızlık dile getirilirken arz-ı hallerde somut ve kişisel sorunlara karşı çözüm isteği ve

²⁸ Halil İnalcık, **Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 1**, 50.bs (İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 324.

²⁹ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, “Hisbe Terimi” **Türkiye Diyanet Vakfı**, Cilt 18, 133. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=180133> [09.09.2016]

³⁰ Bununla ilgili bkz. Ahmet Yaşar Ocak, **Türkiye Sosyal Tarihinde İslamın Macerası**, 2.bs (Timaş Yayınları, 2010).

³¹ Bu belge kimi tarihçilerce Magna Carta'ya benzetilse de aslında padişaha imzalatılan ebedi, yani zaman sınırı olmayan şartlar, halk egemenliğini değil, ayanın fiilen elde etmiş olduğu imtiyazları güvence altına almayı hedefliyordu. Bkz. Halil İnalcık, **Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı (Devlet, Kanun, Diplomasi)**, (Timaş Yayınları, 2014), 59-60.

³² Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, “Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Siyasal Gelişme”, **Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, ed. Ersin Kalaycıoğlu (İstanbul: Der Yay., 1997): 33.

öneriler de yer almaktadır. Denetlenmesi gereken bir iddiaya göre 1847 yılından itibaren toplumsal haksızlıkların çözümüne yönelik istek azalırken kişisel ve somut sorunlara çözüm isteği artmıştır.³³ Tanzimat Dönemi ile birlikte başta bürokratlar olmak üzere birey ve onun hakları ön plana çıkmış ve bu durum sivilleşmenin de göstergesi olarak görülmüştür. Buna rağmen padişahın elinde bulundurduğu yetkilerden dolayı iktidarı sınırlama noktasında gereken başarı II. Meşrutiyet'e kadar sağlanamamıştır.

2.1.2.6.Pozitif Hukukta Direnme Hakkı

Öncelikle belirtmek gerekir ki direnme hakkı kavramını pozitif hukuk içerisinde tanımlamaya çalışmak kimi tartışmalara yol açmıştır. Direnme hakkının hukuk içerisinde (kast edilen pozitif hukuk) yer alması bazı düşünürlere göre doğru kabul edilmemektedir. Çünkü pozitif hukuktan da önce gelen direnme hakkı insanın doğuştan sahip olduğu bir haktır; o, ne alınmıştır ne verilmiştir ne de devredilmiştir. Bununla birlikte pozitif hukuk içerisinde yer almasını, bu hakkın evcilleştirilmesi olarak yorumlayan açıklamalar da bulunmaktadır.³⁴ Pozitif hukukla birlikte, toplum ya da devlet oluşturduğu yasaların içerisinde direnme hakkını tanımlamaya çalışır. Meşru olarak kabul edilen direnme hakkı pozitif hukukla birlikte yasallık sınırlarının içerisinde çekilir. Pozitif hukuka sahip olan devletler, yasallık ve meşruluk arasındaki çizgide duran direnme hakkını kendi yasalarına göre biçim verebilmektedirler. Bu anlamda pozitif hukukun temel düşüncesi egemen gücün iradesi ile şekillendiğini düşündüğümüzde bu hakkın evcilleştirildiğini söylemek pek de yanlış sayılmamalıdır.

Pozitif hukukta bu hakkı içerik olarak görebileceğimiz ilk metin İngiltere'de ilan edilen 1215 tarihli Magna Carta Özgürlükler Bildirgesi'dir. Magna Carta'da bağlılığın güvencesini oluşturan hükme göre, Kral John'un, Bildiriyi ciddi biçimde ihlal etmesi durumunda yirmi beş barondan oluşan kurul, krala karşı savaş açma hakkına sahip olmaktaydı.³⁵ Fakat o dönemde bu hak krala karşı sadece soylulara tanınmıştır. Gerçek anlamda tek tek bireyleri kapsayan ilk pozitif metin 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi olmuştur. ABD'nin kurucu babalarından Thomas Jefferson (1743-1826) önderliğinde hazırlanan bu metnin 3. maddesi şöyledir:

³³ age, 35.

³⁴ Hayrettin Ökçesiz, **Sivil İtaatsizlik**, (İstanbul: Demokrasi Kitaplığı 1998), 46.

³⁵ Ahmet Taşkın, "Baskıya Karşı Direnme Hakkı", **TTB Dergisi**, s. 52, (2004): 50.

*“Hükümetler, bireylerin yaşam, özgürlük ve mutluluğa erişmek gibi doğal ve devredilmez haklarını sağlamak için kurulmuştur; eğer bir yönetim, bu kuruluş amacına yıkıcı bir yön tutacak olursa, halk onu değiştirmek ve devirmek hakkına sahiptir.”*³⁶

³⁶Ali Ersin Gür, “Direnme Hakkı Üzerine” <http://alternatifsiyaset.net/2013/01/27/ali-ersin-gur-direnme-hakki-uzerine-1234/> [10.09.2014]. Direnme hakkının yer aldığı diğer pozitif hukuk metinleri arasında şunları gösterebiliriz: [Hayrettin Ökçesiz, **Sivil İtaatsizlik**, (İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 1998), 46-47.]

-1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi m. 2:

“Her siyasi topluluğun ana amacı, hukuki taahhüt altındaki doğal insan haklarını korumaktır. Bu haklar özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnmedir.”

-1948 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi “Başlangıç” kısmı, 3 ve 5. paragrafı:

“İnsanın istibdat ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmak zorunda kalmaması amacıyla insan haklarının bir hukuk rejimi ile korunması gerekli olduğu için; ... Birleşmiş Milletler Genel Kurulu işbu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini ilan eder.”

-1949 Federal Almanya Cumhuriyeti Hessen Eyaleti Anayasası md. 147/1:

“Anayasaya aykırı olarak icra edilen kamu gücüne karşı direnme, herkesin hakkı ve görevidir.”

-1949 Federal Almanya Cumhuriyeti Bremen Eyaleti Anayasası m. 19:

“Anayasada yer alan insan haklarına kamu gücü tarafından anayasaya aykırı bir biçimde dokunulduğunda direnme, herkesin hakkı ve görevidir.”

-1949 Federal Almanya Cumhuriyeti Berlin Eyaleti Anayasası m. 23/3:

“Anayasada yer alan temel haklar açık bir biçimde ihlal edildiğinde herkesin direnmeye hakkı vardır.”

-1949 Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası m. 20/4:

“Bu düzeni bertaraf etmeye kalkışan herkese karşı tüm Almanlar başka bir çare bulunmadığı takdirde, direnme hakkına sahiptir.”

Türkiye’den Örnekler

-1927 Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi, direnmenin doğal olduğu ve bir yükümlülük gereği olarak gösterildiği metinlerden biridir:

“Cebren ve hile ile aziz vatanın, bütün kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şerâitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde, iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlilerin siyasi emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr ü zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir. Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerâit içinde dahi, vazifen; Türk İstiklâl ve Cumhuriyetini kurtarmaktır!” “Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi”, **Nutuk** (Ankara: MEB Yayınları, 1996).³⁶

-Türkiye Cumhuriyeti 1961 Anayasası da Başlangıç Kısmı 2. paragrafında şu ifadelerle yer vermektedir:

“Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 devrimi yapan Türk Milleti.”

1960 anayasası milletin direnme hakkını millet adına ordunun gerçekleştirdiğini ve askeri darbeyi hukuk temelinde meşrulaştırmaya çalıştığını göstermektedir.

Direnme hakkını pozitif hukuk metinleri içinde görmemiz bu hakkın nerede ne zaman kullanılacağına ilişkin kesin ve kati bilgiler kapsamamaktadır. Bu hak teoriden pratik alana geçtiğinde kimi güçlüklerle karşılaşır. Baskıcı ve zalim bir yönetimin tanımı tam anlamıyla yapılamamakta, öte yandan direnme hakkının hangi hal ve koşullarda kullanılacağına ilişkin somut kıstaslar belirlenememektedir.³⁷ Her ne olursa olsun geçmişten beri kabul edilen şey direnme hakkının meşru olduğudur. Baskıcı* bir iktidara karşı kendinde o direnme gücünü bulan toplum direnme hakkını kullanmak için anayasaya bakmak zorunda değildir. Bununla birlikte içerik bakımından eksik olsa bile direnme hakkının anayasada meşru bir hak olarak görülmesi önemlidir. Bu, yönetilen kesimde zulme karşı direnme bilinci sağlar ve demokrasinin de dolaylı yoldan gelişmesine katkıda bulunur.

Direnme hakkının pratik yönüne baktığımızda çok geniş bir yelpazeye sahip olduğu görülmektedir. Nitelik açısından direnmenin organize-bireysel, şiddet içeren-kısmi şiddet içeren-şiddetsiz türleri mevcuttur.³⁸ Öte yandan direnmenin motivasyonunu oluşturan (etnik, siyasal, dinsel) faktörler de bu yelpazeye dahildir. Fakat direnme kavramı pratik alanda iki başlık altında toplanmıştır: Aktif direnme ve pasif direnme. “İsyan ve ihtilal hareketleri olarak somutlaşan aktif direnme, kuvvete başvurarak sistemi temelinden yıkmaya hedefini güderken; tekil haksızlıklara karşı koyma yöntemi olan pasif direnme barışçı yolları takip eder.”³⁹ Birinde direnmenin şiddet içererek devrime kadar varan şeklini görürken, diğesinde şiddete hiç bulaşmadan haksızlığa tepki gösterildiğini görürüz. Aktif direnmenin her zaman devrim anlamına gelmeyeceğini ama her devrimin bir direnme biçimi olarak sayılabileceğini söylemek mümkündür. Bir direnme biçimi olarak bilinen sivil itaatsizlik ise aktif ve pasif direnme içerisinde bir orta terim olarak

Yine benzer bir şekilde 1980 darbesinde silahlı kuvvetler direnme hakkını Türk Milletinin çağrısı üzerine gerçekleştirildiği ifade edilir:

“FİKİR, İNANÇ VE KARARLARIYLA anlaşılacak, sözüne ve ruhuna bu yönde saygı ve mutlak sadakatle yorumlanıp uygulanmak üzere,

TÜRK MİLLETİ TARAFINDAN, demokrasiye aşık Türk evlatlarının vatan ve millet sevgisine emanet ve tevdi olunur.” TBMM <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm> [10.09.2014].

³⁷ Ahmet Taşkın, “Baskıya Karşı Direnme Hakkı”, **TTB Dergisi**, s. 54, (2004): 21.

*Baskıcı iktidarların karşısında direnme potansiyeli her daim mevcuttur bununla birlikte her toplumda baskı eşikleri farklı olabilmektedir.

³⁸ Şükrü Nişancı, **Sivil İtaatsizlik**, (Etkileşim Yayınları, 2013), 10.

³⁹ **age**, 10.

yer almaktadır. *Sivil İtaatsizlik* kitabının yazarı Şükrü Nişancı'ya göre sivil itaatsizlik; pasif direnmenin zaman içerisinde yeniden fonksiyon kazandığı bir kavram olarak görülmüştür. Öte yandan bu konu üzerine yazan önemli filozoflar ve düşünürler, bu kavramın şiddetsiz bir tavır takınmaya yatkın olduklarını düşünmekle beraber belli oranda şiddeti içerdiğini de kabul etmektedirler.⁴⁰

2.2. Sivil İtaatsizliğin Dilsel Çözümlemesi, Tanımı ve Unsurları

2.2.1. Dilsel Çözümleme

Sivil itaatsizlik teriminde dilsel çözümlemeye gidilmesi bu terimin başka dillerden Türkçeye çevrilmiş olmasındandır. Terimin birebir çevrilmiş olması içeriğinin de aynı şekilde aktarıldığı kanaatine götürmemektedir bizi. Bu anlamda sivil ve itaatsizlik kavramlarının bizde ve başka dillerde nasıl bir anlama sahip olduğunu göstermekte yarar var. Bu çözümlemede sivil itaatsizlik İngilizcedeki *civil disobedience*'in karşılığı olarak çıkmaktadır. Fransızcadan İngilizceye geçen *civil* kelimesinin kökeni Latinceye dayanır ve bu terim *civitate* (devlet, şehir, site) kelimesinden türemiştir. “*Civitate*”den türetilen “*civis*” (şehir) ve “*civitas*” (şehirli) sözcükleri İngilizce’de “*civil*” (şehre ait), “*civilization*” (uygarlık) sözcüklerine karşılık gelmektedir.⁴¹ Sivil kelimesinin ülkemizdeki karşılığı 1. Askerî olmayan: *Sivil savunma*. 2. Asker sınıfından olmayan (kimse). 3. Özel bir biçimde olmayan, üniforma olmayan (giysi)⁴² olarak bilinse de bu kavramın Batıdaki anlamı tarihsel bir boyut taşımaktadır. Şerif Mardin’in (1927-2017) sivil kavramı üzerine düşünceleri bu kavramın tarihsel olarak 6.yy.a dayandığını ve Roma ve Bizans’ta şehir hayatı içerisindeki hukuk düzenini ifade etmek için kullanıldığını göstermektedir. 17. ve 18.yy.da ise kavram, Batı Avrupa’da özgürlükler ile anılmaya başlamıştır.⁴³ Modern çağdaki şehir sakinleri, haksızlığın yaşandığı durumlara doğrudan müdahale etmeye başlamışlardır. Her kesimden insanların müdahaleye dahil olması yurttaşlık hareketlerini (civic movements) hızlandırmıştır.

⁴⁰ Belli oranda şiddetin ne olması gerektiği ile ilgili net bir ifade ya da örnek ile karşılaşılmamıştır. Bu konuda üçüncü kişilere zarar vermeme ilkesi gözetildiği düşünülürse sivil itaatsiz eylemcileri ile kolluk kuvvetleri arasında geçen bir şiddet durumundan bahsedilebilir. Eylemcilerin saldırı ile orantılı olarak ceza hukukunda geçen meşru müdafaa hakkını kullanması belli oranda şiddet kavramında düşünülmesi veya tartışılması gereken bir nokta olabilir.

⁴¹ Durmuş Hocaoglu, “Sivillik ve Demokrasi”, *Yeni Türkiye Dergisi*, s. 18 (1997): 106

⁴² TDK Büyük Sözlük <http://www.tdk.gov.tr> [10.09.2014].

⁴³ bkz. Şerif Mardin, “Sivil Toplum”, *Makaleler 1 Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, Der. Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder, (İstanbul:İletişim Yay., 1995), 9-10.

Artık modern çağda birey, yurttaş (citizen) olarak ifade edilmekte ve toplumda yer bulması için koyulan hak ve yükümlülükler ile kendini var etmektedir. Sivil itaatsizliğin belli bir gelişmişlik seviyesinde ortaya çıktığı düşünüldüğünde başlangıç noktası, bireysel hakların güvence altına alındığı şehirler olacaktır.

Sivil itaatsizlik kelimesindeki “itaatsiz” sözcüğü Türkçe’de “muhalif olmayı anlatan, söz dinlemez, boyun eğmez, buyruk altına girmez, dik başlı, asi, serkeş gibi anlamları karşılamaktadır.”⁴⁴ “Disobedience” kelimesi ise ‘bir kimsenin sizden yapmanızı istediği veya bir kuralın ya da kanunun sizden yapılmasını istediği şeyi kasten yapmamayı içeren davranış’ olarak tanımlanmaktadır.⁴⁵ Bakıldığında her iki dilde de kelimenin aynı tanımı karşıladığı görülebilir. Fakat taşıdıkları anlam bakımından bir farklılık göze çarpar.

*“Batı’da disobedience, demokratik değere ulaşılmasında anahtar bir rol üstlenmekle, sıcak, munis (evcil) bir hareket tarzı olarak kabul edilirken, bizde toplumun dümenine girmeyen her eylem mahkum edilmektedir; en küçük bir farklılık belirtisi, bütünlüğü bozmaya yönelik bir girişim olarak algılanmaktadır. Kolektif bilinçteki böyle bir şartlanmanın doğal sonucu olarak, itaatsizliğin hiçbir çeşidine sempati ile bakılmaz. Zira, kadim kültürümüzden bu yana iyi vatandaşın ölçüsü itaattir ve uyumdan ayrılan her girişim, adı konmamış bir isyandır”.*⁴⁶

2.2.2. Tanımı

Anglosakson kökenli olan sivil itaatsizlik kavramı ilk defa 1848 yılında Amerika’da yazar David Thoreau (1817-1862) tarafından kullanılmıştır. Daha sonra Hindistan ve Hindistan Bağımsızlık Hareketi'nin siyasi ve ruhani lideri Gandhi (1869-1948) ile pratik alanda kendini gösteren bu kavram Avrupa’dan sonra ülkemizde de yer bulmaya başlamıştır. Terimin Anglosakson kökenli olması anlam bakımından her millette aynı çağrışımları uyandırmamıştır. Anadili İngilizce olan birisi, sivil itaatsizlikten yurttaş itaatsizliğini ya da yurttaş direnişini anlarken ortalama bir Türk, büyük olasılıkla “sivil” kavramından silahsızlığı, resmi olmamayı ve dolayısıyla güçsüzlüğü anlayacaktır. İtaatsizliğin çağrışımları ise çok daha olumsuz olacaktır.⁴⁷ Özellikle Türkiye’deki

⁴⁴ M. Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, “itaat” maddesi. 11.b., (Pınar Yayınları, 2009),

⁴⁵ Collins Cobuild, **English Language Dictionary**, (London and Glasgow: Collins ELT, 1990).

⁴⁶ Cemil Oktay, **“Hum” Zamirinin Serencamı**, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1991), 13-15.

⁴⁷ Şükrü Nişancı, **Sivil İtaatsizlik**, (İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık, 2003), 20.

devletçi yapı ve kolektif bilincin etkisi sivil itaatsizliğin gelişmemesinde büyük bir etken oluşturmaktadır.

Sivil itaatsizliğin tanımı Thoreau'dan bu yana kimi tartışmalar yürütülerek yapılmaya çalışılmıştır. Kavram hem diğer direniş türlerinden kendisini ayırmak için hem de teorik alan ile pratik alan arasındaki bağıntıyı kurabilmek için tanımlanmaya ihtiyaç duymuştur. Teori pratik alanı şekillendirirken, bazen pratik alanın kendisi de teoriyi belirleyebilmektedir. Bu tartışmalar ile neye sivil itaatsizlik denmesi gerektiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu anlamda üç kümede toplanan sivil itaatsizlik tanımı mevcuttur: Dar (Sınırlı) Tanım, Geniş Tanım, Baskın (Yaygın) Tanım.

2.2.2.1.Baskın (Yaygın) Tanım

Yaygın tanımın oluşmasında felsefe profesörü Hugo Bedau (1926-2012), ABD'li filozof John Rawls (1921-2002), Kanada'lı politik kuramcı Christian Bay (1921-1990) ve Alman hukukçu Ralf Dreier (1931-) etkili isimler olmuşlardır. “Bir kimse yasaya aykırı, kamuya açık, şiddetsiz ve vicdani bir eyleme girişirse bir sivil itaatsizlik eylemi ortaya koymuş olur”⁴⁸ diyen Bedau sivil itaatsizliğin tipik bir tanımını yapmaktadır. Baskın tanımın temsilcilerinin çoğu dolaylı eylemler ile dolaysız eylemler arasında bir ayırım yapmadan her iki tür eylemi de sivil itaatsizlik içinde görmektedir. Bedau, bir siyahın ırk ayrımına göre kendisine ayrılan bölümde yemek yemeyi reddetmesini, *dolaylı* eylemden doğan sivil itaatsizliğe; bir öğrenci grubunun bir askeri sınai tesisi protesto etmek amacı ile bir törenin başlamasını önleme girişimini ise *doğrudan* sivil itaatsizlik eylemine girdiğini belirtir.⁴⁹ Bedau'yla benzer düşünen bir diğer isim ise John Rawls'dır. Sivil itaatsizlik eyleminde protesto edilen yasanın doğrudan ihlal edilmesi zorunluluğu bulunmamaktadır. Çünkü protesto edilen yasayı delmemek için önemli nedenler (hükümetin çok ağır cezalar koyması gibi) olabilir. Rawls'a göre sivil itaatsizlik: “Yasaların ya da hükümet politikalarının değiştirilmesini hedefleyen, kamuoyu önünde icra edilen, şiddete dayanmayan, vicdani, ancak yasal olmayan politik

⁴⁸ H. A. Bedau, “Civil Disobedience and Personal Responsibility for Injustice” **The Monist**, 54 (1970) 517-535'den aktaran, Şükrü Nişancı, **Sivil İtaatsizlik**, (İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık, 2003), 193.

⁴⁹ **age**, 193-194.

bir eylemdir.”⁵⁰ Rawls’ın yaptığı tanımlamayı genel olarak benimseyen Christian Bay’ın tanımında ise şiddetsizlik yerine “dikkatle seçilmiş ve sınırlandırılmış araçlarla” cümlesi geçmektedir.⁵¹ Yine aynı şekilde Alman felsefeci Hans Saner (1934-), sivil itaatsizliğin çok düşük düzeyde şiddet kullanabileceğini bunu yaparken insanlara asla zarar vermeme prensibine sadık kaldığını ifade eder.⁵²

Sivil itaatsizliğin adil bir toplumda yani demokratik bir yönetim biçiminde vücut bulabileceğini belirten Rawls’a göre kendi teorisi üç ana bölümden oluşmaktadır: Birincisi sivil itaatsizliğin karşı çıkış biçimini tanımlar ve onu diğerlerinden ayıran muhalefet etme biçimini ortaya koyar. İkincisi, sivil itaatsizliğin hangi koşullar altında haklı olabileceğini tartışır. Sonuncusu ise bu teorinin anayasal sistemdeki rolünü ve demokratik bir toplumda bu protesto hakkının uygunluğuna dair izahı tanımlar.

Rawls, birinci bölümde yukarıda anlatılan sivil itaatsizlik tanımına ek olarak onun biçimi ile ilgili düşünceler ortaya koyar. Sivil itaatsizlik eylemleri her zaman protesto edilen yasanın ihlal edilmesi zorunluluğunu taşımamaktadır. Bu teori hem doğrudan hem de dolaylı yoldan sivil itaatsizlik eylemine izin verme anlamını içerir. Örneğin devlet belirsiz bir ihanet tanımı yapıp ancak bu suçu işleyenlere karşı çok katı yasal düzenlemeler yapmışsa, bu gelişmeye karşı çıkmak için yasal düzenlemede tanımlanan ihanet suçunu işlemek uygun değildir ve böyle bir durumda alınacak ceza üstlenilmeye hazır olunanın çok üzerine çıkabilir.⁵³ Önemli olan diğer bir nokta ise sivil itaatsizliğin kaynağının nereye dayanacağı ya da neyi referans alacağı noktasıdır. Rawls’a göre bireysel ahlak ya da dini doktrinler dayanak noktası olamaz. Ülke vatandaşlarının ortak adalet anlayışını yansıtmamalarından dolayı bu iki faktör dayanak noktası olarak gösterilmemektedir. Bunun yerine belli ölçüde demokrasiyi ve adaleti sağlamış sistemde vatandaşların politik sorunların düzeltilmesinde kendilerine referans yaptıkları bir kamusal adalet anlayışının varlığı gereklidir. İkinci bölüm Rawls’ın önemle üzerinde

⁵⁰ John Rawls, “Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı”, **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**, ed. Yakup Coşar, (Ayrıntı Yayınları, 2001): 57.

⁵¹ Hayrettin Ökçesiz, **Sivil İtaatsizlik**, (İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 1998), 51.

⁵² H. Saner, “Demokrasilerde Direnme Sorumluluğu Üstüne”, **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**, ed. Yakup Coşar, (Ayrıntı Yayınları, 2001): 173.

⁵³ John Rawls, “Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı”, **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**, ed. Yakup Coşar, (Ayrıntı Yayınları, 2001): 58.

durduğu eşit özgürlükler ilkesi⁵⁴ ile ilgilidir. Ortaya konan sivil itaatsizlik eylemleri bu ilkeyi göz önüne alarak yapılmalıdır. Bir azınlık grubunun talepleri başka bir azınlığın benzer taleplerini reddetme noktasında ise yapılan eylem sivil itaatsizlik eylemi ile bağdaşmaz. Öte yandan belli bir azınlığa karşı çıkarılan ve eşit özgürlükler ilkesini ihlal eden bir yasa için tüm yasal yollar tükendikten sonra bile sivil itaatsizlik yeterli kalmayabilir. Karşı çıkılan azınlığın bulunduğu toplum da eğer sivil itaatsizlik eyleminde bulunanlara açıkça kötü niyetini ve düşmanca tavırlarını ortaya koyuyorsa sivil itaatsizliğin kendisi bu sefer çok yumuşak bir karşı çıkış yöntemi olacaktır. Üçüncü ve son bölüm ise genel olarak sivil itaatsizliğin oynadığı rolü veya sağladığı katkıyı anlatmaktadır. Sivil itaatsizlik (ve vicdani ret) bu toplumlarda, tanımı gereği yasa karşısı olmasına rağmen, anayasal bir sistemin istikrarını sağlayan eylemlerdir, dikkatli ve ölçülü olarak başvurulmuş sivil itaatsizlik eylemleri adil kurumların korunmasına ve güçlenmesine katkıda bulunur.⁵⁵ Ne haksızlığa boyun eğmek ne de haksızlığa karşı büyük şiddet eylemlerine girişmek Rawls için kabul edilebilecek davranışlardır. Temelinde yasalara olan bağlılıkla hareket eden *sivil itaatsizlik* ideal olan eylem biçimidir ve anlatılan bu üç bölümün önkoşulunun adile yakın bir toplumsal yapının varlığı ile mümkün olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.

Sivil itaatsizliği tanımlayan Dreier ise şöyle demektedir: “Siyasi ahlaki motivasyona dayalı olarak girişilen, kamuya açık ve şiddetsiz biçimde yürütülen bir itaatsizlik eylemini sivil saymak gerekir”⁵⁶ Bir eyleme sivillik niteliği katan kimi unsurlar olmalıdır. Buna göre sivil itaatsizlik için ortada ağır bir haksızlık⁵⁷ olmalı, seçilen araçlar başarı vaat etmeli, yasal yollar tüketilmeli ve üçüncü kişilerin hakları ve çıkarları ile temas olabildiğince sınırlı kalmalıdır.

⁵⁴ Rawls bu ilkeyi şöyle tanımlamaktadır: “Her birey aynı temel özelliklerin başkaları açısından mümkün olan en geniş sistemi üzerinde aynı haklara sahiptir.”

⁵⁵ John Rawls, “Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı”, **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**, ed. Yakup Coşar, (Ayrıntı Yayınları, 2001): 70.

⁵⁶ Ralf Dreier, “Widerstandsrecht im Rechtsstaat? Bemerkungen zum zivilen Ungehorsam”, **Recht-Staat-Vernunft. Studien zur Rechtslehre** 2, Frankfurt/ M 1991’den aktaran Hayrettin Ökçesiz, Sivil İtaatsizlik, (İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 1998), 52

⁵⁷ Ağır haksızlığın ne olduğu ile ilgili net bir tanım mevcut değildir. Öte yandan her toplumun yaşadığı durumu ağır bir haksızlık olarak hissetmesi veya dillendirmesi bir kriter olarak ele alınabilir.

2.2.2.2.Dar Tanım

Baskın tanımdaki özelliklere eylemin sonuçlarına katlanmak sureti ile Alman filozof Habermas (1929-) sivil itaatsizliğin tanımını yapmaktadır:

*“Sivil itaatsizlik yalnızca kişiye özgü inanç ve çıkarların esas alınamayacağı ahlaki bir protestodur. Kural olarak önceden ilan edilen ve polisin devamını kestirebileceği aleni bir edimdir. Hukuk düzenine karşı genel bir itaatsizlik amacını gütmekten kurallardan birinin ya da bir kaçının kasti (iradi, planlı) bir şekilde ihlalini içerir; ihlalin yasal sonuçlarını üstlenmeye hazır olmayı gerektirir; ihlal sembolik özelliktedir.”*⁵⁸

Dar tanımın önemli temsilcilerinden biri olan Alman filozof Hannah Arendt (1906-1975) için sivil itaatsizlik: “Anlamlı sayıda yurttaşın ya geleneksel değişiklik yollarının tıkanmışına, yani itirazlarının artık dinlenip incelenmediğine ya da tersine, birtakım değişiklikleri gündemine alan hükümetin yasallığı ve anayasaya uygunluğu ciddi biçimde kuşkulu olan bir politikada ısrar ettiğine inandıkları bir durumda ortaya çıkar.”⁵⁹ Arendt için önemli olan üç nokta vardır. *Birincisi*, anlamlı sayıda yurttaş demek sivil itaatsizliğin bireysel olarak yapılamayacağı ancak kolektif olarak yapıldığında eylemin bir anlam ifade edeceğidir. Çünkü Arendt bireysel olarak yapılan eylemlerin karşılık bulamayacağını veya sönük kalacağını düşünmektedir. Bu anlamda Thoreau’nun ve Sokrates’in⁶⁰ yaptığı eylemi sivil itaatsizlik olarak görmez. Sokrates olayında belirtilmesi gereken bir gerçeklik, Sokrates’in dava sırasında yasaları değil, sadece bu belirli hukuksal hatayı, kendi deyişiyle ona rastlayan “felaketi” tartışma konusu etmiş olmasıdır. Sokrates kendi kaderinden yola çıkarak, yasalarla olan “sözleşmesini bozmayı, yasalara bağlılıktan vazgeçmeyi” düşünmüyordu; onun davası yasayla değil, yasayı uygulayanlarla yani hâkimlerledir. Davanın sonunda Sokrates’in kaçmak yerine kalmayı ve ölmeyi seçmesi hem kendi benliğine hem de hitap ettiği yurttaşlarına olan

⁵⁸ J. Habermas, “Sivil İtaatsizlik: Demokratik Hukuk Devletinin Denektaşı, Almanya’da Otoriter Legalizm Karşıtlığı”, **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**, ed. Yakup Coşar, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001): 124.

⁵⁹ H. Arendt, “Sivil İtaatsizlik”, **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**, ed. Yakup Coşar, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001): 98.

⁶⁰ Sokrates İÖ 399 yılında gençleri yoldan çıkardığı gerekçesiyle yargılanmış ve idama mahkum edilmiştir. Sokrates’in arkadaşları Sokrates’i kaçırmak için hazırlık yapmışlar fakat Sokrates hem Atina’nın yasalarına duyduğu saygıdan hem de kaçmanın suçlamaları kabul ettiği anlamına gelebileceğini düşündüğünden kaçmayı reddeder. Böylece ilkelerine ters düşmemek adına ölümü tercih eder.

sorumluluğundan dolayıdır. Burada söz konusu sivil itaatsizlik davranışından çok bir namus borcunun ödenmesidir.⁶¹

Thoreau ise (köleliğe göz yuman hükümete seçim vergisi ödemeyi reddettiği için ceza evinde bir gece geçirmiş ve ertesi sabah halasının bu borcu ödemesiyle serbest bırakılmıştır.) Sokrates'ten farklı olarak yasaların adaletsizliğini protesto etmektedir. Arendt'te sorun, Thoreau'nun konuyu yurttaşların yasayla olan ahlaki ilişkilerine göre değil, kişisel vicdan ve bundan çıkan sorumluluğa göre tartışmasıdır.⁶² Arendt için ikinci önemli nokta da sivil itaatsizliğin vicdani olarak yapılan bir eylem olamayacağıdır. Çünkü vicdan Arendt için apolitik ve aynı zamanda sübjektiftir. Bu anlamda kimileri için sivil itaatsizlik olarak bilinen vicdani retçiliği (savaşa gitmeyi ve askerliği reddetme) Arendt sivil itaatsizlik olarak kabul etmemektedir. Apolitik bir özellik taşıyan vicdana göre hareket edilmesi durumunda Arendt, “sivil itaatsizliğin tümüyle bireyci ve öznel felsefesi olmasını” engellemenin sadece zor olmakla kalmayıp, imkânsız hale geleceğini belirtmektedir.⁶³ Vicdanın öznel oluşundan kaynaklı vicdan üzerinden bir durum genelleştirilmemelidir. Bir kişinin kaldıramayacağı bir durum, bir başkasında en küçük bir vicdani rahatsızlık yaratmayabilir. Vicdana karşı vicdan noktasına gelinebileceği için Arendt, bu kavramın sivil itaatsizlikle ilişkilendirilmemesi gerektiğini düşünür. Arendt'in bu görüşü ile ilgili yorum yapmak gerekirse o da, vicdan kavramından yola çıkan sivil itaatsizlik eylemlerinin kendi özelinde bakıp değerlendirilmesi gerektiğidir. Örneğin vicdani ret eyleminin dayanağı sadece dini veya insani gerekçeler değil, aynı zamanda anayasada geçen yaşama hakkı ve din, düşünce ve vicdan özgürlüğüdür.⁶⁴ Bu anlamda vicdani öğelerin yanında nesnel, ortak adalet anlayışını içeren eylemleri sivil itaatsizlik kapsamında ele almak mümkündür. Arendt için önemli olan üçüncü nokta ise dolaylı yoldan yapılan eylemlerin sivil itaatsizlik kategorisinde görülmeyeceğidir. Yani protesto edilen yasayı değil de hiçbir itirazının olmadığı yasaları (örneğin trafik düzenini, iş çalışma saatlerine yönelik düzeni) ihlal etmek sivil itaatsizlik çerçevesinde

⁶¹ H. Arendt, “Sivil İtaatsizlik”, **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**, ed. Yakup Coşar, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001): 85-86.

⁶² **age**, 87.

⁶³ **age**, 85.

⁶⁴ Bkz. TBMM <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm> [15.02.2018].

sayılmamaktadır. Çünkü Arendt'e göre dolaylı yoldan yapılan eylemleri hukuki açıdan haklı göstermek mümkün olmadığı gibi anlamlı da değildir.⁶⁵

Son olarak sivil itaatsizliğin ne olduğu ya da ne olması gerektiğini ayrıntılı olarak anlatan yazar Hans de Wit (1950-), şu beş şartı ortaya koyar:

- Sivil itaatsizlik yalnız ağır haksızlıklara karşı girişilen bir eylem olduğu için, evrensel olan ahlaki ve siyasi ilkeleri savunmayı amaçlamalıdır.
- Haksızlığın giderilmesi için bütün yasal yollar denenmiş olmalıdır.
- Protesto kaba güç kullanılmadan yapılmalı, girişilecek eylem yapılma tarzıyla birlikte önceden duyurulmalı ve bu eylem hakkaniyet çerçevesinde gerçekleştirilmedir.
- Sivil itaatsizliğe katılan kimse, daha başından beri, normun çiğnenmesinde öngörülen-zarar tazminatı, para cezası ve diğer cezalar gibi yaptırımlara katlanmaya hazır olmalıdır.
- Sivil itaatsizlikte bulunmanın yasal bir hak olmamasına rağmen, eylemcinin iyi niyeti ve genel yarar için buna girişiyor olması dikkate alınmalıdır.⁶⁶

2.2.2.3.Geniş Tanım

Pek çok eyleme sivillik niteliği veren geniş tanımın öğeleri arasında, bir hukuk normunun bilinçli olarak çiğnenmesi; eylemcinin özel türde bir motivasyonu; eylemin kamuya açık olması ve (her geniş tanımda yer almasa bile) itaatsizliğin devrimsel olmayıp sisteme içkin olması yer almaktadır.

Bu üç tanımda (dar, baskın ve geniş tanım) ortak unsurlar bulmak mümkündür. Her üç tanımda sivil itaatsizlik eylemi, yasaya aykırı bir edimi, kamuya açık yani aleni olmayı, kimilerince düşük düzeyli şiddetin var olabileceği gibi genel olarak şiddetsiz bir eylem türünü ifade eder. Bu anlamda sivil itaatsizlik, hiçbir şekilde şiddetten yana tavır almayan *pasif direnişten*, düşük şiddetin varlığını kabul etmesi ile ayrılır. Yine aynı şekilde devrimci bir özellik sergileyen ve şiddeti de içinde barındıran *aktif direnişten*,

⁶⁵ H.Arendt, “Sivil İtaatsizlik”, **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**, ed. Yakup Coşar, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001): 84.

⁶⁶ W. Hans, “Zum Stellenwert des Zivillen Ungehorsans in der Bundesrepublik”, b.y. **Widerstandsrecht in der Demokratie. Pro Und Contra**, Ed. Thomas Meyer, Susanne Miller, Johano Strasser, Köln-1984'den aktaran Hayrettin Ökçesiz, “Sivil İtaatsizlik”, (İstanbul, Demokrasi Kitaplığı, 1998), 54.

demokratik düzeni başlangıçta meşru olarak kabul etmesi ile ayrılır. Fakat sivil itaatsizlik edimi, içinde bulunan durum, yönetenlerin tutumu vs. protestoyu aktif direnişe doğru götürebilme ihtimalini de içinde barındırmaktadır. Bu anlamda sivil itaatsizlik bu iki direniş türü arasında kalan bir direnme biçimi olarak durmaktadır.

Sivil İtaatsizlik tanımlarında getirilebilecek eleştiri ya da ekleme sivil itaatsizliğin ancak bir hukuk devletinde gerçekleştirilebileceği ifadesindedir. Kendisini hukuk devleti olarak gören devletler teoride öyle görünse de pratikte hukuk devleti düşüncesine uygun davranmadığında bu, sivil itaatsizliğin kendisini çok dar bir alana çekmesine neden olacaktır. Sivil itaatsizliğin mutlaka hukuk devleti içerisinde ortaya çıkacağını söylemek birçok protesto eylemini sivil itaatsizlik kategorisinde değerlendirememeye sonucuna götürecektir. Nitekim *sivil itaatsizlik* kitabının yazarı Yakup Coşar'ın belirttiği üzere; sivil itaatsizlik demokratik ilişkilerin yerleşmediği ülkelerde yapıcı\kurucu yanına da ayrıca dikkat çekmektedir. Demokrasi kültürünün gelişmediği ülkelerde kendine güvenmediği için “zor” kullanarak varlığını sürdüren devlete karşı direnmeyi içerirken, aynı zamanda, anti-totaliter yeni bir kültürün oluşmasının da önünü açar sivil itaatsizlik.⁶⁷

2.2.3. Sivil İtaatsizliğin Unsurları

2.2.3.1. Yasadışılık

*“Sivil itaatsizlik, haksız bir uygulamaya karşı bütün yasal yollar denendikten sonra girilen yasadışı bir eylemdir. Ancak bunun anlamı, yasadışı örgütlenmeyi ya da yasadışı eylemi savunmak değildir. Çünkü sivil itaatsizlik eylemcisi, var olan anayasal düzenin temel ilkelerine topyekün bir itirazda bulunmaz. Tersine, toplumsal uzlaşma zemininde yer alan ilkelerin çiğnenmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmek için bu yola başvurur. Bu nedenle sivil itaatsizlik, yasadışı ancak meşru bir eylemdir.”*⁶⁸

Burada yasallık ile meşruluk arasındaki çizgi pozitif hukuk ile doğal hukuk arasındaki çizgiye tekabül eder. Bu anlamda meşruluk sadece pozitif hukuktan kaynaklanmaz. Bu hukuktaki yasalar, hukuk içerisinde olmasından meşru kabul edilirken kimi zaman toplum nezdinde meşru sayılmamaktadır. Bu noktada pozitif

⁶⁷ Yakup Coşar, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, (İstanbul: Ayrıntı Yay.,2001), 240.

⁶⁸ **age**, 10.

hukuktan daha önce gelen ve kaynağı doğal hukuka dayanan ahlakilik, vicdan veya adillik ilkesi devreye girer. Sivil itaatsizliğin dayanacağı yer pozitif hukuktaki yasallıktan çok toplumda meşru kabul edilen adalet, eşitlik gibi ilkeler olmalıdır.

2.2.3.2. Alenilik, Hesaplanabilirlik

Sivil itaatsizliğin kamu vicdanına yönelik olarak gerçekleştirilmesi bu edimin gizli değil aleni olması gerektiğini ortaya koyar. Hem fiziksel olarak hem de zihinsel olarak gizlenmemeyi içerir. Çünkü yapılan eylemin kamuoyunca algılanabilirlik özellikte olması önemlidir. Sivil itaatsizlik bir çağrı işlevini üstlendiği için mesajını muhatabına etkili ve uygun araçlar kullanarak ulaştırmak istemektedir.⁶⁹ Bu anlamda bu kurala uymayan bir edim sivil itaatsizlik çerçevesinde görülmemiş olacaktır. Bunun yanında kimi zaman eylemin başından sonuna kadar olan açıklık veya alenilik sivil itaatsizliği başarısızlığa da götürebilir. ABD’li filozof Ronald Dworkin (1931-2013) buna ilişkin olarak sahibinden kaçan köleyi saklayan kişinin tavrını örnek gösterir. Bu durumda yapılacak olan şey eylemin yapıldığı sırada gizli kalması fakat saklama eylemi gerçekleştikten sonra kamuoyuna duyurma olmalıdır.⁷⁰

Hesaplanabilirlik ise eylemin başında belirtilenlere uygun olarak yapılmasıdır. Hesaplanabilirlik ayrıca eylemcinin samimiyeti ve inandırıcılığının, söyledikleri ile yaptıklarının uyum içinde olmasının ifadesidir. Aynı zamanda, eylemin terörize edilmesi, başka şekilde sunulmasının önünde ciddi bir engel oluşturur.⁷¹

2.2.3.3. Siyasi ve Hukuki Sorumluluğunun Üstlenilmesi

Sivil itaatsiz başından itibaren eylemin siyasi sorumluluğunu üstlenir. Kamuya açık olarak gerçekleştirdiği eylemde üçüncü kişileri ikna etmeyi de içerdiğinden eylemin sonunda politik sorumluluktan kaçmak, eylemi inkar etmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Hukuki (cezai) sorumluluk konusunda ise farklı görüşler bulunmaktadır. Kimi kuramcılar hukuki sorumluluğu üstlenmenin eylemcilerin bir ifadesi olarak algılanıp,

⁶⁹ Ralf Dreier, “Widerstandsrecht im Rechtsstaat? Bemerkungen zum zivilen Ungehorsam”, **Recht-Staat-Vernunft. Studien zur Rechtsheorie** 2, Frankfurt/ M 1991’den aktaran Ökçesiz, Sivil İtaatsizlik, (İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 1998), 52.

⁷⁰ Yakup Coşar, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, (İstanbul: Ayrıntı Yay.,2001), 11.

⁷¹ **age**, 11.

eylemin çağrı etkisini güçlendireceği gerekçesiyle böyle bir şeyi savunurlarken, diğerleri meşru düzeyde girişilen bir eylemden dolayı cezalandırmayı kabul etmenin doğru olmadığını savunurlar.⁷²

2.2.3.4.Şiddetin Reddedilmesi

Sivil itaatsizliğin önemli özelliklerinden birini oluşturan şiddetin reddedilmesi bu edimin barışçı bir yol izlemesinden ileri gelir. Bu konuda kimi tartışmalar yapılmış ve şiddette dikkat edilmesi gereken noktanın, eylemin, karşıtlarının ya da olayın dışındaki üçüncü kişilerin fiziki ve psikolojik bütünlüklerine zarar vermemesi oluşturmuştur. Edimi gerçekleştiren bireylerin inandırıcı olabilmelerini sağlamada şiddetsizlik ayırıcı bir özellik olarak durmaktadır.

2.2.3.5.Ortak Adalet Anlayışına/ Kamu Vicdanına Bir Çağrı

Başlıktan anlaşılacağı üzere sivil itaatsizlik ortak adalet anlayışını temele alır ve çoğunluğa seslenen bir çağrı niteliği taşır. Sivil itaatsizlik yoluyla azınlık bir grup, çoğunluğu yaptıklarının bu şekilde anlaşılmasını isteyip istemediğini gözden geçirmeye ya da ortak adalet anlayışına uygun olarak azınlığın taleplerini tanımak isteyip istemediğini incelemeye zorlar.⁷³ Böyle bir zorlama, toplumda güçlü bir adalet duygusu var ise başarılı olabilecektir.

Çoğunluğa seslenen eylemler bireysel çıkarlar ya da başka kimselerin haklarını gasp edecek çıkarlarla ilişkilendirilemez. Örneğin haksızlığa uğrayan bir mezhebin hakkını savunmak için eyleme başvurulabilirken, bir dini inancı toplumun geneli için geçerli hale getirmek için sivil itaatsizliğe başvurmak bu edimin kendisi ile uyuşmayacaktır.⁷⁴

2.2.3.6.Sistemin Geneline Değil, Tekil Haksızlıklara Karşı Ortak Eylem

Daha öncede belirttiğimiz gibi sivil itaatsizlik sistemin geneline değil tek tek haksızlıklara karşı yapılır. Burada önemli olan bu haksızlıklara karşı ortak bir paydada buluşabilmektir. Tepki gösterilen duruma düşünsel düzeyde kısmi bir çakışmanın varlığı yeterlidir. Çevre duyarlılığı ile ilgili bir eylemde sadece çevre ile ilgili verilecek tepkide

⁷² age, 12.

⁷³ age,13.

⁷⁴ age,13.

anlaşmak yeterlidir. Bu anlamda değişik sivil toplum örgütleri, partiler ya da dini gruplar bir araya gelebilmektedir.

Tekil haksızlıklara karşı ortak eylem ilkesinden çıkarılabilecek bir sonuç da “sivil itaatsizlik örgütlenmelerinin ömürlerinin genelde söz konusu haksızlığın giderilmesiyle sınırlı oluşudur.” Yani insanlar ortak ve somut bir hedef etrafında geçici olarak bir araya gelir, sorun çözülünce de dağılırlar.⁷⁵

2.2.3.7.Eylem Ciddi Haksızlıklara Karşı Yapılır ve Haksızlıkla Makul Bir İlişki İçindedir

Yasal yoldan sonuç alınmayan her durum için sivil itaatsizliğe başvurulamayacağını ifade eder. Ancak ciddi haksızlıklar söz konusu olduğunda başvurulmalıdır. Bu, aynı zamanda sivil itaatsizliğin işlevselliğini kaybetmemesi açısından da önem taşır. Diğer yandan ciddi haksızlıkların ne olduğu ise tartışmalıdır. Bu konuya John Rawls açıklık getirmeye çalışmıştır. Rawls, “sivil itaatsizlik” için, eşit özgürlükler ve eşit şans ilkelerinin ihlal edilmiş olmasını ve muhalefete rağmen uzun süredir ihlallerin devam ediyor olmasının gerekliliğini şart koşturmaktadır. Eşit özgürlükler ilkesi ile seçme-seçilme hakkını, ifade ve toplanma, vicdan ve inanç özgürlüğünü, bedensel bütünlüğün dokunulmazlığını, kişisel mülkiyet hakkını; eşit şans ilkesi çerçevesinde ise iktidar ve sorumluluk pozisyonlarının herkese açık olmasını ifade eder.⁷⁶ Haksızlıkla makul bir ilişki içinde olunması ise eylemin amaca uygun, ölçülü olması ile ilişkilidir. Yani eylem hedefe yönelik olmalı ve bir çatışma durumu yaşandığında dahi çatışmanın sonrasında ortaya çıkması istenen duruma uygun şekilde hareket edilmelidir.

2.2.3.8.Haksızlıkla İlgili Çifte Standart Kullanılamaz

Demokrasinin gelişimine ön ayak olan sivil itaatsizliğin haksızlıkla ilgili çifte standart gözetmesi düşünülemez. Bu anlamda işkenceye veya savaşa karşı çıkılıyorsa kime yapıldığına, kimin yaptığına bakılmaksızın karşı çıkılır. Bu unsur, ele alınan konunun belli kesimler için değil herkes için geçerli veya önemli olduğunu anlatır. Öte

⁷⁵ age,14. Geçici birlikteliklerin ardından toplulukların dağılması zayıf bir görüntü gibi görünse de bu durumun sistemin işine yarayıp yaramadığı tartışmalı bir konudur. Bu duruma yönelik somut veya kesin kanıtların olmayışından kaynaklı net belirlenimlerde bulunmak mümkün gözükmemektedir.

⁷⁶ age,15.

yandan haksızlıklarla ilgili çifte standarttın kullanılması sivil itaatsizliğin önemine gölge düşürecektir.

Kavramların tanımlarını içeren bu bölümde direnme hakkı ve sivil itaatsizlik kavramları ele alındı. Son olarak tezin başlığı ve konusu itibariyle sivil itaatsizlikten sonra sosyal medya kavramına değinilmiştir.

2.3.Sosyal Medyanın Ortaya Çıkışı

Teknolojik gelişmelerin hız kazanması bireylerin birbirleriyle iletişimini ve bilgi edinmesini daha kolay ve etkili hale getirdi. Bunun siyasi alandaki getirisi ise haksızlığa karşı bir araya gelme noktasında daha çabuk organize olabilme ve daha çok insana ulaşabilmesidir. Özellikle sosyal medyanın bu tür işlevlerde çok iyi bir araç olma özelliği taşıdığı düşünülmektedir.

İnternetin kısa sürede büyük etkiler göstermesi bilgisayarların anlamında ve kullanım alanlarında farklılığa neden olmuştur. Artık bilgisayarlar cebimize sığacak kadar küçülmüştür. Bunun yanında internet sadece bilgisayarda değil cep telefonlarında ve IPTV teknolojisi olarak bilinen TV yayınıyla aynı ekranda birleşerek kapsama alanını genişletmiştir. Çeyrek asırda hızlı bir şekilde gelişen internetin üç önemli dönüm noktası bulunmaktadır: Web 1.0, web 2.0 ve web 3.0.

2.3.1. Web 1.0

İnternet her ne kadar ARPANET projesi ile ortaya çıkmış olsa da onun gerçek anlamda gelişimi WWW'nin CERN'de doğması ile olmuştur. Birçok kullanıcı internet ile WWW kısaltması "web" sayesinde tanıştı. İnternetin web ile buluşması devamında birçok yeniliği ve süreci beraberinde getirdi. Bu gelişimin ilk dönüm noktası Web 1.0, internetin tek yönlü olarak işlendiği süreci bize anlatır. Bu bağlamda Web 1.0, kullanıcılara işlem hakkı tanımayan, sadece belirli sayfalarda arama, izleme, okuma ve kısıtlı alanda yazışma sağlayan bir ağ yapısıdır.⁷⁷ Bu dönemde amaç bilgiyi kullanıcılara sunmaktır. Web tasarımcısı içeriği kullanıcıya sunar kullanıcı ise pasif bir konumda o bilgiyi okur veya izler. Yani Web 1.0 dönemi, sadece "iletimin" olduğu, "iletişimin" tam olarak gerçekleşmediği dönemdir.⁷⁸

⁷⁷ Bayram Karakullukçu, "Sosyal Medyaya Panoramik Bir Yaklaşım", https://www.academia.edu/1965500/Sosyal_Medyaya_Panoramik_Bir_Yakla%C5%9F%C4%B1m_Bildir_i_ [30.10.2014].

⁷⁸ **age**, [30.10.2014].

2.3.2. Web 2.0

2004 yılına gelindiğinde *O'Reilly Media*⁷⁹ çalışmaları ile bilginin kontrolü internet kullanıcısının eline geçmiştir. İnternetin geçirdiği bu evrim ile adına web 2.0 dediğimiz dönem başlamıştır. Web 2.0 sitelerinde kullanıcılar artık faal olarak içerik üzerinde söz hakkı sahibi olabilmekte, içeriğe katkıda bulunabilmektedir. Web 1.0 döneminde tüketici konumunda bulunan kullanıcı bu süreçle üreticiliğini de ortaya koyabilmektedir. Yani web okurluğunun yanına web okur-yazarlığı da eklenmiştir. Facebook, Twitter, Youtube gibi en popüler ve en önemli kitlesel iletişim araçları Web 2.0'ın ortaya çıkardığı sosyal ağlardır. Bahsedilen sosyal ağlar sosyal medyanın araçları kısmında daha kapsamlı ele alınacaktır.

2.3.3. Web 3.0

2009 yılında adını duyurmaya başlayan ve bir diğer adıyla semantik web dediğimiz web 3.0, “kullanıcı tarafından sağlanan içeriğin arama motorları tarafından anlamlandırılması, kullanıcının istediği bilgiye ve sağladığı ipuçlarına göre bilginin yorumlanıp kullanıcının özel ihtiyaçlarına uygun bir şekilde sunulması anlamına gelmektedir”.⁸⁰ Kullanıcılardan çok bilgisayarlar arasındaki iletişimi sağlamak amacı güder. Bu iletişim ise arama motorları arasında gerçekleşen iletişimdir. Arama motorlarına merak ettiğimiz bir şeyi günlük bir dille yazarak istenilen sonuca ulaşılabilir.

İnternet teknolojisinin bu bahsedilen üç dönüm noktası ile süreci bitirmiş değil. Semantik webden sonra şimdi de adına web 4.0 diyebileceğimiz yeni gelişmeler ortaya çıkıyor. Bizim öngöremediğimiz yeniliklerle karşılaşmamız an meselesi. Ama internetin gelişim sürecinde şu ana kadar en etkili duran şey, web 2.0'ın temelleri üzerinde atılan sosyal medya ve onun araçlarıdır. Bu kavram yeni kavramları da beraberinde getirmiş (sosyal medya uzmanı, web okur-yazarlığı vs.) ve üniversitelerde bunun üzerine bölümler açılmıştır.

⁷⁹ Web 2.0 terimini ilk kullanan Tim O'Reilly'nin kurmuş olduğu sistem.

⁸⁰ Çağlar Yıldırım, Dr. Göknur Kaplan Akıllı “Web 1.0 Web 2.0 Web 3.0 Web 4.0”
<http://seset.ceit.metu.edu.tr/2012/01/web-1-0-2-0-3-0-4-0/> [30.10.2014].

2.3.4. Sosyal Medyanın Tanımı

Sosyal medya kavramı çok yeni bir kavram olmasına rağmen bu konu üzerinde çok fazla yazı kaleme alındığı görülür. Toplumda belli bir değişime yol açması, sağladığı olanakların fazlaca olması bu konuyu önemli kılmıştır. Yeni medyanın bir türü olarak bilinen sosyal medya, özellikleri bakımından geleneksel medyadan daha çok olanak sunmaktadır. Bu yüzden geleneksel medya ile karşılaştırarak tanımını yapmak kavramı daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

Öncelikle yeni medyanın tanımına bakıldığında bilgisayarların işlem gücü olmadan oluşturulamayan veya kullanılamayan ortamlar olarak ifade edilebilir. Yeni medya ile hız ve etkileşim özellikleri ortaya çıktı ve coğrafi bağımlılık ortadan kalktı.⁸¹ Sosyal medya ise yeni medyanın hızla gelişmesi sonucunda ortaya çıkan ve iletişim alanında neredeyse devrim etkisi yaratan araçlar olarak tanımlanabilmektedir.⁸² Yine bu tanıma benzer olarak *Social Media Bible* kitabının yazarı Lon Safko'ya göre; web tabanlı uygulamalar (özellikle web 2.0) sayesinde resimlerin, videoların ve seslerin online gruplar arasında paylaşıldığı ve yaratıldığı etkileşimli medya aracılığıyla bilgi ve düşüncelerin paylaşıldığı uygulamalar, faaliyetler ve davranışlar sosyal medya kavramını oluşturmaktadır.⁸³ Bu kavram üstüne başka yazarlar da pek çok tanım getirmiştir. Hepsinde vurgulanan en önemli özellik, sosyal medyanın bireylere, içeriğini kendilerinin oluşturabilecekleri bir ortam oluşturmaktır. Bu özellik sayesinde insanlar kendilerini ifade edebilecekleri kanallara ulaşmış olurlar.

Sosyal ağ üzerinden gerçekleştirilen bu iletişim yeni bir iletişim şekli olarak karşımıza çıkıyor. Hollanda'lı yazar Jan van Dijk'in 1999'da yazdığı "Ağ Toplumu (The Network Society)" kitabında J.v.Dijk, sosyal ağın yeni bir toplum modelinin oluşmasında etkili olduğunu ve sosyalleşme kavramına yeni bir boyut kazandırdığını dile getirmektedir. Çevrimiçi ve çevirim dışı iletişimin bir arada kullanıldığını ifade eden Dijk, Batı ülkelerinde çevrimiçi iletişimin yüz yüze iletişimi azalttığını gösteren

⁸¹ Yeni medyanın sağladığı bu olanaklara rağmen dil engeli tam anlamıyla aşılamamıştır ve bu konu üzerine yapılan çalışmalar devam etmektedir.

⁸² Gülşah Gönenli, Pelin Hürmeriç, "Sosyal Medya / Ağ Toplumu", Ed. Tolga Kara, Ebru Özgen, **Sosyal Medya / Akademi**, (İstanbul: Beta Basım Yayım, 2012): 214.

⁸³ Lon Safko, **The Social Media Bible (Tactics, Tools, Strategies for Business Success)**, (J. Wiley Inc., New Jersey 2009), 6.

anketlerin varlığını kabul etmekle birlikte internetin mevcut iletişim modlarının (akşam yemeği partileri, spor karşılaşmaları, kulüp toplantıları, yerel barlar veya danslar vb.) yerini almadığını tam tersine tamamladığını ve hatta iletişimi güçlendirdiğini eklemektedir.⁸⁴

Yeni bir iletişimin önünü açan sosyal medya, içerik oluşturmada bireylere sağladığı kolaylık ile aynı zamanda geleneksel medya ile olan farkını da ifade eder. Televizyon, gazete, dergi vs. gibi şeyleri tanımlamak için kullanılan geleneksel medyada içerik, sosyal medyanın aksine yayıncı tarafından hazırlanır ve içerik miktarı sosyal medyaya göre daha azdır. Sosyal medyanın hızlı ve etkileşimin fazla olması sebebi ile herhangi bir içeriğin düzeltilebilmesi ve tekrar yayına sokulması geleneksel medyaya oranla daha az zaman alır. Geleneksel medyadaki gibi matbaa üretimine veya Tv yayını için lisansa ihtiyacı yoktur. İnternete erişimi olan herkes sosyal medyaya katılabilir kendi fikirlerini dile getirebilir ve bunu neredeyse masrafsız bir şekilde yapabilir.

Geleneksel medya genellikle özel şirketlerin veya hükümetin elindedir. İçeriği belirleyen kesim bellidir ve kimi zaman sansürlenmiş haberlerle karşılaşmak mümkün olabilmektedir. Sosyal medya ise her türlü bilginin erişime açık olduğu, şeffaf ve engelleri bertaraf edebilen bir platformdur.

Bu platformun sağladığı avantajlardan biri de *yurttaş gazeteciliği* kavramını yeniden biçimlendirmesidir. Bu kavram ile sade bir vatandaş profesyonel bir gazetecinin yaptığı gibi sosyal medya üzerinden haber ve içerik üretebilmektedir. Bununla ilgili en bilinen örnek 2009 İran seçimlerinde yaşanmıştır. Seçimlerle ilgili yaşanan gelişmeleri insanlar sosyal medya üzerinden İranlı kullanıcılar sayesinde öğrenmişlerdir.

Görece masrafsız, enformasyonun arttığı, kullanımda rahatlık sağladığı, iletişimde hızlı ve alıcının da kontrol görevi görebildiği sosyal medya, artık her kesimden insanın kullandığı bir alandır ve geleneksel medya da bu yeni alanı görmezden gelmemeyi seçmiş ve ona adapte olabilmeye çalışmaktadır. İnsanların haber aldıkları veya bilgi edindikleri mecraların internet ortamı olmaya başlamasıyla kimi gazeteler, yeni medyanın nimetlerinden yararlanarak *internet gazeteciliği* sektörüne adım atmıştır.

⁸⁴ Jan van Dijk, **The Network Society**, 2.bs. (London: Sage Publications, 2006), 168-169.

2.3.5.Sosyal Medya Türleri

Sosyal medya araçları çok geniş bir yelpazede kendini göstermektedir. Hepsini bir arada görebilmek ve anlayabilmek için sınıflandırdığımızda şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

- **Sosyal ağlar:** Facebook, LinkedIn, Friendster, Hi5, Xing vb.
- **Bloglar:** Şirket blogları, Cnet, TheHuffington Post, BoingBoing, Techcrunch, Kottke vb.
- **Video paylaşım ağları:** Youtube, Dailymotion, Google Videos, Yahoo Video It's on vb.
- **Fotoğraf paylaşım ağları:** Instagram, 1x, Flickr, Deviantart, Fotocommunity, Photo, Photodom vb.
- **Bilgi paylaşım ağları:** Wikipedia, Intellipedia vb.
- **Mikroblogging paylaşım ağları:** Twitter gibi sitelerdir.⁸⁵

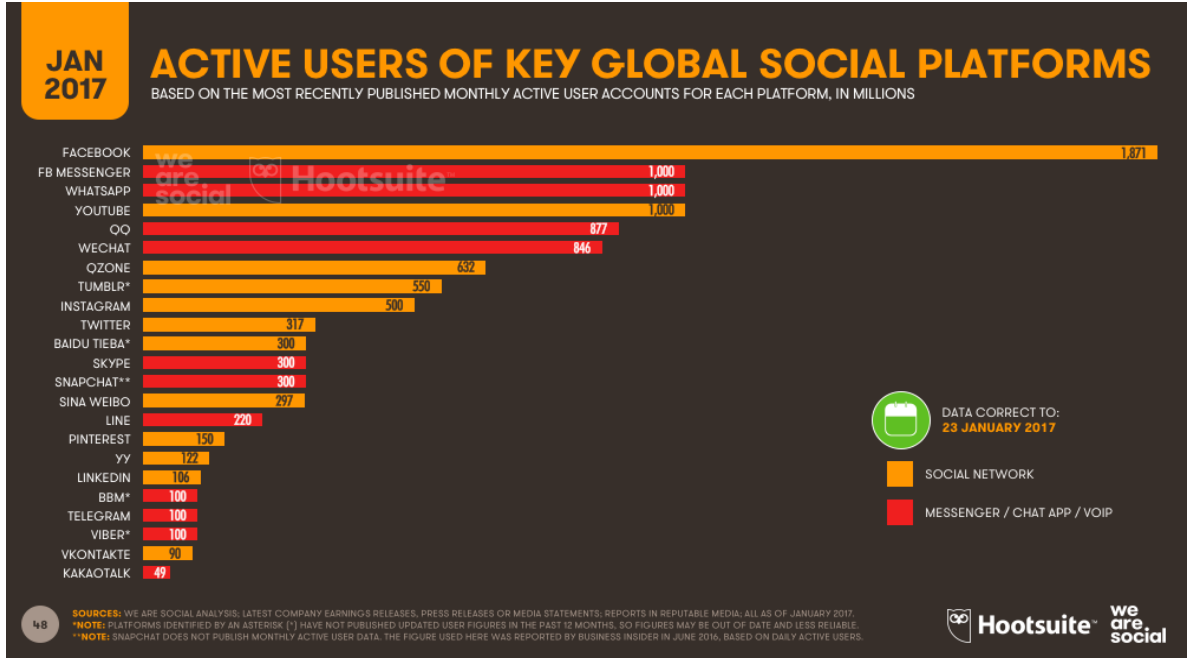
Sosyal medya araçları nelerdir diye insanlara sorduğumuzda büyük ihtimalle alacağımız cevaplar ya Facebook ya Instagram ya Snapchat ya Whatsapp ya da Twitter olacaktır. Facebook ve Twitter diğerlerine göre bir adım daha önde durmaktadır.

2.3.5.1.Facebook:

*We are social*⁸⁶ tarafından hazırlanan 2017 yılı “İnternet ve sosyal medya kullanıcı istatistikleri” isimli yüz doksan dört sayfalık rapora göre dünyada ilk sırayı alan sosyal ağ, Facebook olarak belirlendi. Dünya nüfusunun %50'si (3.773 milyon) internet kullanıcısı iken bu kullanıcıların %37'ini (2.789 milyon) ise faal sosyal medya kullanıcıları oluşturmaktadır. Dünyada ilk sırayı alan facebook sosyal ağın kullanıcı sayısı ise 1.871 milyona ulaşmıştır.

⁸⁵ Murat Hazar, “Sosyal Medya Bağımlılığı-Bir Alan Çalışması”, **Gazi Üniversitesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, s. 32 (2011): 154-155.

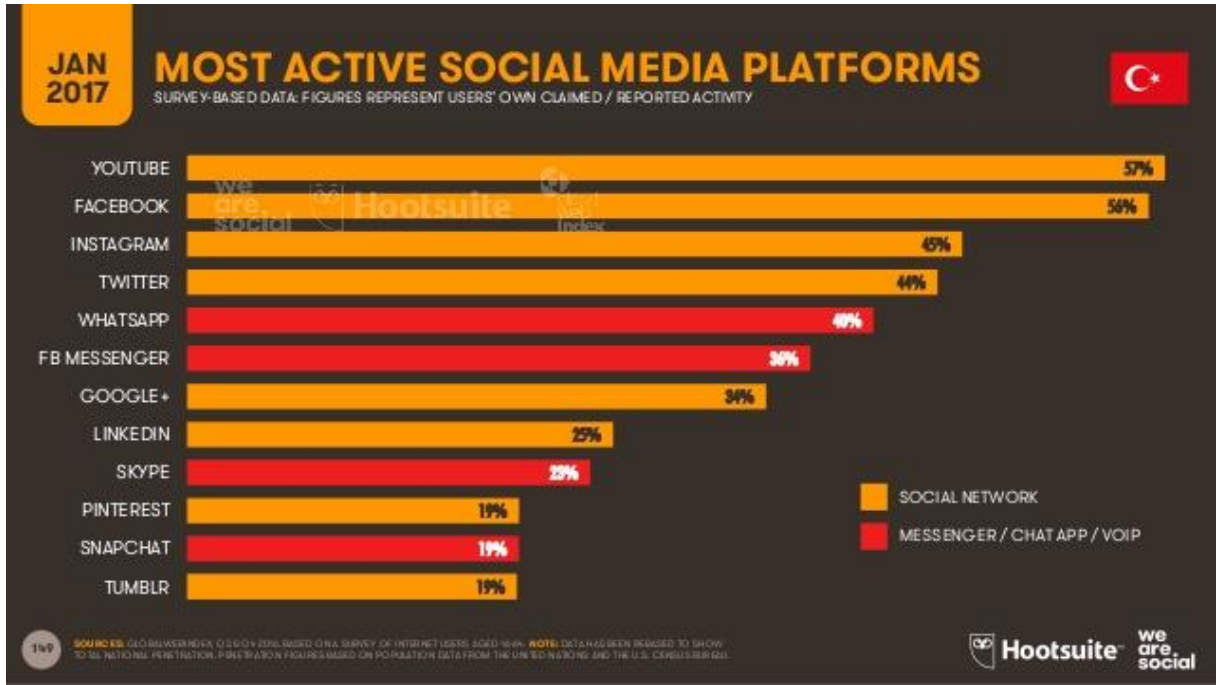
⁸⁶ Dijital in 2017
<https://wearesocial.com/uk/blog/2017/01/digital-in-2017-global-overview> [03.04.2017].

Şekil 1. Sosyal Medya Platformlarının Dünyadaki Aktif Kullanım Sıralaması

We Are Social, “Active Users Key of Global Social Platforms”
<https://wearesocial.com/uk/blog/2017/01/digital-in-2017-global-overview> [03.04.2017].

Türkiye istatistiklerine bakıldığında, 48 milyon hem internet kullanıcısı hem de faal olarak sosyal medya kullanıcısı yer alırken Youtube %57 ile birinci sırada Facebook ise %56 ile ikinci sırada yer almaktadır.

Şekil 2: Türkiye Aktif Sosyal Medya Kullanım Sıralaması

We Are Social, “Most Active Social Media Platforms”
<https://wearesocial.com/uk/blog/2017/01/digital-in-2017-global-overview> [03.04.2017].

Facebook’un kullanım amaçları arasında video, resim, fotoğraf, müzik, fikir paylaşımları, arkadaş bulma, e-ticaret, oyun oynama gibi amaçlar yer alır. Ayrıca “topluluk sayfası” veya açık ya da gizli grup oluşturulabilme özelliği ile örgütlenme amaçlı olarak da kullanılması Facebook’u önemli kılmıştır.

İnsanlar kendileri için önemli gördükleri konuları (bu siyasal, ekonomik bir konu olabileceği gibi farklı konular etrafında da olabilir) Facebook aracılığıyla dile getirirler. Benzer görüşe sahip üyeler “topluluk sayfası” ya da grup oluşturarak bazen tartışma yürütmekte bazen de çeşitli konularda kampanyalar düzenlenmektedirler. Kampanyayı yürüten kişi ya da kişiler, üyeleri kampanyaya destek için davet eder, kampanyayla ilgili gelişmeleri grup sayfasında paylaşırlar. Sanal ortamda yürütülen bu örgütlenme pratikleri gerçek yaşamda da karşılığını bulabilmektedir.

2.3.5.2. Twitter:

2006 yılının Mart ayında bir mikro blog sitesi olarak kurulan ve kullanıcılarına, tweet adı verilen en fazla 280 karakterlik metinler yazma imkânı veren Twitter, çeşitli araçlarla daha etkin kullanılabilen bir yeni nesil iletişim aracıdır. Twitter’ın içinde

barındırdığı özellikler ile duyuru ya da haberler geniş kitlelere çok hızlı bir şekilde aktarılmaktadır. Twitter'ın belli başlı özellikler şunlardır:

- **Trending topic** (TT): Sol tarafta en çok konuşulan on konunun listelendiği alan olarak bilinir. Her ülkenin veya şehrin kendi TT listesi ve Dünya genelinde en çok konuşulan on konunun gösterildiği bir liste mevcuttur.
- **Friday Follow** (FF): Bu kısaltma takip ettiğiniz kişilerin sizi de takip etmesi içindir. Sadece cuma günleri yapılır.
- **Retweet** (RT): Başka bir twitter kullanıcısının tweetinin sizin takipçileriniz tarafından da görülmesini sağlar.
- **Direct Message** (DM): E-mail işlevine sahip bu özellik ile başka bir twitter kullanıcısından aldığınız postayı ifade eder.
- **Hashtag** (#): Pek çok mikroblog ve sosyal ağlarda bir sözcük ya da sözün başına diyez işareti (#) eklenerek oluşturulur. İsteddiğiniz her sözcük ya da sözü bu şekilde diyez işaretiyle yazarak o etiket altında kişileri bir araya getirebilirsiniz.
- **Tag**: Twitter'a yüklediğiniz fotoğrafın (her paylaşımda en fazla dört fotoğraf) istediğiniz kişi veya kişileri (en fazla on kişi) etiketleyerek paylaşılmasını sağlar.
- **Like**: Gönderileri beğenmenizi sağlar.
- **Anket**: En az iki en çok dört seçenekle süresi ayarlanarak (en fazla bir hafta) tek soruluk anket oluşturulmasını sağlar.
- **Mention**: Kullanıcılar oluşturdukları tweetle başka bir kullanıcının adını başına @ ekleyerek yazar böylece tweetinde o kişiden bahsedildiğini dile getirmiş olur ve bahsettiği kişinin bu tweeti görmesini sağlar.

Dünya'da 300 milyonu⁸⁷ aşkın kullanıcı ağına sahip olan Twitter pek çok özelliği ile her kesimden insanı kendisine çekmiştir. Ekonomik, kültürel ve siyasal gelişmeleri güncel olarak öğrenebildiğimiz yerlerin başında Twitter gelmektedir. Geleneksel

⁸⁷ We Are Social, "Active Users Key of Global Social Platforms", <https://wearesocial.com/uk/blog/2017/01/digital-in-2017-global-overview> [03.04.2017].

medyada verilmeyen kimi haberlere Twitter aracılığı ile çok kolay ve hızlı bir şekilde ulaşılabilir. Bu özellik, Twitter'ı önemli kılan başat amillerden biri olmuştur.

Sosyal ağların sağladığı olanaklar toplumsal hareketlere yeni bir alan açmakla beraber eylem biçimlerini de genişletmiştir. Gerçek alanda yapılan protesto, oturma eylemi ve benzeri eylemler sanal alanda da kendini göstermeye başlamıştır. Hem yönetenlerin hem de yönetilenlerin ilgisini çeken bu mecra siyasi yaşamın yeniden şekillenmesinde etkili olmuştur. İkinci bölümde bu konu ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

3. SİVİL İTAATSİZLİK İLE SOSYAL MEDYA İLİŞKİSİ

3.1.Bilgi Çağı ve Bilgi Çağında Siyasi Yaşam

İnsanın bilgiye ve iletişime olan ihtiyacı insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanın ayakta kalmasını sağlayacak temel ihtiyaçların ne olduğunu, bunların hangisinin zararlı olduğunu anlayabilmek için bilme eylemine ihtiyaç duyulmuştur. Tarih boyunca süregelen bu ihtiyaç günümüzde adına *Bilgi Çağı* denecek kadar önemli hale gelmiştir. Özellikle iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, toplum yapısındaki değişiklikler, ekonominin küresel boyutta bir seyir izlemesi vs. birçok değişim yeni bir çağa işaret etmektedir. Bu çağa Bilgi Çağı dışında farklı isimler de verilmektedir; sanayi sonrası toplum, bilgi toplumu, ağ toplumu ya da enformasyon çağı gibi.

19.yy.da telefon, telgraf ve benzeri icatlarla başlayan iletişim teknolojileri günümüze kadar yeni araçların eklenmesi ile devam etmiş ve eskiyle kıyaslanamayacak kadar iletişim kolaylaşmıştır. İlk çağ ile günümüz çağı incelendiğinde, bilginin günümüzdeki işlevinin ve ağırlığının değiştiği görülecektir. Maddi bir değer olarak bakılan bilgi, toplumların aynı zamanda yeni gücü olarak ifade edilmiştir. Sanayi devrinde üretim, güç olarak kabul edilirken bilgi toplumunda bilginin kendisi yeni bir güç olarak kabul edilmektedir. Hiç kuşkusuz bu çağa geçişi hızlandıran en önemli faktörlerden biri, gelişen teknoloji ile değişime uğrayan ekonomi olmuştur. Bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişme küreselleşme sürecini de hızlandırmış zaman ve mekân kavramını bir oranda silikleştirmiştir. Bu anlamda bu çağda sanayi toplumundan farklı olarak emek, sermaye, üretimden ziyade beyin gücüne önem verilmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojileri ile önceki çağlardan çok daha fazla bilgi akışı sağlanmış ve alınan kararların büyük bir çoğunluğunu yine bu bilgi akışı oluşturmuştur. Ekonomiden toplumsal yaşama pek çok değişim yaratan bilgi çağının özelliklerini kısaca şöyle ifade edebiliriz: Ekonomide, sanayi merkezli üretim anlayışından bilgi merkezli üretime geçiş, bu geçişin ortaya

çıkardığı yeni toplumsal ilişkiler ve küreselleşen bilgisayar ağının içerisinde bilginin dönüşümüdür.⁸⁸

Amerikalı sosyolog Daniel Bell (1919-2011), 1973'te yazdığı eserinde (*The Coming of the Post-Industrial Society*) bilgi toplumunun sanayi sonrası topluma denk geldiğini işaret eder. Özellikle gelişmiş toplumlarda bu durumun gözlendiğini ve bilgi akışında hem niceliksel artış hem de niteliksel değişiminin olduğunu kabul eder. Sanayi sonrası topluma geçişle birlikte ekonominin işleyişinde ağırlık, hizmet sektörü olmuştur. Bell, bu toplumda bilgiye dayalı iş kolunun yükselişe geçtiğini ve kol işçiliğinden ziyade profesyoneller, teknisyenler, mühendisler ve bilim adamlarının rolünün çoğaldığını söyler. Yaşanan bu değişimin kendisi sadece ekonomide kalmamış yeni toplumsal ilişkilere ve siyasi yapıya da etki etmiştir.⁸⁹

Daniell Bell'in *sanayi sonrası toplum* olarak ifade ettiği çağı sosyolog ve yazar Manuell Castells (1942-), *ağ toplumu* kuramı üzerinden ifade etmeye çalışmıştır. İnternet üzerinden bilgisayarların birbirine bağlandığı ağ sistemi ile merkezsiz ve dinamik bir süreç gerçekleşir. Castells, temelinde bilginin yattığı ağ toplumu kuramının küreselleşmenin de taşıyıcısı olduğunu bundan dolayı yeni bir toplum yapısının oluştuğunu şu sözlerle açıklar:

“Ağlar toplumlarımızın yeni sosyal morfolojisini⁹⁰ oluşturur; ağlar oluşturma mantığının yayılması da üretim, deneyim, iktidar ve kültür süreçleriyle işleyişi, sonuçları ciddi biçimde değiştirir...sosyal morfolojinin sosyal eyleme üstün olmasının damgasını vurduğu bir toplumdur bu.”⁹¹

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin küresel boyutu ülkelerin sadece ekonomik boyutta gelişmesini değil ama aynı zamanda politik düzlemde ele alınan her konunun dünyaca da bilinmesini sağlamıştır. Uluslararası çalışan sivil toplum örgütlerinin yaptığı faaliyetleri televizyon ya da internet aracılığı ile öğrenmemiz buna bir örnek oluşturmaktadır. Bununla birlikte bilgi çağını oluşturan düşüncelere iki farklı açıdan

⁸⁸ Seçil Türkmen, “Sosyal Medyanın Politik Yaşama Etkisi: Arap Baharı Çerçevesinde Mısır ve Libya Örneği” (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 11.

⁸⁹ David Bell, **The Coming of the Post-Industrial Society**, (New York: Basic Books, 1976), 467.

⁹⁰ Kısaca yapıbilim olarak bilinen bu terim edebiyat, biyoloji gibi bilimin alt dallarında farklı anlam ve kullanımlarına sahiptir.

⁹¹ Manuel Castells, **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Ağ Toplumunun Yükselişi**, çev. Ebru Kılıç, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2005), 621.

eleştiri getirilmektedir. Bunlardan biri bu çağın teknolojik determinizme (gerekircilik) yol açtığı düşüncesidir. Ekonomiye, siyaseti, günlük yaşamı ve bütün kurumları içerisine alan teknolojik determinizm, bütün toplumsal ilişkileri belirleme gücünü elinde tutar. Bu görüşün karşısında duran İngiliz sosyolog Frank Webster (1950-), toplumsal değişimlerin tek nedeninin teknoloji olarak görülmesini yanlış bulur ve teknolojik ilerlemelerin her zaman toplumsal ilerlemeleri beraberinde getirmeyeceğini savunur.⁹² İleriki kısımlarda daha detaylı anlatılacak olan Gezi Parkı eyleminde olduğu gibi, kullanılan teknolojinin etkili olduğu fakat yaşanan olaylarda tek başına yeterli olmadığı başka etkilerin de tesirli olduğu görülmüştür. İkinci bir eleştiri noktası ise her bireyin eşit düzeyde teknolojiye erişemediğidir. Dijital uçurum olarak nitelendirilen kavram, gençlerin yetişkinlerden daha fazla teknoloji ile haşır neşir olduğunu ve herkesin eşit hakka ve imkana sahip olmadığını açıklar.

Bilgi ve iletişim teknolojisinin toplumun her alanına nüfuz ettiği açıkça ifade edilmektedir. Nüfuz ettiği alanlardan biri de siyasi alandır. Devletlerin de artık bu gelişen teknolojiye ayak uydurmaya çalıştıklarını görmekteyiz. Öte yandan toplumsal hareketler, seslerini duyurmak adına bu teknolojiyi araç olarak kullanmayı tercih etmişlerdir. Sivil itaatsizlik eylemleri veya sivil itaatsizliğin nüvelerini taşıyan toplumsal hareketler bilgi çağı ile birlikte bir takım dönüşümler yaşamıştır. Bu yaşanan dönüşümler tek tek incelenecektir.

3.2.Siyasal İletişim

Siyasal iletişim kavramı açıklanması kolay olmayan bir tanıımı barındırmaktadır. Bunun böyle olması kavramın geniş kapsamlı olmasından kaynaklanır. Tek bir tanımla açıklanması zor olsa da bu konu üzerine çalışan kimi yazarların tanımlarına bakarak genel bir bilgi edinmek mümkündür. Erol Mutlu⁹³ *İletişim Sözlüğü*'nde siyasi iletişimi, "siyasal süreçlerle, iletişim süreçleri arasındaki ilişkileri ele alan araştırmalardan oluşan, disiplinlerarası akademik bir alan"⁹⁴ olarak tanımlar. Bu tanımın daha öz halini ise akademisyen Ferhat Kentel (1965-) "Siyasal iletişim, siyasal arenada birbirini anlama ve

⁹² Frank Webster, *Theories of The Information Society*, (New York: Routledge, 2006), 272.

⁹³ Erol Mutlu (1949-2005) Türk film yapımcısı, yönetmen, akademisyen, yazar.

⁹⁴ Erol Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, (Ankara: Ark Yayınları, 1994), 199.

anlatma biçimi”⁹⁵ şeklinde ifade eder. Politikacılar ve vatandaşlar arasında gerçekleşen bu siyasal iletişimde iki tanıda ortak olan; ikna, anlama ve anlatma işlevlerinin yer almasıdır. Bu işlevler ise medya aracılığı ile politikacılar ve vatandaşlar arasında karşılık bulur. Daha önce geleneksel medya ile sağlanan bu iletişim günümüzde artık sosyal medya ile daha hızlı ve kolay bir şekilde gerçekleşmektedir.

Siyasal iletişimin tarihine, kökenine bakıldığında gazeteci yazar Walter Lippman’ın (1889-1974) 1922’de yazdığı *Public Opinion (Kamuoyu)* kitabı karşımıza çıkar. Bu kitapta Lippman, propagandanın kamuoyu üzerindeki etkisinden ve medyanın gündem belirleme gücünden bahseder. Özellikle medyanın baskın olarak gördüğü unsurlar kitleler nezdinde de önemli bir unsur olarak görülür. Böylece devletlerin veya şirketlerin, kamuoyunun olumsuz görebileceği kimi şeyleri olumlu hislere çevirme ya da tepkisiz kalmasını sağlama noktasında medyanın gündem belirleme gücünden yararlandığını söylemek mümkündür.⁹⁶ Öte yandan siyaset kuramcısı Bernard Cohen (1924-2012) medyanın kamuoyu üzerindeki etkisi için “Basın, çoğu zaman insanlara ne düşüneceklerini söylemede başarılı olmayabilir, fakat okurlara ne hakkında düşüneceklerini söylemede fevkalade başarılıdır”⁹⁷ der.

Siyasal iletişim için iknanın önemli bir unsur olduğunun altı çizildiğinde bu konuda Maxwell E. McCombs ve Donald L. Shaw’ın⁹⁸ çalışmalarına da değinmek gerekir. McCombs ve Shaw medyanın gündem belirleme gücünün isim babaları olarak bilinir. Kuramlarında, medya ile sunulan bir konunun kamuoyunda ne kadar önemli olduğuna dair hissiyat oluşturmaktan bahsedilir.⁹⁹ Bu iki ismin bu konuda yaptığı çalışmalar siyasal iletişimin daha fazla araştırılması gereken bir konu haline getirmiştir. Özellikle 1990’lı yıllarda internetin ortaya çıkması siyasal iletişimi artık yeni medya üzerinden de açıklama zorunluluğunu doğurmuştur.

⁹⁵ Ferhat Kentel, “Demokrasi, Kamuoyu ve İletişime Dair”, **Birikim Dergisi**, s. 30 (1991): 40.

⁹⁶ Walter Lippmann, **Public Opinion**, (Transaction Publishers, 1998), 3.

⁹⁷ Bernard Cohen, **The Pres and Foreign Policy, Princeton University Press**, (Princeton: Princeton University Press, 1963), 208’den aktaran Erkan Yüksel, “Kamuoyu Oluşturma ve Gündem Belirleme Kavramları Nerede Kesişmekte Nerede Ayrılmaktadır?” **Sosyal Bilimler Dergisi**, s.1 (2007): 577.

⁹⁸ M.E McCombs (1938-) iletişim alanında çalışmalarıyla bilinen Amerikalı profesör

D.L. Shaw (1930-) gazetecilik alanında çalışmalarıyla bilinen Amerikalı profesör.

⁹⁹ M.E McCombs, D.L. “Shaw, The Agenda-setting Function of Mass Media”, **Public Opinion Quarterly**, s. 36 (1972): 176-187.

İnternetin yükselişe geçmesi ile gelişen yeni medya, siyasal iletişim kavramını daha önemli hale getirdi. Yeni medya ile siyasetçiler ve vatandaşlar arasındaki iletişim kolaylaştı. Vatandaşlar yanlış buldukları kimi konularda tepki göstermek için yeni kanalları keşfederek siyasetçilere ulaşabildi. Teknolojinin insanlar üzerindeki ağırlığı arttıkça bu kavrama yönelik olumlu ve olumsuz düşünceler de hız kazandı. Bu konu üzerinde çalışan yazarların tartışmalardaki odak noktası ise internetin demokrasiye katkı sağlayıp sağlamadığı noktasındadır. Bir kısım yazar, interneti demokrasiye alan açan bir araç olarak görürken diğer kısım tam tersine internetin olumlu değil olumsuz etkileri olacağını savunur. Bu konuda iki ayrı zıt görüşe sahip olan ve bilinen yazarlar ABD’li yazar Clay Shirky (1964-) ve araştırmacı yazar Evgeny Morozov (1984-)’dur. Tekno-iyimser olarak bilinen Shirky’ye göre ne kadar çok enformasyon sağlanır ise değişim o kadar büyük ve bütünsel olacaktır. Toplumsal araçlar toplu eylem yaratmaz, sadece önündeki engelleri kaldırır. Ancak bu engeller öylesine önemli ve yaygındır ki, onlar kaldırılırken, dünya da farklı bir yer olur.¹⁰⁰ Zaman ve mekan kavramını silikleştiren internet sayesinde daha çok insan sanal ortamda buluşabilmekte ve özgürce konuşabilmektedir ve Shirky’e göre bu durum demokratikleşmeye yol açmaktadır. Morozov ise sosyal medyanın birçok katkılarını kabul etmekle birlikte genel anlamda kötümser bir tutuma sahiptir. Bireylerin toplu eylem için Facebook gibi mecraları kullanmalarını ucuz ve etkisiz bulur. Sadece sosyal medya üzerinden yapılan toplu eylemler aslında yanılsamadan ibarettir ve Morozov, bu mecraların devlet veya siyasi otoritenin denetiminde olduğunu ifade ederek her zaman büyük güçlerin kazançlı çıkacağını belirtir. Morozov’la benzer düşünen gazeteci yazar Malcolm Gladwell (1963-) de internet üzerinden yapılan toplu birlikteliklerin güçlü değil tam tersine zayıf bağlar ortaya çıkardıklarını bu anlamda internetin olumlu bir etki sağlamadığını savunmaktadır.¹⁰¹

3.3. Teknolojik Determinizm (Gerekircilik) ve Küresel Köy

1962 ve 1964 yıllarında yazdığı kitaplarla (*The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man* ve *Understanding Media*) üne kavuşan Marshall McLuhan’ın (1911-

¹⁰⁰ Clay Shirky, **Herkes Örgüt İnternet Gruplarının Gücü**, çev. Pınar Şiraz, (İstanbul: Optimist Yayınları, 2008), 96-141.

¹⁰¹ Malcolm Gladwell, “Small Change: Why the Revolution Will Not Be Tweeted”.
<http://www.newyorker.com/magazine/2010/10/04/small-change-malcolm-gladwell> [07.10.2016].

1980), bu üne kavuşmasında önemli kavramlardan biri olan *küresel köy* kavramını ortaya atması büyük etken olmuştur. İnternetin henüz yaygınlık kazanmadığı bir dönemde küresel köy kavramını, elektronik medyanın yarattığı bir kavram olarak ifade eder. McLuhan bu köyde yaşayan bütün insanların birbiri ile bağlantılı olduğunu ve aralarında bilgi paylaşımının arttığını böylece eskiye oranla elektronik medya sayesinde insanların daha üretici ve katılımcı bir tutum sergileyeceklerini söyler. 1960'lı yıllarda yazdığı kitaplar ilgi uyandırmayı başarmıştı. 70'li ve 80'li yılların sonuna kadar yakaladığı ilgi gitgide azaldı. 1990'lı yıllarda internetin ortaya çıkması ile McLuhan tekrardan aranan ve okunmaya başlanan yazarlardan biri oldu.

Web 2.0 diye tabir edilen insanların sadece alıcı konumunda olmadığı aynı zamanda katılımcı olabildikleri bu teknoloji ile McLuhan'ın küresel köy kavramıyla anlatmak istedikleri örtüşmüş oldu. McLuhan'a göre herkesin birbirinden haberdar olmasını sağlayan kitle iletişim teknolojisi aslında insanlık tarihinin de belirleyicisi konumundadır. Teknolojik determinizm şeklinde ifade edilen bu kavram, "Teknolojinin hem özerk olduğu hem de toplum üzerinde belirleyici etkileri bulunduğu varsayımına" dayanır.¹⁰² McLuhan'ın toplumdaki değişimlerin hepsini kitle iletişim teknolojisine bağlaması birçok yazarın eleştiri noktası olmuştur. "Araç mesajdır" sözü ile açıklamaya çalıştığı kuramında mesajın içeriğinden çok iletildiği aracın insanlarda etki oluşturduğunu düşünür. Televizyonda izlenen ile sinemada izlenen aynı içeriğin farklı etkiler bıraktığını ve araçların insanlar üzerinde şekillendirici bir etkiye sahip olduğunu dile getirmiştir.¹⁰³ Bu düşüncelere kaynaklık ettiği düşünülen ismin tarihsel materyalist Harold Adams Innis (1894-1952) olduğu bilinmektedir. McLuhan kitle iletişim teknolojilerinin insanların duyularına ve algılarına etki ettiğini söylerken Innis, iletişimin toplumsal kültüre etkide bulunduğunu ifade eder.¹⁰⁴ İkisi de teknolojik determinizmin savunucuları arasındadır. Teknolojinin baş etken olarak gösterilmesi eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Gerçekten toplumdaki her değişimi teknolojiye bağlayabilir miyiz ya da insan bu elektronik medyada ikinci planda mıdır gibi soruların sorulmasına neden olmuştur. Toplumsal deterministlerden Raymond Williams'a (1921-1988) göre teknolojinin toplumsal konulara doğrudan bir etkisi yoktur. Yeni sistemlerin en önemli

¹⁰² Erol Mutlu, **İletişim Sözlüğü**, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2004), 278.

¹⁰³ Marshall McLuhan, **Understanding Media**, (The MIT Press, 1994), 7-21.

¹⁰⁴ Bkz. Harold Innis, **Empire and Communication**. (Oxford: Clarendon Press 1950).

özelliğini eski sistemlerin sağlayamadığı kültürel ilişki olanaklarını sağlamasında aramak gerekir.¹⁰⁵ Teknoloji baş etken değil değişimlerin bir parçası olarak görülmelidir. Kısaca iki farklı determinist anlayış teknoloji ve toplumsal sorunlar arasındaki ilişkinin olduğunu kabul etmişler fakat nedensellik anlayışlarını farklı şekillerde oluşturmuşlardır.

3.4.Yeni Medyada Kamusal Alan ve Demokrasi

Castells'in bilgiyi temele alarak oluşturduğu *ağ toplumu* kuramının toplum üzerindeki etkileri insanlarda yeni bir heyecan oluşturmuştur. Bu heyecanın oluşmasındaki etkenlerden biri internetin toplumu ileriye taşıyacağı ve demokrasinin gelişeceği yönündeki ümittir. Önceki kısımlarda belirtildiği üzere internetin gelişmesi ile bilgi akışı hız kazanmış, zaman ve mekan kavramı silikleşmiş ve yeni bir çağın (bilgi çağı, sanayi sonrası toplum vs. gibi) doğmasına vesile olunmuştur. Hal böyleyken internetin toplumsal meseleler konusunda eşitlikçi ve demokratik bir tutuma yol açıp açmayacağı üzerinde kimi tartışmalar kamusal alan ve demokrasi kavramı üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. İleriki kısımda daha açık bir şekilde ele alınacaktır.

Kamusal alan, modern anlamıyla sosyal bilimler literatürüne, Alman filozof Jürgen Habermas (1929-) tarafından hediye edilmiş bir kavramdır.¹⁰⁶ 1962 yılında *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü: Burjuva Toplumunun Bir Kategorisi Üzerine* (Strukturalismus der Öffentlichkeit) isimli kitapla Batı dünyasındaki kamusal yaşamın süreçlerini yazan Habermas, kamusal alan ile ilgili tartışmalarda da referans olarak gösterilmiştir. Bu anlamda Habermas'ın kamusal alan anlayışını tarif etmek ve geçmişten günümüze özellikle yeni medya içerisinde kamusal alanın nasıl bir boyut kazandığını ifade etmek gerek. Habermas tarif ettiği kamusal alan modelini şöyle açıklar:

“Kamusal alan kavramıyla, her şeyden önce, toplumsal yaşamımız içinde, kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği bir alanı kastederiz. Bu alana tüm yurttaşların erişmesi garanti altına alınmıştır. Özel bireylerin kamusal bir gövde oluşturarak toplandıkları her konuşma durumunda, kamusal alanın bir parçası varlık kazanmış olur. Bu tür bir aradalık durumundaki bireylerin davranışları, ne iş ve meslek

¹⁰⁵Raymond Williams <http://akademikstok.com/raymond-williams-oku-265.html> [19.08.2016]

¹⁰⁶Betül Özkaya, “Ağ Toplumunun Omurgası Olarak İnternetin Demokrasi ve Kamusal Alan Açısından Değerlendirilmesi”, Ed. And Algül, Neda Üçer, **Yeni Medyada Demokrasi** (İstanbul: Literatürk Yayınları, 2013): 152.

sahiplerinin özel işlerini görürken yaptıkları davranışlara; ne de bir devlet bürokrasinin yasal sınırlarına tabi anayasal bir düzenin üyelerinin davranışlarına benzer. Yurttaşlar ancak, genel yarara ilişkin meseleler hakkında kısıtlanmamış bir tarzda, yani toplanma, örgütlenme, kanaatlerini ifade etme ve yayınlama özgürlükleri garantilenmiş olarak tartışabildiklerinde kamusal bir gövde biçiminde davranmış olurlar.”¹⁰⁷

Bu alanda demokratik nitelikler vardır ve eleştirel sorgulamalar yapılır. Habermas’ın deyimiyle bu alan “burjuva kamusal alan” olarak adlandırılmaktadır.

Habermas’a göre burjuva sınıfının ortaya çıkışı ile tarif ettiği kamusal alan inşa edilmiştir. Bu anlamda, “kamusal-özel ayrımı giderek kamusal (ortak) çıkara duyarlı yurttaşlar toplumu ile kendi özel çıkarlarını gözeten burjuva toplumu arasındaki ayrıma” dönüşmüştür.¹⁰⁸ Bu ayrımın görüldüğü ilk yerler ise Avrupa’daki salonlar ve kahvehanelerdir. Buralarda ilk başta edebi tartışmalar yapılmakta ve insanlar baskı altında kalmadan belli tartışmalar yürütmektedir. Daha sonra politik tartışmaların da dahil olduğu bu salonlar ve kahvehaneler Habermas’a göre demokrasinin gelişmesinde çok etkili olmuşlardır. Devletin baskı oluşturmadığı, sermaye ilişkilerinin dışarda kaldığı bu kamusal alanda aklın ve mantığın ışığında siyasi tartışmalar yürütülür.

Habermas’ın tarif ettiği herkesin dahil olabildiği ve evrensellik iddiası taşıyan burjuva kamusal alanın uygulamada görülmediğine tam tersine var olan kamusal alanların daima alternatif bir kamusal alan yarattığını düşünen bazı eleştiriler mevcuttur. İngiliz tarihçi Geoff Eley (1949-) kamusal alanın daha başından itibaren parçalı bir özellik sergilediğini ve Habermas’ın tanımladığı burjuva kamusal alanın diğer kamuları (işçileri, köylüleri, milli hareketi vb.) dışladığını belirtmiş ve bahsettiği bu diğer kamuların da kendi aralarında farklı kamusalılıklar ortaya çıkarabileceğini dile getirmiştir.¹⁰⁹ Amerikalı akademisyen ve feminist Nancy Fraser (1947-) de Habermas’ın burjuva kamusal alanına alternatif olarak eşcinsellilerin, kadınların, etnik kimliklerin kısacası baskı altındaki toplulukların kamusal alan oluşturabileceklerini savunmaktadır.

¹⁰⁷ J. Habermas, “Kamusal Alan”, Ed. Meral Özbek, **Kamusal Alan** (İstanbul: Hil Yayın, 2004): 95.

¹⁰⁸ Osman Çalışkan, “Kamusal Alan Bağlamında Ağ Toplumu ve Yeni Kamusal Alan Arayışı”, **Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, s.1 (2014): 46.

¹⁰⁹ Geoff Eley, “Nations, Publics, and Political Cultures: Placing Habermas in the Nineteenth Century,” **Habermas and the Public Sphere**, ed. Craig Calhoun, (Cambridge: MIT, 1992): 306.

17.yy.ın sonları, 18.yy ve 19.yy.ın ilk yarısı Habermas için kamusal alanın kendini gösterdiği dönemler olmuştur. Fakat 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iletişim ağının ticarileşmesi ve sıkılaşmasıyla, yatırılan sermayenin büyümesiyle ve yayın kuruluşlarının örgütlenme derecesinin artmasıyla iletişim yollarının yönlendirilme düzeyi arttı ve kamusal iletişime erişme fırsatları gittikçe daha fazla ayıklama baskısına tabi hale geldi.¹¹⁰ Kamusal alanın çöküşe doğru gittiği, devletin vatandaşlar üzerinde daha müdahaleci tavır takındığı ve büyük şirketlerin kitle iletişim araçları aracılığıyla kendini göstermeye başladığı “görünüşte” bir kamusal alan sürecine evrilmiştir. Gelenen noktada kamusal alan çok fazla katılımcıyı içine alsa da 17. ve 18.yy.daki nitelikli tartışmalar işlevini yitirmiş ve kamusal ve özel alan kavramları arasındaki net ayrım silikleşmiştir. Bu anlamda Habermas radyo, televizyon gibi elektronik medya üzerinde karamsar bir tavır sergilemiştir. Elektronik medyanın ticarileştirilmesi, kamusal alanda yürütülen siyasi söylemlerin yerini reklamların alması demokratik tartışmaların önünü kesmiştir. Ticari medya tarafından hükmedilen kamusal alan artık herkesin erişiminin bulunduğu ve tartışmaların serbest bir şekilde yer aldığı bir alan olmaktan çıkmış, bunun yerine siyasi otorite için ve güç iddiaları olanlar için arena haline gelmiştir.¹¹¹

20.yy.ın sonlarına gelindiğinde yeni medyanın getirdiği kimi yenilikler Habermas’ın bahsettiği kamusal alanın yeniden yaşama geçirebileceğine dair tartışmaları gündeme getirmiş oldu. Bu konuda internet kamusal alan ve demokrasi arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi sağlayan iki temel yaklaşım vardır: İlki internetin demokratik bir kamusal alan sağlayabileceğini söyleyen *iyimser* yaklaşım, diğeri ise iyimser yaklaşımı sorgulayan *şüpheli* yaklaşımdır.

İyimser yaklaşıma sahip olanların düşüncelerini internetin geleneksel medyadan farklarını ortaya koyarak anlamak mümkündür. İnternet, geleneksel medyaya göre erişimin daha kolay olduğu bir mecradır. Bu açıdan bakıldığında yeni medyada oluşturulan kamusal alanda eskiye oranla çok daha fazla katılımcı mevcuttur. Radyo ve televizyon aracılığıyla görüşlerini dile getiremeyen pek çok insan internet sayesinde söylemlerini dile getirebilen faal katılımcı olabilmektedir. Bu erişim kolaylığının uzun

¹¹⁰ J. Habermas, **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, çev. Mithat Sancar ve Tanıl Bora, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997), 32.

¹¹¹ Seçil Türkmen, “Sosyal Medyanın Politik Yaşama Etkisi: Arap Baharı Çerçevesinde Mısır ve Libya Örneği” (Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2012), 24.

dönemde kamusal alanı demokratik bir yapıya kavuşturacağı ve daha eşitlikçi bir alan oluşturacağı düşünülmektedir. Demokrasinin sağlanabilmesi noktasında siyaset bilimcisi Robert A. Dahl'ın (1915-2014) meşhur beş kıstasını sıralayacak olursak bunlar; etkin katılım, oy kullanma eşitliği, bilgi edinebilme, gündem üzerine son sözü söyleme hakkı ve yetişkinlerin dahil olmasıdır.¹¹² İyimser yaklaşımıcılara göre bu kıstaslar yeni medya aracılığıyla işlevsel hale gelmektedir. Öte yandan demokratik yurttaşlığı sağlama noktasında iletişim hakkının önemli bir hak olarak görüldüğünü belirten İngiliz sosyolog Graham Murdock ve iletişim alanında çalışan İngiliz akademisyen Peter Golding iletişim hakkı üzerine şunları söylemektedirler:

*“Birincisi, insanlar kendi haklarının neler olduğunu bilmek ve bu hakları etkili bir şekilde kullanmak için enformasyon ve bilgiye erişmek zorundadır. İkincisi, siyasal tercihleriyle ilgili enformasyon, yorum ve tartışmaya erişebilmeli ve eleştirilerini duyuracakları, muhalefetlerini harekete geçirebilecekleri ve alternatif eylem önerilerini gerçekleştirebilecekleri iletişimsel kolaylıklara erişebilmelidir. Üçüncüsü, kendilerini ve isteklerini iletişim sektöründe temsil edebilmeli ve kendi temsiliyetlerinin geliştirilmesine katkıda bulunmalıdır.”*¹¹³

İnternet üzerinden bir araya gelen sanal topluluklar çevrimiçi iletişim yolunu kullanarak siyasal ve toplumsal konularda etkili olabilmektedir. Geleneksel medyadan farklı olarak içeriği kendileri üretir ve görece sansür engelinin daha az yaşandığı bir iletişim sağlarlar. İnternette, kullanıcı iletişim ortamında bir teknolojik araç yardımıyla vardır ve yüz yüze iletişimdekine benzer bir biçimde karşılıklı ileti alışverişini gerçekleştirmektedir.¹¹⁴

Richard Kahn ve Douglas Kellner¹¹⁵ isimli yazarlar ise internet üzerinden yapılan iletişimin yeni toplumsal hareketlerin oluşmasına ve yayılmasına dikkat çeker ve buna

¹¹² Robert Dahl, **Demokrasi Üstüne**, (Phonix Yayınları, 2001), 39.

¹¹³ Graham Murdock ve Peter Golding, “Information Poverty and Political Inequality: Citizenship in the Age of Privatized Communication” **Journal of Communication**, c. 39, s. 3, s.183'den aktaran Nilüfer Timisi, **Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi**, (Dost Yayınevi, 2003), 18-19.

¹¹⁴ Nilüfer Timisi, **Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi**, (Dost Yayınevi, 2003), 132.

¹¹⁵ Richard Kahn (1969-) ve Douglas Kellner (1943-): Medya ve internet aktivizmi konularında yürüttükleri çalışmaları ile bilinen iki yazar.

örnek olarak Zapatista hareketlerini ve Seattle’da Dünya Ticaret Örgütü¹¹⁶ karşıtı mücadeleyi gösterirler. İleriki kısımlarda belirtilecek olan internet üzerinden gerçekleşen ve direnişin bir parçasını oluşturan *hacktivizm* eylemleri Kahn ve Kellner’e göre yeni medyanın siyasete yeni bir boyut kazandırdığının göstergeleridir.¹¹⁷

İyimser yaklaşımı eleştiren *şüpheli yaklaşım* ise internetin aktif katılımı arttırdığını kabul etmekle birlikte otoriter güçlerin de burayı kendi amaçları için kullanabileceklerini söyler. Bu konuda Evgeny Morozov internet üzerinden şekillenen sosyal medyanın daha çok otoriter güçlere yaradığını ifade eder. Google, Facebook ve Twitter gibi sosyal ağları kullanan isyancı toplulukların, otoriter ülkelerin kolluk kuvvetleri tarafından tespit edilebileceğini vurgular. “Örgüt olmadan örgütlenebilirsiniz ama devrimciler olmadan devrim yapamazsınız” diyen Morozov, internet üzerinden bir araya gelmenin zayıf bağlar kurduğunu ve etkili bir siyasal eylemin ancak gerçek kamusal alanda gerçek insanlarla var olabileceğini belirtmiştir.¹¹⁸ Geleneksel medyada eleştirilen eşik bekçileri¹¹⁹ internet dünyasında da kendini gösterir ve bu anlamda Morozov, sadece sosyal ağlarda gerçekleştirilen muhalefetin özgürlüğü sağlamayacağını bilmesini istemektedir.

İnternetin kamusal alan yaratamadığına dair bir diğer etken ise yeni iletişim teknolojilerinin belli bir kesiminin erişiminde/lehinde olmasıdır. Ülkelerin kendi içinde yaşadığı toplumsal eşitsizlikler birçok topluluğun veya kişilerin internete erişimini engellemektedir. Öte yandan bu teknolojinin nasıl kullanılacağına dair eğitsel arka plan ile ilgili eksikliklerin de giderilmesi gerekmektedir. Akademisyen yazar Lincoln Dahlberg internetin kamusal alan olarak tarif edilmesinde altı kıstası önemli görmüş ve bu kıstasları; dürüstlük, eşitlik, ekonomik güçlerden ve devletten bağımsızlık, ahlaki

¹¹⁶ Zapatista Hareketi: Adını Meksika Devrimi’nin lideri Emiliano Zapata’dan alan ve Meksika’nın Chipas eyaletinde kurulan silahlı bir gruptur.

Dünya Ticaret Örgütü: Ülkeler arası ticari ilişkilerin gelişmesini sağlamak amacıyla oluşturulan platformdur.

¹¹⁷ Ayrıntılı okuma için bkz: Richard Kahn, Douglas Kellner, “Internet Subcultures and Oppositional Politics”

https://www.academia.edu/26654304/Internet_subcultures_and_oppositional_politics [08.09.2016].

¹¹⁸ Evgeny Morozov, “The Digital Dictatorship”, **The Wall Street Journal**
<http://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703983004575073911147404540> [08.09.2016].

¹¹⁹ Enformasyonun belli bir süzgeçten geçirilerek kitleye sunulduğunu ve müdahale eden bekçilerin bulunduğunu anlatmak için kullanılan bir terimdir. Nelerin yayınlanıp yayınlanmayacağını belirleyen olarak da bilinir.

pratik geçerliliği olan ve tartışılabilir iddiaların eleştirilmesi ve değişimi, söyleme dahiliyet, düşünömsellik ve rol alma olarak belirtmiştir.¹²⁰ Dahlberg yaptığı araştırmalarda internet üzerinden bir araya gelen insanların demokratik bir kamusal alan yaratmaktan ziyade ırkçı, ayrımcı, cinsiyetçi, dedikoducu ve tahrik edici söylemler içerisinde tartışma yürüttüklerini gözlemlemiştir. Ayrıca farklı görüşlere sahip insanların yan yana geldiği bir kamusal alandan çok, benzer düşöncelere sahip sanal cemaat veya topluluklar olduğunu ve bu topluluklar düşöncelerinin sorgulanmasından çok sağlamlaştırılması yönünde yoğunlaştıklarını dile getirmiştir. İnternet kullanım şekline bağlı olarak olumlu ve olumsuz özellikleri bir arada taşımaktadır. Bu anlamda Dahlberg'in bahsettiği olumsuz özelliklerin internet ortamında mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Dahlberg'in söylemlerine ek olarak açıklık, şeffaflık ve hesap verebilirlik unsurlarının eksikliği de internette demokratik bir kamusal alan yaratılmasının önünde engel teşkil etmektedir. İnternet ortamında takma isimlerle (nick name) yürütölen iletişim veya kasıtlı olarak ve insanları tahrik edecek şekilde yapılan iletişim (trol) açıklığı, şeffaflığı ve hesap verebilirliği ortadan kaldırmaktadır. İnternetin neden demokratik bir kamusal alan oluşturmadığını dair düşönceleri toparlayacak olursak;

- İnternet herkesin kullanımına açık değildir.
- Çevrimiçi müzakereler çok parçalı ve merkezsizdir.
- Oluşturulan kamusal alanlar genellikle benzer düşönceyi savunanlar etrafında yürömektedir. Farklı görüşler tahammölsözlökle veya küfür ve argo kelimelerle karşılanmaktadır.
- Açıklık, şeffaflık ve hesap verebilirlik tam anlamıyla işlerlik kazanamamaktadır.
- Son olarak ise sermayenin reklamlar aracılığıyla ve otoritenin de denetim amacıyla yoğun müdahalelerde bulunması demokratik kamusal alanın inşasını engellemektedir.

İyimser yaklaşım ve şüpheci yaklaşımların, internet üzerinden demokratik bir kamusal alan oluşturulup oluşturulamayacağına dair sergiledikleri düşöncelerden çıkan

¹²⁰ Lincoln Dahlberg, "Computer-Mediated Communication and The Public Sphere: A Critical Analysis", <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1083-6101.2001.tb00137.x/full> [07.10.2016].

sonuç aslında bu iki yaklaşımının da içerdği bir yeni medya olgusu olduğudur. Bu anlamda internet, çelişkilerini içinde barındıran hem iyimser hem de şüpheli yanlarını bir arada bulunduran bir süreç özelliği göstermektedir. İnterneti tam anlamıyla demokratik bir kamusal alanın varlığına işaret etmeyen ama demokrasinin işlevsel kılınmasında önemli bir potansiyele sahip olduğu gerçeğiyle tanımlamak mümkündür.

3.5.Suskunluk Sarmalı ve Sosyal Medya ile İlişkisi

Suskunluk sarmalı kuramı Alman siyaset bilimci Elisabeth Noelle-Neuman (1916-2010) tarafından 1974 yılında ortaya konulmuştur. Bu kuram, Neuman'ın kendi döneminde (1970'lerde) gözlemlediği sonuçlardan elde edilen ve toplumun herhangi bir kesiminin neden suskun kalmayı tercih ettiği üzerine oluşturulan bir iletişim modelidir.¹²¹ Kuramın kendisi hem demokrasi bağlamında hem de medya aracılığıyla oluşturulan toplumsal algı bağlamında önemli bir konudur. Toplumun büyük bir çoğunluğu düşüncelerini dile getirmeden önce çevreyi gözleme sürecine girer. Fikirlerinin azınlıkta olup olmamasına bağlı olarak düşüncelerini söyler veya söylemekten vazgeçer, susar. Suskunluğun oluşmasında en büyük etken insani bir duygu olan tecrit edilme yani dışlanma korkusudur. Toplumun belli bir kısmı bulunduğu ortamda okulda, iş yerinde ve özellikle medyada fikirlerinin yeterince desteklenmediğini gördüğünde hem dışlanma tehdidi yaşamamak hem de kendilerini yalnız hissetmemek için susar. Suskunluk sarmalının oluşmasında en temelinde işte bu tecrit edilme korkusu yatar. Bu korku etrafında şekillenen toplum, hakim olan genel-geçer görüşleri takip eder ve değişen görüşlere göre düşüncelerini dile getirir veya saklar.

Suskunluk sarmalı üzerine yapılan en ünlü deney 1950 yılında sosyal psikolog Solomon Asch (1907-1996) tarafından gerçekleştirilen deneydir.¹²² Deneklere üç farklı boydan oluşan çizgilerin hangisinin örnek olarak gösterilen çizgi ile aynı olduğu sorulmuştur. Yalnızca bir çizginin verilen örnek çizgi ile uyduğu bilinen deneyde, önce denek rolü yapanlar cevaplarını söyler sonra esas deneye söz hakkı verilir. Denek rolü yapanların yanlış cevaplar vermesi esas deneyin cevabı bildiği halde diğer deneklerin

¹²¹ Elisabeth Noelle Neuman, **Kamuoyu Suskunluk Sarmalının Keşfi**, (Dost Kitabevi, 1998), 64.

¹²² Solomon Asch, "Group Forces in the Modification and Distortion of Judgments", **Social Psychology**, (New York; Prentice Hall 1952), 450-473. Ayrıca bkz. Asch Conformity Experiment <https://www.youtube.com/watch?v=TYIh4MkcFJA> [30.11.2016].

verdiği cevabı söylemesinde etkili olmuştur. Çok kez tekrarlanan bu deneyde katılımcıların yüzde otuz beşi cevabın yanlış olduğunu bile bile diğer deneklerin dediklerini tekrarlamışlardır. Neumann’a göre bunun nedeni açıktır: “Başkalarından bir şey öğrenmeyi umuyor olamaz, olsa olsa dışlanmaktan korkuyordur”.¹²³

Toplum ve dünya hakkında edinilen bilgilerin çoğu medya yolu ile olmaktadır. Bireyler özellikle geleneksel medyanın sunduğu bilgi ile toplumun genel yargısını anlamaya çalışmaktadır. Fakat dördüncü bir güç olarak kabul edilen medya, her zaman doğru enformasyonu sağlamamaktadır. Medya çoğunlukla egemen güçlerin çıkarlarına ters düşmemek ve kendi çıkarlarını korumak için iktidar yanlısı bilgiler verebilmektedir. Böylece yaratılan toplumsal algı sanki çoğunluğa aitmiş görüntüsü oluşturmakta ve *çoğulcu cahillik* denilen bir olgu karşımıza çıkmaktadır. Medyanın dışında, muhaliflere uygulanan şiddet ve işkence de bireylerin suskun kalmasına neden olabilmektedir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 19. maddesi “*Her ferdin fikir ve fikirlerini açıklamak hürriyetine hakkı vardır. Bu hak fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, memleket sınırları mevzu bahis olmaksızın malumat ve fikirleri her vasıta ile aramak, elde etmek veya yaymak hakkını içerir*” çerçevesinde düzenlenmiştir.¹²⁴ Medyanın çıkarlarına göre belli konuları gündeme getirmesi ve geri kalan konuları toplumun bilgisine sunmaması azınlığın düşüncelerini çoğunluğun düşünceleriymiş gibi algılanmasına yol açmaktadır. Kendini azınlıkta hisseden çoğunluk ise dışlanma korkusu yaşamamak adına sessiz kalmayı seçmektedir.

Suskunluk sarmalı ve medya arasındaki ilişki üç şekilde kendini göstermektedir:

- Toplumdaki çoğunluğu oluşturan taraf yaygın medya tarafından desteklendiği takdirde, bu grubun üyeleri düşüncelerini dile getirmede daha istekli olurlar.
- Eğer medya karşıt tarafı, yani azınlığı oluşturan tarafı desteklerse çoğunluğu oluşturan taraf suskun kalmayı yeğler ve sessiz çoğunluk haline gelir.

¹²³ Elisabeth Noelle Neuman, **Kamuoyu Suskunluk Sarmalının Keşfi**, (Dost Kitabevi, 1998), 65.

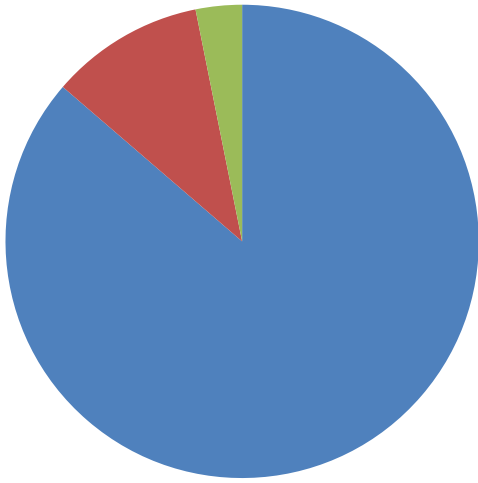
¹²⁴ Unicef http://www.unicef.org/turkey/udhr/_gi17.html [19.09.2016].

- Azınlık, medyanın düşmanca tutumuyla karşılaşırsa kamusal alanda düşüncelerini dile getirmeye çekinir ve sessizliğe bürünür.¹²⁵

Yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkması ile insanlar televizyonlara çıkmadan ya da gazetelere yazı yazmadan da düşüncelerini dile getirdiler. İnternetin bu noktada sağladığı en önemli şey birbirlerine çok uzak olan insanları yakınlaştırmasıdır. Küreselleşme ile beraber sosyal medyada örgütlenen aktivistler, seslerini duyurmaya çalışarak suskunluk sarmalının kırılmasında rol oynamaktadırlar. Totaliter ülkeler dışında demokratik ülkelerde ya da demokratik olma yolunda olan ülkelerde sosyal medya işlevsel önemini korumaktadır. Yeni medya ile suskunluk sarmalı arasındaki ilişkiye bakıldığında bu sarmalın geleneksel medya ile olan ilişkisine tam olarak benzemediği görülmektedir. Yeni medyada suskunluk sarmalı ile baş etmek geleneksel medyaya göre daha zordur. Bir veya birden fazla konuda, artık seslerinin duyulması gerektiğini düşünen insanlar internet mecrasını daha çok kullanmaktadırlar. Devletin internet ortamına müdahalesine rağmen suskunluk sarmalının bir şekilde kırılabildiği gözlemlenmiştir. Suskunluk sarmalının kırılmasında sosyal medyanın etkisini Arap Baharı ve Gezi Parkı Eylemleri hareketlerinde görmek mümkündür. Aşağıda bulunan grafik Tunus, Yemen ve Mısır'da gerçekleşen olaylar sırasında atılan tweet sayısını göstermektedir. Olayların ilk haftası (16-23 Ocak 2013) atılan tweet sayısı 120,319 iken direnişin en yoğun yaşandığı (24-30 Ocak) günlerde atılan tweet 1,3 milyona ulaşmıştır. Sonuçta insanların seslerini duyurma noktasında sosyal medya araçları aktif olarak kullanılmış ve böylece suskunluk sarmalının kırılmasında kullanılan araçların da etki yarattığı gözlemlenmiştir.

¹²⁵ İzlem Vural vd., **Medya ve İletişim**, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2012), 57.

Mısır, Tunus ve Yemen’de Kriz

14,642

Twitter kullanıcısının yerleri Mısır, Yemen ve Tunus olarak belirlendi

■ Mısır ■ Tunus ■ Yemen

Kullanıcı başına ortalama:

138.3 143.8 3.24
Takip edilen Arkadaşlar Günlük tweet

Tweetlerle ilgili yükselişler

P	Pzt	S	Ç	P	C	Cmt
26	27	28	29	30	31	1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29
30	31	1	2	3	4	5

122,319

16 -23 Ocak arası atılan tweetler

1,317,233

24-30 Ocak arası atılan tweetler

Şekil 3:Tunus, Mısır, Yemen’de Arap Baharı Döneminde Atılan Tweet Sayısı

Sysomos <https://blog.sysomos.com/2011/01/31/egyptian-crisis-twitte/> [19.09.2016].

Yine Gezi Parkı olayları sürecinde sosyal medyanın istatistiklerine bakıldığında #occupygezi, #direngeziparki ve #direngezi etiketleri ile 29 Mayıs saat 12:00’den 31 Mayıs saat 12:00’ye kadar saatte ortalama 2.000 tweet gönderilirken, 31 Mayıs 12:00’den itibaren bu sayı 15.000 ve üzerine çıkıyor. Başbakan’ın saat 19:00’daki konuşması ise bu sayıyı 150.000’e ulaştırıyor. Yine Başbakan’ın 1 Haziran Cumartesi

TİM’de (Türkiye İhracatçılar Merkezi) yaptığı konuşma sırasında ortalama 1.000 defa kullanılan #direnankara etiketi 4 saat içinde ortalama 65.000’i görüyor.¹²⁶

Yeni iletişim teknolojileri özellikle sosyal medyanın, totaliter ülkeler dışındaki ülkelerde suskunluk sarmalının kırılmasında etkili olduğunu söylemek mümkün gözükmektedir. İnsanların fikirlerini dile getirmeleri konusundaki istekleri sosyal medya ile daha bir görünür olmaktadır. Dışlanma korkusunu bir tarafa bırakan ya da dışlanmayı göze alan bireylerin varlığı da bu suskunluk sarmalının kırılmasında rol oynadığı düşünülmektedir.

3.6.Sosyal Medya Sonrası Yeni Toplumsal Hareketler ve Sivil İtaatsizlik

Toplumsal hareketlerin kendisi eskiye dayanmasına rağmen bu hareketlerin kavramsal olarak ele alınması 19.yy.a dayanmaktadır. Kapitalist düzenin varlığı, gruplar arasındaki gerilim ve Batı toplumlarında yaşanan sorunlar sosyolojinin bu alanda çalışmalar yapmasına sebep olmuştur. Toplumsal hareket kavramının sözlük anlamı “dikkate değer sayıdaki insanın toplumun başlıca özelliklerinden birini ya da birkaçını değiştirmek/ya da değiştirilmesine karşı direnmek için örgütlü veya örgütsüz bir araya gelerek gruplar halinde çaba harcamalarını ifade eden bir terim” olarak ifade edilmektedir.¹²⁷ Toplumsal hareketler literatüründe kabul gören ortak tanıma göre ise toplumsal hareketler; “birbirleriyle dayanışan, ortak bir fikri ve duyguyu paylaşan, haksızlık veya eşitsizlik olarak gördükleri bir meseleyi çözmek için seferber olup sorunlarının kaynağı olarak belirledikleri aktör ve/veya kurumlara yöneltilmiş protestolar düzenleyen, süreklilik kazanmış enformel toplumsal ağlardır.”¹²⁸ Ortak bir amaç ve ortak bir düşünceye sahip olmak sosyal hareketlerin temelini oluşturmaktadır. Fakat incelenen sosyal hareketlerin hemen hepsi kendi özgünlüğünde değerlendirilmeye muhtaçtır. Çünkü her bir toplumsal hareketin amacı, biçim ve sonuçları birbirinden farklılık göstermektedir. Genel bir tanım yapılırsa bile farklı mekan ve zamanlarda ortaya çıkan toplumsal hareketler içinde bulunduğu döneme göre de tanımlanmaya çalışılmıştır.

¹²⁶ Necmi Emel Dilmen, “Suskunluk Sarmalı ve #DirenGeziParkı”, <http://www.sosyalkene.com/suskunluk-sarmali-ve-direngeziparki/> [19.09.2016].

¹²⁷ Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, (Bilim ve Sanat Yayınları, 2004), 746.

¹²⁸ Vehbi Bayhan, “Yeni Toplumsal Hareketler ve Gezi Parkı Direnişi”, **Birey ve Toplum Dergisi**, , c. 4, s. 7 (2014): 26.

Modernliğin ilk dönemlerine bakıldığında yaşanan toplumsal hareketlerin genel itibari ile ekonomik çıkarlara dayalı olduğu, bir sınıfa ait üyelerinin olduğu ve siyasal gücü ele geçirmeye yönelik merkezi bir örgütlenme şeklinde olduğudur. Devlete yönelik gerçekleştiren ve genelde bir parti veya siyasi hareketin güdümünde olan işçi hareketi bu toplumsal hareketlerin bir örneğini oluşturmaktadır. Bu tip hareketler eski (sanayi) toplum tipine ait olduklarını ima etme anlamında “eski toplumsal hareketler” olarak adlandırılır.¹²⁹ Eski ile yeni toplumsal hareketler arasındaki ayrım kimi düşünürler tarafından farklı düşünceler etrafında ele alınmaktadır. Bu nedenle yeni toplumsal hareketlerin başındaki “yeni” kelimesi ile ne ifade edilmek istendiği günümüzde halen tartışılmaktadır.

Yeni toplumsal hareketler kavramı 1960’lı yılların sonunda ortaya atılmış ve bu hareket küreselleşmenin doğal bir sonucu olarak kabul edilmiştir. Küreselleşme sürecinin başlaması ile ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda yaşanan değişim ve dönüşüm iletişim araçlarının (özellikle internet) gelişmesi ile hız kazanmıştır. Küreselleşmenin getirdiği değişimlerin yanı sıra sınıf temelli hareketlere duyulan güven kaybı da toplumsal hareketlerin kendi içinde kesin veya keskin dönüşümler yaşanmasına neden olmuştur. Toplumsal hareketlerde aktörler, amaçlar, uygulanma şekilleri, süre ve etki alanları farklılaşmıştır. Buna göre “yeni toplumsal hareketler” en genel haliyle; “geleneksel işçi ve sınıf mücadelelerinin gitgide dışına kayan, sosyo-ekonomik taleplerden ziyade yerel, kültürel, kimliksel ve yaşam tarzıyla ilgili konulara odaklanan, devleti ele geçirmekten ziyade ona karşı özerk sivil alanların üretim ve/veya yeniden üretiminde direten, kimi durumlarda farklı amaç ve çıkarların birbirlerine eklemlendiği gevşek bir aradalıkları ihtiva eden, özünde parçalı, merkezsiz ya da silik merkezli bir hüviyet kazanmıştır.”¹³⁰

Toplumsal hareket kavramına yönelik ilk disipliner yaklaşım Fransız sosyolog Gustave Le Bon’un (1841-1931) *kalabalıklar teorisi* adını verdiği yaklaşımdır. Tarif ettiği kuram Le Bon’un irrasyonalist bir bakış açısına sahip olduğunu ve seçkin bir tarih anlayışından yola çıktığını göstermektedir. Bu kurama göre, insan yalnızken

¹²⁹ Kenan Çayır, **Yeni Sosyal Hareketler**, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999), 14.

¹³⁰ Tolga Gürakar, “Bir Direniş Oyunu: Gezi’yi Bourdieu Üzerinden Okumak”, **Sosyologca**, s. 7 (2014): 4.

terbiyeli ve aydın olup kitle içinde içgüdüleri ile hareket eden bir mahluk diğer bir tabirle vahşi olmaktadır.¹³¹ *Kitleler Psikolojisi* (1895) adlı eserinde kitleleri psikolojik açıdan değerlendirmekte ve kalabalıkları hareket etmeye iten şeyin sürü psikolojisi veya kör inançlar olduğunu dile getirmektedir. Sürüye katılan insanlar normal bir insanın zekasından daha düşük olmakta ve öyle ki kalabalık içindeki bir bilim adamı ile bir ahmak eşit hale gelmektedir. Usçu bir bireyin kitle içinde bireyselliğini gerçekleştiremediği duyguların abartılı bir şekilde yaşandığı bu ortamda basın kışkırtıcı bir rol oynamaktadır. Le Bon'un bu kuramı kitleleri aşağıladığı gerekçesiyle eleştirilere sebep olmuştur. Öte yandan kitlelerin irrasyonel değil tam tersine usçu bir şekilde davrandıklarını düşünen iktisatçı ve sosyal bilimci Mancur Olson (1932-1998) bireylerin harekete katılmasında çıkar gözetimi sağladığını ifade etmiştir. Birey hayatındaki her eylemde kar-zarar hesabı yapan bir çıkarıcıdır. Eylemcilerin ancak eylem sonucunda elde edecekleri fayda, katlandıkları maliyetten fazla ise eyleme katılabileceklerini dile getirecek kadar “maliyet muhasebeci” bir yaklaşım öne sürmüştür.¹³² Le Bon'un genelleştirici söyleminden hareketle kitlelerin hepsi için sürü psikolojisi tanımlaması yapması toplumsal hareketi açıklamayı eksik kılmakta diğer yandan Olson'un her bireyin kar-zarar hesabı yaparak harekete katıldığını ifade etmesi de yeterli olmamaktadır. Kimi zaman duygularını ön plana alan insanlar kimi zaman da harekete niçin katıldığını bilmeyen insanlar kitlelerle birlikte hareket etmektedirler. Bu anlamda herkesi içine alan genellemeler yapmak yerine gerçek hayatta yaşanan durumları içine alarak değerlendirme yapmak daha sağlıklı olacaktır.

Yeni toplumsal hareketler kavramı usçu ve irrasyonel tartışmaların ışığında insanları harekete iten şeylerin yanında hareketi belirleyen esas yaklaşımın ne olduğu üzerinden de anlaşılmaya çalışılmıştır. Amerikan menşeli *Kaynak Mobilizasyonu* kuramı ve Avrupa menşeli *Yeni Sosyal Hareketler* kuramı toplumsal hareketler kavramının önüne getirilen “yeni” kelimesi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. *Kaynak mobilizasyonu* teorisine göre toplumsal hareketler sadece kültürel boyutları ile açıklanamayan ekonomiyi de içine alan bir özellik göstermektedir. Mevcut çatışmaları ya dışlanmış

¹³¹ Doğan Çetinkaya, **Toplumsal Hareketler Tarih Teori Deneyim**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 20.

¹³² Mancur Olson, **The Logic of Collective Action: Public Goods and The Theory of Groups**, Harvard Uni. Press, 1965'den aktaran Doğan Çetinkaya, **Toplumsal Hareketler Tarih Teori Deneyim**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 21-22.

toplumsal grupların sisteme katılma mücadelesinin ya da kaynakların farklı bir biçimde dağıtımını talebinin bir ifadesi olarak açıklar.¹³³ Amerikalı sosyolog Charles Tilly’e (1929-2008) göre toplumsal sınıf, parti, etnik topluluk, sendika gibi gruplar toplumsal hareketin ortak çıkarlarını meydana getirirler. Gücü elinde tutanlara karşı bu dışlanmış gruplar, sadece direnmekle kalmayıp güç ve kaynaklar üzerinde de denetim sahibi olmayı amaçlamaktadırlar. Böylece Tilly “sosyal hareketleri, hakim güçler ve kaynakların dağıtımında değişim talep eden insanlar arasındaki etkileşimler olarak tanımlamaktadır.”¹³⁴ Bu kuram adaletsiz kaynak dağılımı üzerinde durduğu ve ekonominin dışında kalan kimlik, özerklik gibi konuları dışlaması sebebiyle eleştirilere açık hale gelmiştir. Bu anlamda *yeni sosyal hareketler* kuramı siyasal düzlemde çok sosyokültürel boyutlar üzerinde durarak eksik kalan yanları tamamlamaya çalışmıştır. Eski toplumsal hareketlerden farklı olduğunu ima etmek anlamında *kopuş kuramı* olarak da bilinen bu paradigmada yeni toplumsal hareketler, sınıf temelli olmayıp kültürel boyutlarla ilişkilendirilmektedir. Kuramın önemli temsilcilerinden Fransız sosyolog Alain Touraine’e (1925-) göre toplum her defasında kendini yeniden üreten bir yapıdadır ve toplumsal çatışma toplumun kendisini üretmesinde bir araç niteliği taşır. Toplumsal hareketleri sorun olarak değil aksine kültürel alanın denetimini sağlamak için mücadele eden toplumsal güçler olarak tanımlar. Touraine’in sözünü ettiği bu mücadelenin devletten sivil topluma kaydırılması kuramın önemli yanını oluşturmaktadır.¹³⁵ Yeni toplumsal hareketler sanayi sonrası toplum modelinde kendisini gösterir. Sanayi sonrası toplumda ekonomik, siyasal ve toplumsal anlamda eski dönemlere göre farklılıklar söz konusudur ve bu farklılıklara bağlı olarak toplumsal ilişkiler de değişmiştir. Toplumsal hareketler değişen koşullara uyum sağlamak için farklı mücadele ve örgütlenme yollarına başvurmuştur. Bu hareketleri de “yeni” yapan ortaya çıktıkları koşullar içinde farklı bir örgütlenme ve işleyiş mekanizması oluşturmalarıdır.¹³⁶ Sanayi sonrası toplumda değişen siyasi yapıyla birlikte toplumsal hareketlerin yeni mücadele alanı da

¹³³ Kenan Çayır, “Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler”, **Yeni Sosyal Hareketler** (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999), 18.

¹³⁴ **age**, 19

¹³⁵ Alain Touraine, “Toplumdan Toplumsal Harekete”, Ed. Kenan Çayır, **Yeni Sosyal Hareketler**, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999): 43.

¹³⁶ Vehbi Bayhan, “Yeni Toplumsal Hareketler ve Gezi Parkı Direnişi”, **Birey ve Toplum Dergisi**, c. 4, s. 7 (2014): 28.

devlet değil sivil toplum olmuştur. Burada belki de Arap Baharı Touraine'in bahsettiği sanayi sonrası toplum tasnifine dahil edilmemektedir. Bununla birlikte Arap Baharı'nda toplumun talepleri sadece ekonomik olmamış *hürriyet* ve *insan onuru* da ön plana çıkarılmıştır. Öte yandan yeni toplumsal hareketlerin özelliğini oluşturan çoğunluğunu eğitimli ve orta sınıfa mensup kişiler Arap Baharı'nda da kendini göstermiştir.

Eski toplumsal hareketlerde yaşanan hayal kırıklıkları, değişen siyasi ve ekonomik yapı ve bu değişimle birlikte devletten sivil toplum alanına kayan mücadele alanı yeni toplumsal hareketlerin temel unsurlarını oluşturmaktadır. Bu hareketlerde ekonomik taleplerin yanı sıra kimliklerin (etnik, cinsiyet, ekolojik vs.) tanınmasını içeren sosyokültürel boyutlar önem taşımaktadır. Hareketin içerisinde birden çok karşıt hareket bulunabilmektedir. Feminist örgütlerle çevreciliği savunan bir örgüt karşı oldukları bir karara ortak bir tavır alabilirler. Bir lider önderliğinde yan yana gelmek yerine gönüllülük esasına dayanan birliktelikleri önemseyen aktivistlerin önemli bir özelliği ise yüksek eğitimli, ekonomik güvene sahip ve hizmet sektöründe çalışıyor oluşlarıdır.¹³⁷ Konular, amaçlar, örgütlenme biçimleri, hareketlerin toplumsal tabanı ve gerçekleştiği alan bakımından farklılık gösteren bu hareketi akademisyen Füsün Çımrın oluşturduğu tabloda daha açık bir şekilde göstermektedir:

¹³⁷ Claus Offe, "Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması", **Yeni Sosyal Hareketler** Ed. Kenan Çayır, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999): 62.

Tablo 1: Eski ve Yeni Toplumsal Hareketlerin Karşılaştırılması

	<i>ESKİ TOPLUMSAL HAREKETLER</i>	<i>YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER</i>
<i>KONULAR</i>	Ekonomik ve siyasi düzen, dağılım ve eşitlik sorunu, askeri ve toplumsal güvenlik, yoksulluk, işsizlik toplumsal denetim, siyasal bütünleşme, bireysel ve kolektif gelir dağılımındaki iyileştirme çabaları.	Yeni toplumsal hareketlerde ekonomik ve sınıfsal konular ikinci plana itilmiştir. Ekonomik ve siyasi eşitsizlikten ziyade kimlik, çevre, çocuk ve kadın hakları, sivil toplum ve demokratikleşme gibi alanlardaki eşitsizlikler ele alınmaktadır.
<i>AMAÇLAR VE DEĞERLER</i>	Devlet iktidarını ele geçirme. Özgürlük, eşitlik, tüketim güvenliği, maddi ilerleme ön plandadır. Maddi ve siyasi değerler esas alınmıştır.	Özerklik, kimlik, farklılıklarının tanınması, bürokratikleşmeye karşı muhalefet esastır. Merkezi denetimin karşısında kişisel kimlik ve özerklik ön plana çıkarılmaktadır.
<i>AKTİVİSTLERİN YAPISI- TEMEL TOPLUMSAL TABAN</i>	Sınıf temelli, tepkisel ve anomik nitelikler taşırlar. Siyasi (solcu, muhafazakar vb.) ve ekonomik (işçi, azınlık vb.) kodlara sahiptirler. İçlerinde önderler, komutanlar ya da ideal haline gelmiş “tip”ler yer alır.	Anomik ve tepkisel değillerdir. Mücadeleleri ekonomik olmaktan çok, kimliği daha rahatça ifade edebilme, sivil haklar gibi kavramlar üzerine kurulu kültürel alanda gerçekleşir. Bu aktörler klasikleşmiş ekonomik ve siyasi kodlara sahip değillerdir. Daha çok çalışan ve eğitilmiş “yeni orta sınıf” katılımcıları mevcuttur.
<i>ÖRGÜTLENME</i>	Daha çok siyasal partilere bağlı olarak örgütlenirler. İşçi sendikacılığı ve partiler ön plana çıkmıştır. Resmi örgütlenmeler ve makro ölçekli temsil birlikleri esastır.	Siyasal partilerden öte, hareketlerin hedefleri doğrultusunda kamuoyu ve medya desteği sağlamaya çalışan uzmanlaştırılmış toplumsal hareket örgütleri ile işlev görmektedirler.
<i>GERÇEKLEŞTİĞİ ALAN</i>	Siyasal alan. Daha çok ekonomik bunalım, siyasal buhran ve toplumsal değişimin çok yoğun olduğu dönemler.	Sivil toplum, çoğulculuk ve demokrasi ortamında daha etkin hale gelebilen toplumsal hareketlerdir.

Füsün Kökalan Çımrın, “Küreselleşme Sürecinde Sosyal Bir Hareket Olarak Karşı Küreselleşme Hareketleri: Türkiye Sosyal Forumu Örneği”, (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2009), 41’den uyarlandı.

1990'ların başından itibaren bilgi teknolojilerinin gelişmesi hız kazanmış özellikle internetin ortaya çıkması ile birlikte yeni toplumsal hareketlerin daha çok güçlendiği düşüncesi öne sürülmüştür. Dünyanın eskiye nispetle daha çok birbirine bağlı bir ağ oluşturması sebebiyle, domino taşı etkisi daha geniş bir alanda ve daha hızlı gerçekleşmektedir.¹³⁸ 1999 yılında bin beş yüz örgütün katılımıyla Seattle'da yapılan Dünya Ticaret Örgütü karşıtı eylemler internetin sağladığı bir başarı olarak görülmüş ve yeni hareketler için de motivasyon ve ilham kaynağı olmuştur. Yapılan eylemlerden sonra yüz otuz beş ülkeden DTÖ'ye gelmesi beklenen beş bin katılımcının üçte ikisi katılmaktan vazgeçmiştir. Sosyal ağlar, sanal alemde bir araya gelen insanların sokağa taşınmasına aracılık ederek birliktelikleri toplumsal harekete çevirmektedir. Teknolojik gelişmelerin avantajları daha önce de bahsedildiği gibi, görece ucuz olması insanları zaman ve mekana hapsedmeden bir araya getirmesi, çift yönlü bir iletişimi sağlaması dışında geliştirilen her teknoloji ile de yeni, hiç görülmemiş eylem repertuarlarını da kazandırdığını söylemek gerek. İleriki kısımda anlatılacak olan *Hologramlı eylem* bunun bir örneğini oluşturmaktadır.

Eski toplumsal hareketlerden farklı olarak şiddetin daha az görüldüğü yeni toplumsal hareketler, sosyal ağların ortaya çıkışıyla birlikte yaratıcılığının arttığı hareketlere dönüştü (*Hologramlı eylem*, sanal eylemler, *Duran Adam* vb.). Toplumun ilgisini ve sevgisini kazanabileceği yolları tercih eden toplumsal hareketler basında ve özellikle sosyal medyada duyurmayı amaçlamaktadırlar.

Kimi zaman protesto kimi zaman şenlik şeklinde gerçekleştirilen eylemlerde başvurulmuş diğer bir yöntem ise sivil itaatsizlik olmaktadır. Yasal olmayan ama meşru sayılan sivil itaatsizlik, kamuya açık olması, barışçıl ve etkili bir yöntem izlemesi sebebiyle dikkat çekici olmuştur. Kimi zaman sadece sivil itaatsizliğin görüldüğü eylemler mevcutken kimi zaman da *Gezi Parkı Eylemleri*nde ortaya çıkan *Duran Adam* eylemi gibi toplumsal hareketlerin içerisinde bir yöntem olarak kendini göstermiştir.

İnternetin özellikle sosyal medyanın ortaya çıkışından sonra toplumsal hareketlerde etkili değişimler meydana gelmiştir. Günümüzde üzerine çokça tartışılan ve yeni bir kavramı literatüre kazandıran *dijital aktivizm*, toplumsal hareketlerin hem sokak

¹³⁸ Taner Tatar, "Yeni Toplumsal Hareketler", *Ortadoğu Analiz*, c. 5, s. 57 (2013): 11.

ayağında hem de sanal ayağında önemli şeyler sunmaktadır. Tezin konusu itibariyle dijital aktivizmin çok fazla derinlerine inmeden sadece sivil itaatsizlikle olan bağıntısı incelenecektir.

3.7.Dijital Aktivizm ve Elektronik Sivil İtaatsizlik

Toplumsal hareketlerin geçmişten bu yana yaşadığı değişimler yeni iletişim teknolojileri ile birlikte tekrar tanımlanmaya ihtiyaç duyarlar. Özellikle internetin ortaya çıkışı ile birlikte toplumsal hareketler, zaman ve mekan kavramının sınırlarından bir nevi sıyrılmış oldular. Var olan toplumsal sorunlara, insan hakları ihlallerine yönelik tepkilerini ortaya koyan aktivistler, sadece sokak ayağında değil artık dijital ortamda da (özellikle web 2.0'nin tabanında gelişen sosyal medya uygulamaları sayesinde) seslerini duyurmaya başladılar. Teknolojik gelişmeler sayesinde literatüre “dijital aktivizm” ya da “online aktivizm” terimleri kazandırılmış oldu.

İnternetin aktivist kullanımına dair düşüncelerini, iletişim ve internet özgürlüğü alanında yaptığı çalışmalarla bilinen Özgür Uçkan şu sözlerle açıklamaktadır:

“Belli bir amacın savunusu, bu amaç etrafında veya belirli bir eylemi gerçekleştirmek için örgütlenme, amaca yönelik mesajları bir iletişim kampanyası çerçevesinde kitlelere iletme, amaç doğrultusunda lobi faaliyetleri gerçekleştirme, internet üzerinde eylem gerçekleştirme (boykot, site karartma vb.), amaca yönelik kaynak toplama / fon oluşturma, hükümetler veya şirketlerin faaliyetlerini izleyerek düzenli olarak raporlama (watchdog) gibi temel aktivist faaliyetlerin, başta sosyal medya olmak üzere geniş kitlelere gerçek zamanlı bilgi akışı ile ulaşmaya imkan tanıyan alanlarda veya blog, vlog¹³⁹, podcast, video, fotoğraf paylaşım siteleri gibi alanlarda gerçekleştirilmesi anlamına geliyor.”¹⁴⁰

Dijital aktivizmin bu tanımından ileriki kısımda anlatılacak olan internet destekli ve internet tabanlı aktivist hareketlere olanak sağladığı görülmektedir. Kavrama açıklık getiren bir başka tanıma göre, dijital aktivizm bireylerin, ağ yapıları ve bilgi teknolojilerinin hızlı yayılım niteliklerinden faydalanarak, savundukları ya da tepki

¹³⁹ Vlog: Videolog'un kısaltılmışı olarak bilinen ve yapılanları ve yaşanılanları çekmeyi amaçlanan izletidir.

¹⁴⁰ Özgür Uçkan, “Dijital Aktivizm mi Aktivizm mi”, <https://spotdergi.wordpress.com/2012/05/30/dijital-aktivizm-mi-aktivizm-mi/> [13.12.2016].

gösterdikleri, ifade özgürlüğü, insan hakları ya da çevre gibi toplumsal ve/veya siyasi konulardaki dava, düşünce ya da olaylar üzerine merkezden bağımsız büyüeyebilen, temel amacı yüksek kamuoyu sesi ve devinim üretebilmek olan eylemler tasarlayarak ortaya konmasıdır.¹⁴¹

İnternetin ortaya çıkışı ile birlikte paralel gelişim seyreden dijital aktivizmin esas olarak dile getirildiği alan sosyal medya platformu olmuştur. Sosyal medya aracılığı ile sıradan insanlar da aktivizmin bir parçası olmuş, bu durum, sıradan insanların siyasi konularda dönüştürücü bir güce sahip olduklarına inanmalarına olanak sağlamıştır. Manuel Castells bu konuyla ilgili şu sözlere yer vermektedir:

*“Tarihsel tahayyülümüz, düzenli taburlara, renkli flamalara, yazılı toplumsal değişim bildirilerine çok alıştığından, iktidar salonlarından uzakta, çok biçimli ağlarda işlenen, artan sembol değişimlerinin görünmez bir biçimde yayılmasını anlayamıyoruz. Alternatif elektronik ağlarda olsun, cemaatçi direnişin taban ağlarında olsun, kimliğin gücüyle tarih tarlalarında işlenen yeni toplum nüvelerinin, toplumun bu arka sokaklarında var olduğunu hissediyorum.”*¹⁴²

İnternetin, aktivistlerin seslerini duyurma noktasında bir araç olmasından kaynaklı dijital aktivizm kavramı yerine sadece aktivizm ifadesi kullanılması gerektiğine dair görüşler de mevcuttur. Gelecekte interneti kullanmayan aktivizm eylemlerinin olmayacağı öngörüsünden yola çıkılan bu düşüncede dijital aktivizm yerine dijitali de kapsayan aktivizm kavramının yeterli olacağı düşünülmektedir. Bu kavrama yönelik karıştırılmaması gereken bir diğer husus dijital aktivizmin *dijital slacktivism* (dijital tembelcilik) ve *cliktivism* (tıklamacılık) kavramlarının yerine geçemeyeceği hususudur. Bir konuyu eleştirmek veya savunduğu bir davayı dile getirmek için insanların, bulunduğu yerden ve sadece sosyal medya üzerinden faaliyet (like etmek, retweet etmek, profil resmini değiştirmek vb.) yürütmesi *slacktivizm* olarak adlandırılır. Edilgen eylemci ya da tatlı su aktivisti olarak da bilinen slacktivistler kendilerini iyi hissetmek ve kişisel olarak bir şey yapmış olma tatminlerini sağlamak amacıyla böyle faaliyetler

¹⁴¹ Mehmet Pişkin, “Dijital Aktivizm”, <http://inet-tr.org.tr/inetconf15/bildiri/50.pdf> [13.12.2016].

¹⁴² Manuell Castells, **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, İkinci Cilt: Kimliğin Gücü**. Çev. Ebru Kılıç, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları 2006), 544.

yürütür.¹⁴³ *Klicktivizm* ise slactivizmle aynı tanımı paylaşmasıyla beraber nitelik açısından farklı bir yerde durmaktadır. Klicktivistler için yürütülen faaliyet, gününbirlik yapılan ya da tatmin olmak için yapılan bir faaliyet değildir. Mücadele alanı gördükleri sosyal medyada daha örgütlü ve sistemli çalışma esastır. Her iki terim de klavye başında yapılan etkinlikler başlığına girdiğinden pek çok eleştiri ile karşı karşıya kalmıştır (bkz. Ek 1). Kitleleri sadece internet üzerinden etkinlik yapıldığı için tembelciliğe alıştırdığı düşüncesine yol açan bu terimlerin aksine dijital aktivizm daha geniş bir alanı ifade etmekte, farkındalık yaratmakta, sokak eylemlerinin meşrulaştırılmasını sağlamak ve sanal alanda da eylemselliği devam ettirebilmektedir (Ek 2).

Dijital aktivizm ile sokak aktivizmi farklılığından doğan tartışmalarda yer alan iddialar üç sınıfta ele alınabilmektedir:¹⁴⁴

- İnternetin katılımcı, şeffaf ve doğrudan demokrasiye ulaşmak için öncelikli yol olduğu;
- İnternetin neoliberal sömürü politikaların yeni bir aracı olduğunu, sadece ayrıcalıklı kesimlerin kullanabildiği bu aracın toplumsal muhalefet için değersiz olduğu;
- İnternetin iktidar sahipleri tarafından yönlendirilmesine ve geniş kesimlerin dışlanmasına rağmen, sunduğu imkanlar nedeniyle etkili bir mücadele aracı olabileceği.

Önceki kısımlarda belirtildiği üzere internet bu üç etkeni de sergileyebilen bir süreç özelliği göstermektedir (bkz. Ek 3). Gerçek kamusal alanda yaşanan sıkıntıların bir benzeri (hükümetin sansür uygulaması, fişlemesi vs.) sanal ortamda da yaşanabilmektedir. Bununla birlikte sağladığı olanaklar aktivizm için etkili bir mücadele aracı olarak görülebilir.

İnternet ve sosyal medya sonrası ortaya çıkan büyük toplumsal hareketler (Dünya Ticaret Örgütü eylemleri, Arap Baharı, Wall Street ve Gezi Parkı eylemleri gibi) bize bir

¹⁴³ Yasemin İnceoğlu, Savaş Çoban, “Sokak ve Dijital Aktivizm: Eylemin Sokaktan Siber Uzaya Taşınması ya da Vice Versa”, **İnternet ve Sokak** ed. Yasemin İnceoğlu, Savaş Çoban (İstanbul: Ayrıntı yayınları, 2015): 52.

¹⁴⁴ Özgür Uçkan, “Sokak + (Dijital) İletişim= Aktivizm”, <http://www.politus.com.tr/detay/sokak-dijital-iletisim-aktivizm> [13.12.2016].

şeyler anlatmaktadır. Bütün bu gösterilerin ortak noktası, son yıllarda doğan yeni bir siyaset tarzını temsil etmeleridir.¹⁴⁵ Dijital aktivizm olarak tanımlanan bu yeni siyaset tarzı yukarıda bahsedilen üç madde etrafında şekillenmeye çalışıldı. Tekno-iyimserler, şüpheciler ve gerçekçiler tablosu olarak da görülebilen bu üç madde çoğunlukla kuramsal kısımdan oluşmaktadır. İnternette özellikle sosyal medyadan aktivist eylemlere katılımın fiziksel aktivist eylemlere katılımı (sokak eylemleri) etkileyip etkilemediğine dair araştırmalar sınırlı kalmaktadır. Bu konu ile ilgili ileride örneklerle yer verilmiştir.

Çevrimiçi aktivizm savunucuları ile kuşkucuların görüş ayrılıkları temelde çevrimiçi ve çevirimdışı aktivizmin eylem biçimi ile bireysel adanmışlık noktasında düşümlenmektedir.¹⁴⁶ Sokak eylemleri ile sanal alanda yapılan aktivizm arasında birçok benzerlikler bulunmaktadır. Her ikisi de hedefe ulaşmada belli bir katılımcı olması gerektiğini savunur ve toplumsal meselelerle ilgili benzer konuları hedef alır. Bununla birlikte çevrimiçi yapılan etkinlikler (imza kampanyası, sanal oturma eylemi, e-mail bombardımanı vb.) fiziksel eylemlerden daha az maliyetlidir. İmza kampanyasında insanlara sosyal medya aracılığıyla ulaşmak daha kolaydır ve insanları teşvik etme noktasında daha etkili bir araçtır. Sosyal medyanın sağladığı düşük maliyet ve kolaylık yüksek katılımı sağlamaktadır. Bu yüksek katılımın sokak eylemlerine zarar verip vermediği ise tartışma konusu olmakla birlikte henüz tam olarak netliğe kavuşmamıştır. Morozov ve Gladwell klavye başında yapılan bu tür etkinliklerin çevirimdışı etkinliklere zarar vereceğini ve düşük risk içeren eylemlerle bir şeylerin değişmesinin mümkün olmadığını söylemişlerdir. Öte yandan teknolojinin siyaset ve toplum üzerine etkileri hakkında çalışmalar yapan akademisyen Zeynep Tüfekçi, sosyal ağların kolaylaştırıcı etkisini kabul etmekle birlikte eylemlerin uzun vadede başarı sağlaması noktasında insanların bir araya gelmeleri, kollektif düşünmeyi bulmaları ve fikir birliği sağlamaları gerektiğini ifade eder.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Altan Kar, Sevgi Kesim, “Dijital Aktivizm, Gerçek bir Aktivizm Ruhunu mu? Yoksa Bir Vicdan Temizleme Ayinini mi Temsil Ediyor? Dijital Aktivizmin Sosyo-Psikolojik Arka Planı” **İnternet ve Sokak**, Ed. Yasemin İnceoğlu, Savaş Çoban, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015): 131.

¹⁴⁶ **age**, 140.

¹⁴⁷ Zeynep Tüfekçi, “İnternette Sosyal Değişim: Organize Etmek Kolay, Kazanmak Zor” https://www.ted.com/talks/zeynep_tufekci_how_the_internet_has_made_social_change_easy_to_organize_hard_to_win?language=tr#t-943043 [15.02.2018].

Çevirimiçi aktivizm ile çevirimdışı aktivizm arasında oluşan diğer düğüm ise bireysel adanmışlıktır. Düşük tehlike ve kolaylık sağlayan çevirimiçi aktivizmin çok fazla adanmışlık gerektirmemesi eleştiri konusu olmuştur. Öte yandan bu tarz eylemlere katılan bireyler, bir konuda bir şeyler yapmış olmanın hissiyle mutlu olmaktadır. Bu durum katılımcıların sanki fiziksel bir eyleme katılmış gibi haz almasına yol açmaktadır.¹⁴⁸

Mücadele alanlarına katılım ve değişik iletişim kanallarının toplumsal katılıma etkisi konusunda, 2011 yılında Georgetown Üniversitesi Sosyal Etki İletişimi Merkezi ve Ogilvy Halkla İlişkiler Ajansı'nın Amerika'da yaşları on sekiz ve üstü olan iki bin kişi üzerinde yaptıkları *The Dynamics of Cause Engagement* (Mücadele Alanı Katılımının Dinamikleri) adlı araştırmanın sonuçlarına göre, dijital iletişim teknolojileri üzerinden katılım gösterenler, diğerlerine göre bir yürüyüşe ya da eyleme gönüllü olarak katılmaya ve zaman harcamaya iki kat daha yatkındırlar.¹⁴⁹ Bu araştırma dijital aktivizmin fayda sağladığını ve yapılan etkinliklerin sadece sanal alanda kalmadığını gerçek dünyaya da yansımaları olduğunu göstermektedir. Araştırmaya katılanların yüzde elli ikisi dijital alanda yapılan paylaşımların sonucunda düşüncelerinin ve davranışlarının değiştiğini ifade etmiştir.¹⁵⁰

Dijital aktivizme yönelik yaklaşımlar bütüncül bir şekilde ele alındığında her birinin farklı noktalarda doğruluk payları olduğunu söylemek mümkündür. Dijital aktivizmin tek başına dönüştürücü bir gücü olmadığı bununla birlikte etkinliklerin duyurulmasında ve örgütlenilmesinde önemli bir araç özelliği sergilemesi bu alanın ümit vadeden bir platform olarak düşünülmesine vesile olmuştur.

İnternetin ortaya çıkışı ile birlikte sokakta yapılan birçok etkinlik sanal alana taşındı ve bu sanallık sokak eylemlerinin yerine geçmedi tam tersine tamamladı. Bu anlamda dijital aktivizmin daha net anlaşılması için kendi içerisinde iki türe ayrılmıştır: Jeroen

¹⁴⁸ Evgeny Morozov, "The Brave New World Of Slactivism", http://neteffect.foreignpolicy.com/posts/2009/05/19/the_brave_new_world_of_slactivism [12.01.2016].

¹⁴⁹ Altan Kar, Sevgi Kesim, "Dijital Aktivizm, Gerçek bir Aktivizm Ruhunu mu? Yoksa Bir Vicdan Temizleme Ayinini mi Temsil Ediyor? Dijital Aktivizmin Sosyo-Psikolojik Arka Planı" **İnternet ve Sokak**, Ed. Yasemin İncoğlu, Savaş Çoban, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015): 144. Ayrıca bkz. *The Dynamics of Cause Engagement* <http://csic.georgetown.edu/research/digital-persuasion/dynamics-of-cause-engagement> [30.10.2016].

¹⁵⁰ **age**, 145.

Van Laer ve Peter Van Aelst'in¹⁵¹ oluşturduğu tabloya göre internet odaklı olan eylem biçimleri, sadece internet ile ortaya çıkan eylemlerdir. İnternet destekli olanlar ise internet sayesinde daha kolay organize olan eylem biçimlerini göstermektedir. Yüksek ve düşük eşik ise eylemlerin risklerini ifade etmektedir.

Tablo 2: Toplumsal Hareketlerde Kullanılan İnternet Odaklı ve İnternet Destekli Eylemler

	İnternet Destekli	İnternet Odaklı
Yüksek Eşik	Şiddet içeren eylemler/mülk ihlali Oturma eylemi Uluslararası eylem	Hackleme Kültürel Bozukluk Yaratma Protesto Web Siteleri
Alçak Eşik	Yasal gösteriler Tüketici Davranışı Para Bağışlama	E-mail Bombardmanı Sanal Oturma Eylemi Çevirimiçi Dilekçe

Jeroen Van Laer, Peter Van Aelst, “Cyber-protest and Civil Society: The Internet and Action Repertoires in Social Movements”, **Handbook of Internet Crime**, der. Y. Jewkes, M. Yar, (London: Routledge, 2010), 4'ten uyarlandı.

3.7.1.İnternet Destekli Aktivizm

İnternet destekli aktivizm düşük düzeyde internet destekli aktivizm ve yüksek düzeyde internet destekli aktivizm olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

¹⁵¹ Jeroen Van Laer ve Peter Van Aelst: Dijital aktivizm konusunda yaptıkları çalışmaları ile bilinen iki yazar.

3.7.1.1.Düşük Düzeyde İnternet Destekli Aktivizm

Para bağışlama; para bağışında bulunmak isteyenler için internet önemli bir yol olarak gösterilmektedir.¹⁵² Başlatılan kampanya internet sayesinde büyük bir kampanyaya dönüşebilmektedir. Hasta çocuklar yararına para toplanması ya da doğal afet durumlarında yardım toplanması örnek oluşturabilir. Somut bir örneğini Türkiye’de faaliyet yürüten LÖSEV’in (Lösemili Çocuklar Vakfı) kampanyalarında görmek mümkündür.¹⁵³ Para bağışı, insanları eyleme ya da harekete geçirmesinden dolayı dijital aktivizm kategorisinde değerlendirilmektedir.

Tüketici davranışı; internet aracılığıyla tüketiciler artık ürünler ya da firmalar hakkında daha fazla bilgi sahibi olmuşlardır. Böylelikle çevreye zarar veren ürünleri ya da memnun kalmadıkları ürünleri boykot ya da şikayet edebilmektedirler. 2005 yılında bir internet sitesinde sütlü ürünler, şişelenmiş su ve bisküvi ürün gruplarında faaliyet gösteren bir firma ile ilgili bir yazı kaleme alınmıştır. Süt ürünün içerisine koyulan özel bir madde sebebiyle çocuklarda “geri zekalılığa” yol açtığı belirtilmiş ve bu yazının ardından Türkiye’de bu firma boykot edilmiştir. Boykot neticesinde bu firmanın Türkiye satışlarında yüzde yirmi altılık bir gerileme yaşanmıştır.¹⁵⁴

Yasal gösteriler; aktivistler toplu eylemlerde eşgüdümü ve teşkilatlanmayı sağlamak için interneti sıklıkla kullanmaktadır. İnternet aracılığıyla eylemlerin nasıl tertipleneceği, haklarını ve kendilerini nasıl koruyacakları konusunda bilgilendirmek için pratik saha rehberi oluşturulabilmektedir.¹⁵⁵

3.7.1.2.Yüksek Düzeyde İnternet Destekli Aktivizm

Şiddet içeren eylemler ve oturma eylemleri; internetin bu tür eylemlere katkısı şiddetin olduğu yerleri belgeleyebilmesi ve polis şiddetinin olduğu yerlerin bilgisi paylaşılarak aktivistlerin başka yöne geçmelerini sağlamasıdır. Bu eylem biçimine dair Seattle ve Gezi Parkı eylemleri örnek gösterilebilir. Gezi Parkı eylemlerinde sosyal

¹⁵² Van Laer, Van Aelst, **age**, 6.

¹⁵³ “Haydi, bir tuğla da sen koy” kampanyası ile Lösev, gönüllülerden toplanacak para bağışı ile onkoloji hastanesinin yapılmasına yönelik bir kampanya başlatmıştır.
<http://www.losev.org.tr/v2/tr/duyurular.asp?ctID=423&RecID=5981> [01.06.2017].

¹⁵⁴ Betül Balıkcıoğlu vd., “Şiddet İçermeyen Bir Eylem Olarak Dolaylı Tüketici Boykotlarının Oluşum Süreci ve Türkiye İçin Değerlendirme” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, c. 62, s. 3, 96.

¹⁵⁵ Van Laer, Van Aelst, **age**, 7.

medya araçları ile şiddetin yaşandığı yerler ile ilgili bilgi paylaşımı yapılmış ve böylece eyleme katılanların bir kısmı paylaşımı dikkate alacak şekilde davranış geliştirmiştir.

Uluslararası eylemler; internetin zaman ve mekan kavramını silikleştirmesi sayesinde birçok ülkeyi ilgilendiren konularda aktivistler seslerini daha çok insana duyurmaya başlamışlardır. 2003 yılında Irak’a yapılan müdahale ile birlikte dünyada üç bine yakın protesto gerçekleştirilmiş ve yaklaşık otuz altı milyon insan bulundukları ülkeden tepkilerini dile getirmiştir.¹⁵⁶

3.7.2.İnternet Tabanlı Aktivizm

İnternet tabanlı aktivizm; düşük düzeyde ve yüksek düzeyde internet tabanlı aktivizm olmak üzere ikiye ayrılır.

3.7.2.1. Düşük Düzeyde İnternet Tabanlı Aktivizm

Online dilekçe: Çevrimiçi aktivizmde sıklıkla kullanılan online dilekçe ile herhangi bir konuda yapılması istenen değişiklik gündeme getirilebilir, toplanan imzalar ilgili mercilere iletilebilir. Change.org online dilekçe konusunda en bilinen örneği oluşturmaktadır. İmza kampanyasının etkili olması kampanyanın içeriğinin destekçisini arttırabilir ve daha çok yerde duyurulmasını sağlayabilir.

E-mail bombardımanı ve sanal oturma eylemi: E-mail bombardımanı, rahatsız olunan bir konuda bir kurumun ya da şirketin e-mail hesabına bir anda çok fazla e-mail gönderilmesidir. E-maillere gerekli dönüşün sağlanamaması durumu yaşanır ve e-mail sunucusunun çökmesine neden olur. Sanal oturma eylemi ise web siteleri hedef alır. Aynı anda çok fazla insanın siteye giriş yapması ve arka arkaya web sitesini açması ile web sitenin yavaşlaması ve hizmet verememesi durumu ortaya çıkar. Jeroen Van Laer ve Peter Van Aelst’in söylediklerine ek olarak, Twitter üzerinden de rahatsız olunan bir konu ile ilgili kurum ya da şirkete twit atma bombardımanı gerçekleştirmek mümkündür.

¹⁵⁶ Alex Collinicos, “Anti-war Protests Do Make a Difference”
<https://socialistworker.co.uk/art/5932/Anti-war%20protests%20do%20make%20a%20difference>
[01.06.2017].

3.7.2.2.Yüksek Düzeyde İnternet Tabanlı Aktivizm

Web sitesini protesto: Bu aktivizm türü, kurumların özellikle büyük şirketlerin herhangi bir konuda yarattığı bir rahatsızlığın, aktivistler tarafından protesto edilmesini ve internet üzerinden web sitelerinin hedef gösterilmesini içermektedir.

Alternatif web sitesi: Alternatif bakış açısı kazandırmak, bilgiyi tekeline alanlara karşı mücadele alanı yaratmak ve verilerin arşivlenmesini sağlamak adına aktivistlerin başvurduğu aktivizm türüdür. Seattle’da yaşanan olaylardan sonra kurulan Indymedia web sitesi alternatif web sitesi örneğine işaret eder. 1999’da “bağımsız ve alternatif” haber sitesi olarak ortaya çıkan Indymedia bir çok ülkede faaliyet göstermeye devam etmektedir.

Kültürel bozukluk yaratma (Culture Jamming): Topluma sunulan ya da dayatılan içeriklerin aksine alternatif kolajlar, ironiler ya da grafitiler yaratılarak online ortama sunulması ya da sokaklarda yazılar ya da şekiller ile gösterilmesidir.

Haktivizm ve elektronik sivil itaatsizlik ise sıklıkla birbirine karıştırılan iki kavram olmasından kaynaklı bu iki konunun ayrı bir başlık altında incelenmesi daha faydalı olacaktır.

3.8.Haktivizm ve Elektronik Sivil İtaatsizlik

1996 yılında *Cult of the Dead Cow* (cDc) grubunun Omega rumuzlu üyesi tarafından dile getirilen haktivizm kavramı, hack eylemlerinin siyasi hedefler ışığında yapılmasına işaret eder.¹⁵⁷ Kavramı daha iyi anlayabilmek için hack eylemi ile ne anlatılmak istendiğine bakmak gerekmektedir. Teknolojiyi alışılmışın dışında kullanan, keşfeden, geliştiren ve değiştirme merakı içinde olan hackerların gerçekleştirdikleri eylemler hack eylemi olarak adlandırılmaktadır.¹⁵⁸ Basit, uzmanlık gerektiren ve yasal olmamayı içeren hack kavramının ortaya çıktığı ilk yer ABD’deki Massachusetts

¹⁵⁷ O. Ruffin, “Hactivism From Here To There” www.cultdeadcow.com/cDc_files/cDc-0384.php [16.01.2017].

¹⁵⁸ Burak Özçetin, “Haktivizmin Politikası ve Poetikası” Ed. Yasemin İnceoğlu, Savaş Çoban, **İnternet ve Sokak** (İstanbul: Ayrıntı Yayınları 2015): 196.

Institute of Technology Üniversitesi'dir. MIT öğrencilerinin kendi aralarında yaptıkları “eşek” şakaları “hack” kelimesi ile tanımlanmıştır.¹⁵⁹

Hack eylemini gerçekleştirenleri ifade etmek için kullanılan hacker kavramı Türk Dil Kurumu'nda bilgisayar korsanı başlığı altında; *bilgisayar ve haberleşme teknolojileri konusundaki bilgisini gizli verilere ulaşmak, ağlar üzerinde yasal olmayan zarar verici işler yapmak için kullanan kimse* şeklinde ifade edilmiştir.¹⁶⁰ Bu tanım genel olarak hack kavramına olumsuz özellikler yüklemesiyle eleştiri konusu olmuştur. Farklı şekiller ve amaçlarla gerçekleştirilen hack eylemi kavramsallaştırma noktasında açıklığa ihtiyaç duyar. Burada konu itibari ile şu ayrımı yapmak gerekmektedir: Hacktivizmin içeriğine yönelik eylemde bulunan kimseler için hacker yerine ağırlıklı olarak hacktivist terimi kullanılmakta ve bu terim hacker kavramının bir alt biçimi sayılmaktadır. Hackerler kendi içlerinde siber saldırı amaçları doğrultusunda yedi türe ayrılmaktadır. Bunlar Beyaz Şapkalı Hackerlar (güvenlik uzmanı vasfı ile firmaların sistemlerine girerek olası güvenlik açıklarını tespit eden kimseler), Siyah Şapkalı Hackerlar (bilişim sistemine sızan ve gizli bilgileri ele geçiren kimseler), Script Kiddie (sisteme sızarak hasar veren ve ele geçirdikleri bilgileri kötü amaçlı kullanan kimseler), Hacktivistler, Devlet Destekli Hackerlar, Ajan Hackerlar ve Siber Teröristlerdir.¹⁶¹ Öte yandan tüm hackerların savunduğu ortak nokta bilginin ve iletişimin özgür olmasıdır. Hacker etiğinin olmazsa olmazını oluşturan bu iki unsur dışında aşağıdaki maddeler de 1950'lerde aktivistler, insan hakları savunucuları ve Birleşmiş Milletler ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından kabul görmüştür.¹⁶²

1. Bilgisayarlara [bilgi sistemlerine] giriş hakkı herkese açık olmalıdır: Sınırsız ve bütünsel bir giriş hakkı tanınmalıdır.
2. Tüm bilgi özgür olmalıdır.
3. Otoriteye asla güvenilmemelidir.

¹⁵⁹ Gökşin Akdeniz, “Hacker Etiği”, **Hack Kültürü ve Hacktivizm: Yeni bir Siyaset Biçimi**, Der. Ali Rıza Keleş, Yetkin Sal, (İstanbul: Alternatif Bilişim, 2013): 8

¹⁶⁰ TDK Büyük Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr> [16.01.2017].

¹⁶¹ Ayrıntı için bkz Ceren Yeğen, “Dijital Aktivizmin Bir Türü Olarak Hacktivizm ve RedHack”, **E-Journal of Intermedia**, s.1 (2014).

¹⁶² Özgür Uçkan, “Dijital Aktivizmin Sınır Boyunda Hacktivizm: Anonymous ve RedHack Örnekleri”, **Hack Kültürü ve Hacktivizm: Yeni bir Siyaset Biçimi**, Der. Ali Rıza Keleş, Yetkin Sal, (İstanbul: Alternatif Bilişim, 2013): 60.

4. Hackerlar, hackleriyle ölçülmelidir.

5. Bir hacker, bir bilgisayar üzerinde sanatın ve güzelliğin yaratılabileceğinin farkında olmalıdır.

6. Bilgisayarlar hayatı daha iyi de kılabilir, daha kötü de.

Hacktivizm, politik konularla ilgili yaşanan hoşnutsuzluklara dair yapılan çevrimiçi bir aktivizm türü olmasından kaynaklı bakış açısına bağlı olarak farklı kavramlarla anılmaktadır. Elektronik sivil itaatsizlik de hacktivizm kavramıyla aynıymış gibi düşünülen kavramların başında gelmektedir. Bu anlamda iki terim arasındaki ince ayrımı ortaya koymak önem taşımaktadır.

Elektronik sivil itaatsizlik geleneksel sivil itaatsizlik kavramını içine almakla beraber eylemin biçiminde yaşanan değişikliği ifade etmektedir. Gerçek alanda yürütülen boykot, oturma eylemleri ve sokak gösterilerinin sanal alanda yeniden yaratılması elektronik sivil itaatsizlik tanımına girmektedir.¹⁶³ Sanal bloklama, işgal ya da sanal oturma eylemleri mekan fark etmeksizin internet bağlantısı olan herhangi bir yerden gerçekleştirilebilmektedir.

Elektronik sivil itaatsizlik kavramının ortaya çıkışı 1998 yılında Carmin Karasic, Brett Stalbaum, Stefan Wray ve Ricardo Dominguez'in *Elektronik Rahatsızlık Tiyatrosu* adını verdikleri oluşumla Chiapas'daki Meksika yerlileri olan Zapatistalarla dayanışma eylemine girmeleri ile gerçekleşmiştir.¹⁶⁴ Hükümetin baskılarına karşı Zapatista yerlilerinin isyanına destek olmayı amaçlayan bu oluşum, internet üzerinden ilk kez siyasi bir eylem düzenledi. Geliştirilen *FloodNet* programı ile hedef alınan web siteleri ele geçirilmiş ve işlevsiz kılınmıştır. Hedef alınan web siteleri arasında Meksika Başkanı Ernesto Zedillo'nun (1951-) resmi sitesi, Meksika Borsası, Pentagon ve Chase Manhattan Bankası'nın siteleri bulunmaktadır.¹⁶⁵ Dayanışma göstermek isteyen çok sayıda insan *FloodNet* programını indirmiş ve hedef alınan sitelerin işlevsiz kılınmasını sağlamıştır. ABD hükümeti yapılan bu eylemin suç teşkil etmesini istemesi üzerine bu

¹⁶³ T. Jordan ve P.A. Taylor, **Hactivism and Cyberwars: Rebels With a Cause**, (Psychology Press 2004), 3.

¹⁶⁴ Aslı Tunç, "Kanunsuz Ama Meşru: Sanal Ortamda Sivil İtaatsizlik ve İnternet Korsanlığı", **Cogito Dergisi**, s. 67 (2011): 199.

¹⁶⁵ **age**, 199.

eylem “kanunsuz ama meşru” sınıfında çevrelenmiştir. Gerçek alanda yapılan sivil itaatsizlik eylemlerinin özellikleri sanal alanda da kendini göstermektedir. Eylemin biçimine bakıldığında amaç web sitelerine zarar vermek veya ortadan kaldırmak gibi durmaktadır. Asıl amaç ise ilgili kurumlara mesaj vermek, konuya dikkat çekmek ve Dominguez’in ifadesiyle “pencereden giren bir kağıt uçak kadar rahatsızlık vermek”tir.¹⁶⁶ *Critical Art Ensemble*’in yazdığı *Electronic Civil Disobedience & Other Unpopular Ideas* (Sivil İtaatsizlik ve Diğer Popüler Olmayan Fikirler) isimli kitap da kurumları hedef alan ve siyasi amaçla yol alan elektronik sivil itaatsizlik ile bireysel olarak yapılan ve sadece zarar verme amaçlı yapılan hack eyleminin karıştırılmaması gerektiği vurgulanır.¹⁶⁷

Elektronik Rahatsızlık Tiyatrosu’nun eylem biçimi sanal sivil itaatsizliğe girmekle beraber alan ya da kategori açısından hacktivism altında değerlendirilmektedir. Yani sanal alanda yürütülen sivil itaatsizlik hacktivism’in bir alt kolunu oluşturmaktadır. İki terim arasındaki diğer önemli ayrım ise sivil itaatsizlik eylemini gerçekleştirenlerin eylemin sorumluluğunu üstlenmesi ve isimlerini gizlemeden eylemde bulunmasıdır. Hacktivist bir grup olan *Anonymous* (İsimsiz) ise dünyanın her tarafından tamamen anonim gönüllü kişilerden oluşmakta, sıfır izlenebilir olmakla övünmekte ve kendilerine katılmak isteyen gönüllü eylemcileri de sanal görünmezlikle cezbetmeye çalışmaktadır.¹⁶⁸

İki terim arasındaki ayrımı kısaca toparlanacak olursa elektronik sivil itaatsizlik, geleneksel sivil itaatsizlik yöntemlerini sanal alanda yürüten, bulunduğu konum itibari ile hacktivism’in alt kolunu oluşturan ve aleni bir eylem olmasından kaynaklı eylemin sorumluluğunu üstlenmeye hazır bir direnme hakkını temsil etmektedir.

Üçüncü bölümde sosyal medyaya dayalı ve sosyal medya destekli sivil itaatsizlik örneklerine yer verilmiş ve başlık olarak elektronik sivil itaatsizlik kavramı kullanılmamıştır. Elektronik sivil itaatsizlik sadece internet üzerinden yapılan eylemleri

¹⁶⁶ Stefan Wray, “Electronic Civil Disobedience and the World Wide Web of Hacktivism: A Mapping of Extraparliamentarian Direct Action Net Politics”, **Switch**, C.4, <http://switch.sjsu.edu/web/v4n2/stefan/> [18.01.2017].

¹⁶⁷ Critical Art Ensemble, **Electronic Civil Disobedience & Other Unpopular Ideas**, (Autonomedia 2009), 17.

¹⁶⁸ Aslı Tunç, “Kanunsuz Ama Meşru: Sanal Ortamda Sivil İtaatsizlik ve İnternet Korsanlığı”, **Cogito Dergisi**, s. 67 (2011): 203.

(Sanal bloklama, işgal ya da sanal oturma eylemleri) ifade eder. Tezimde geçen örnekler arasında sosyal medya destekli örnekler de mevcut olduğundan elektronik sivil itaatsizlik başlığına yer verilmemiştir. Öte yandan sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen sivil itaatsizlik, elektronik sivil itaatsizliğin amaçları ya da özelliklerini paylaşır. Bu anlamda sosyal medyaya dayalı sivil itaatsizlik eylemleri de eleştirilen konuya dikkat çekme, ilgili kurumlara mesaj verme kaygısı taşır. Araçlar geliştirildikçe sivil itaatsizlik eylemleri biçimsel olarak değişmektedir. Sosyal medya aracılığıyla ortaya konan eylemler bunun bir göstergesidir. Üçüncü bölümde bu konuya dair somut örnekler sunulmuştur.

4. SOSYAL MEDYA'YA DAYALI SİVİL İTAATSİZLİK ÖRNEKLERİ

4.1.Sosyal Medya Üzerinden Gerçekleştirilen Sivil İtaatsizlik Örnekleri

4.1.1. Twitter'a Erişim Eylemi

20 Mart 2014 tarihinde sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen bu sivil itaatsizlik örneğini daha iyi anlamak için o tarihte neler yaşandığına bakmak gerekir.

20 Mart 2014'te dönemin Başbakanı, yerel seçimler öncesi Bursa'da düzenlenen bir mitingde “Mahkeme kararı çıktı Twitter mwitter hepsinin kökünü kazıyacağız” şeklinde bir konuşma gerçekleştirdi. Konuşmadan dört saat sonra Twitter'a Türkiye üzerinden erişim engellendi. Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı'nın (TİB) web sitesinde, Twitter'ın İstanbul Anadolu 14. Asliye Ceza Mahkemesi'nin 3 Şubat 2014, İstanbul Anadolu 5. Sulh Ceza Mahkemesi'nin 18 Mart 2014, Samsun 2. Sulh Ceza Mahkemesi 4 Mart 2014 ve İstanbul Başsavcılığı (TMK 10. maddesi ile görevli) 20 Mart 2014 tarihli kararları uyarınca kapatıldığı ifade edildi.¹⁶⁹ Böylece Türkiye'den giriş yapan Twitter kullanıcıları varolan DNS¹⁷⁰ ayarı ile erişim gerçekleştirememiştir.

Twitter'ın erişime kapatılmadan önce Başbakanlık Basın Müşavirliği bu konuyla ilgili şöyle bir açıklama yapmıştır:

“Halihazırdaki durumda, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının bazı linklerin kaldırılmasına ilişkin mahkemelerden çıkarmış oldukları kararların uygulanması konusunda Twitter yetkililerinin duyarsız kaldıkları bir süreç söz konusudur. Nitekim bu

¹⁶⁹ Bianet, “Twitter'ı Kapattı” <http://bianet.org/bianet/siyaset/154327-twitter-i-kapatti> [26.01.2017].

¹⁷⁰ DNS (İngilizce: Domain Name System, Türkçe: Alan Adı Sistemi), internet uzayını bölümlenmeye, bölümleri isimlendirmeye ve bölümler arası iletişimi sağlayan, bilgisayar, internet ya da özel bir ağa bağlı herhangi bir kaynak için hiyerarşik dağıtılmış sistemdir.

süreç zarfında mahkeme kararları doğrultusunda Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı gerekli girişimlerde bulunmuş ancak Twitter yetkilileri bu taleplere duyarsız kalmıştır. Mahkeme kararlarını umursamama, hukukun gereğini yerine getirmeme biçimindeki bu tutumda bir değişiklik gözlenmemesi halinde, vatandaşlarımızın mağduriyetini gidermek için teknik olarak, Twitter'e erişimin engellenmesinden başka çare kalmayabileceği belirtilmektedir. Başbakanımız da Bursa'daki konuşmasında bu olguya dikkati çekmiş bulunmaktadır.”¹⁷¹

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu da, hükümetle ilgili dinleme kayıtlarının olduğu tape ve benzeri içeriklerin mahkeme kararıyla silinmesine karar verildiğini fakat Twitter yetkililerinin bu konuda duyarsız davrandıklarını söylemiştir. 20 Mart 2014 tarihinde Twitter’a getirilen yasak 3 Nisan 2014’te kaldırılmıştır.

Twitter’a erişimin engellenmesiyle Türkiye’de on iki milyon Twitter kullanıcısı DNS veya VPN¹⁷² ile giriş yaparak yaklaşık yarım milyondan fazla tweet atmıştır.¹⁷³ #TwitterBlockedInTurkey etiketi ile tweet atan kullanıcılar yasağa olan tepkilerini sivil itaatsizlik eylemi ile göstermiştir. Bu etiket ilk bir saat içerisinde dünya çapında en çok konuşulan etiket olmuş ve gece boyunca TT (Trending Topic) listesinde kalmıştır. İletişim özgürlüğünün kısıtlandığını düşünen Twitter kullanıcıları “kanuna aykırı ama meşru” bir eylem olarak kabul edilen sivil itaatsizlik yöntemini kullanmıştır. Sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen bu eylem, katılımın en fazla olduğu eylemlerden birini oluşturmuştur. Nitekim Daily Beast gazetesi de eylemi “Türkiye’deki en büyük sivil itaatsizlik örneği” cümlesi ile açıklamıştır.¹⁷⁴

Twitter kullanıcıları yasağın nasıl aşılabacağına dair paylaşımlarda bulunmuş ve DNS ayarları ile ilgili bir binanın duvarına yazılan yazıyı Twitter’da paylaşarak eylemin akılda kalıcı unsurlarından birini oluşturmuşlardır.

AKP üyesi ve dönemin Ankara Büyükşehir Belediyesi Başkanı ve dönemin Cumhurbaşkanı da DNS ayarlarını değiştirerek Twitter’a giriş yapmışlardır.

¹⁷¹ Bianet, “Twitter’ı Kapattı” <http://bianet.org/bianet/siyaset/154327-twitter-i-kapatti> [26.01.2017].

¹⁷² VPN, Virtual Private Network’ün, yani Sanal Özel Ağ’ın kısaltmasıdır. VPN sayesinde ağlara uzaktan erişim sağlamak mümkün hale gelmektedir.

¹⁷³ NY Times, “In Turkey, Twitter Roars After Effort to Block It” [26.01.2017].
https://www.nytimes.com/2014/03/22/world/europe/turks-seek-to-challenge-twitter-ban.html?hp&_r=1

¹⁷⁴ The Daily Beast, “Turkey’s Useless Twitter Ban”
<http://www.thedailybeast.com/articles/2014/03/21/turkey-s-useless-twitter-ban.html> [26.01.2017].

Şekil 4. Twitter’a Erişim İçin Binanın Duvarına Yazılan Yazı

NY Times, “Protesters and Politicians Defy Turkey's Twitter Block” [26.01.2017]
<https://www.nytimes.com/2014/03/22/world/europe/turks-seek-to-challenge-twitter-ban.html?hp&r=1>

İbrahim Melih Gökçek
@06melihgokcek

BUGÜN CUMA NAMAZINDAN SONRA YAPACAĞIMIZ TWITTER MİTINGİNİ IPTAL ETTİM...TWIT ALEMİNE DUYURURUM...

Mar. 21, 2014

Reply Retweet Favorite

İbrahim Melih Gökçek
@06melihgokcek

BENİM DNS AYARI AÇIK OLDUĞU İÇİN TWİT ATABİLİYORUM.MUHTEMELEN YARIN BU DA KAPATILIR UMARIM SÖVENLER VE SAHTE HESAP KULLANANLAR DERS ALMIŞTIR

Mar. 21, 2014

Reply Retweet Favorite

Şekil 5. Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı’nın Yasak Süresince Attığı Twitler

Al Jazeera “İnternete Erişim Engelleri” http://canli.aljazeera.com.tr/Event/Twitter_Yasag?Page=2
[26.01.2017].

Dönemin Cumhurbaşkanı ise konuya dair açıklamayı Twitter üzerinden paylaşmış ve şu sözlerle Twitter’ın kapatılmasını eleştirmiştir:

“Sosyal medya platformlarının tamamen kapatılması tasvip edilemez. Ayrıca daha önce defalarca belirttiğim gibi iletişim teknolojilerinin bugün ulaştığı noktada Twitter gibi bütün dünyada kullanılan platformlara erişimin topyekün engellenmesi teknik olarak zaten mümkün değil. Kişilerin özel hayatının gizliliğini ihlal gibi suç oluşturan hususlar varsa, ancak mahkeme kararıyla sadece ilgili sayfalar kapatılabilir. Umarım bu uygulama uzun sürmez.”¹⁷⁵

Sivil itaatsizlik kamusal adalet anlayışına dayanan barışçıl, şiddetten yana olmayan, yasaya aykırı ama meşru kabul edilen ve kamuya açık olan bir eylem biçimidir. Twitter kullanıcıları da dayanak noktasını anayasanın 26. maddesine, Avrupa İnsan Hakları

¹⁷⁵Al Jazeera, “İnternete erişim engelleri” http://canli.aljazeera.com.tr/Event/Twitter_Yasag?Page=2
[26.01.2017].

Sözleşmesi'ne ve internet düzenlemelerini de içeren 5651 sayılı kanuna¹⁷⁶ istinaden sosyal medya üzerinden bu eylemi gerçekleştirmiş, şiddete başvurmamış ve kamuya açık davranmıştır. Anayasanın 26. maddesine göre düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti başlığı altında “herkes düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak ve yayma haklarına sahiptir.”¹⁷⁷ Bu anlamda Twitter ile ilgili alınan mahkeme kararı anayasanın kendisi ile çelişmektedir. Nitekim yapılan itirazlar sonucunda Anayasa Mahkemesi aldığı gerekçeli kararla ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine hükmetti. Twitter ile ilgili alınan mahkeme kararına ilişkin “bütün sitenin değil, sadece ilgili içeriğin çıkarılması yönünde” vurgu yapılmış ve gerekçeli karar şöyle açıklanmıştır:

“TİB’in kararına dayanak gösterdiği mahkeme kararlarını aşan ve milyonlarca kullanıcısı bulunan bir sosyal medya ağı olan twitter.com sitesine erişimin tamamen engellenmesini öngören işlemin kanuni dayanağının bulunmadığı ve bu sosyal paylaşım sitesine erişimin kanuni dayanağı olmaksızın ve sınırları belirsiz bir yasaklama kararı ile engellenmesinin demokratik toplumların en temel değerlerinden biri olan ifade özgürlüğüne ağır bir müdahale oluşturduğu açıktır. İnternet modern demokrasilerde başta ifade özgürlüğü olmak üzere temel hak ve özgürlüklerin kullanılması bakımından önemli bir araçsal değere sahip bulunmaktadır. İnternetin sağladığı sosyal medya zemini kişilerin bilgi ve düşüncelerini açıklama, karşılıklı paylaşma ve yaymaları için vazgeçilmez niteliktedir. Bu nedenle düşünceyi açıklamanın günümüzde en etkili ve yaygın yöntemlerinden biri haline gelen internet ve sosyal medya araçları konusunda yapılacak düzenleme ve uygulamalarda devletin ve idari makamların çok hassas davranmaları gerektiği açıktır.”¹⁷⁸

Yasağın kendisini doğrudan ihlal etmeye ve değiştirilmesine yönelik olan bu eylem sivil itaatsizliğin internet üzerinden nasıl gerçekleştirildiğine dair önemli bir örnek oluşturmuştur.

¹⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5651.pdf> [26.01.2017].

¹⁷⁷ TBMM <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm> [26.01.2017].

¹⁷⁸ Resmi Gazete <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/04/20140403-18.pdf> [26.01.2017].

4.1.2. Bende de Var Eylemi

3 Mart 2011 tarihinde gazeteci Ahmet Şık “Ergenekon soruşturması” kapsamında gözaltına alınmış ve üç gün sonra yani 6 Mart 2011 tarihinde de tutuklanmıştı. Adını *İmanın Ordusu* vermeyi amaçladığı kitap taslağına ise soruşturmayı yürüten savcı Zekeriya Öz’ün istemiyle 12. Ağır Ceza Mahkemesi’nce el koyma kararı alındı. 23 Mart tarihinde alınan bu karar ile kitabın taslağı, bulunduğu yerlerden alındı ve elektronik ortamdan da silindi. Mahkeme kararına göre kitap taslağı, Ceza Muhakemesi Kanunu’nun (CMK) 121, 122, 123/2, 124, 127 maddeleri uyarınca el konulmuştur.¹⁷⁹

Kitap taslağına el konulmasını düşünce özgürlüğüne bir engel olarak gören bir grup ilk olarak Facebook’ta “Ahmet Şık’ın Kitabı Bende de Var” isimli bir sayfa oluşturdu ve ardından www.imaminordusu.com isimli internet sitesi ile aynı ismi taşıyan Twitter hesabı açtı. 25 Mart 2011’de yakın zaman içinde kitap taslağının internette paylaşılacağını duyuran grup, 31 Mart 2011’de Twitter üzerinden linki paylaşarak kitap taslağını dolaşıma soktu ve internette yayımlanmasının amacını şu sözlerle açıkladı:

*“Ahmet Şık’ın yazdığı ve çalışma başlığı İmanın Ordusu olan kitabı şu anda "Dokunan Yanar" başlığıyla ekranlarımızda... Kitabın sahte kopyalarının elektronik ortamlarda dolaştığı şu günlerde, okurların "kitabın aslı"nı okuma olanağının sağlanmasını demokratik bir görev, düşünce özgürlüğünün savunulması yönünde bir katkı olduğu inancındayız. Kitabı İnternet ortamında yaymamızın tek nedeni ve amacı bundan ibarettir.”*¹⁸⁰

Başta Twitter olmak üzere diğer sosyal paylaşım sitelerinde dolaşıma sokulan kitap taslağı binlerce kişi tarafından kişisel bilgisayarlara indirilmiş oldu. Kitap taslağını indiren kullanıcılar ayrıca *Bende de Var* diyerek sosyal medya hesaplarında paylaştılar. Bu eylem daha önce anlatılan *Twitter Eylemi* gibi kamuya açık, vicdani, meşru, şiddetten yana tavır takınmayan ve dayanağını ifade özgürlüğünde bulan bir sivil itaatsizlik örneğidir. Bu tarz eylemler sosyal medyanın sadece eğlenme ve bilgilenme amaçlı bir platform olmadığını göstermekte ve insan hakları, demokrasi ve benzeri konularda

¹⁷⁹ Hakimın belgelere el koyma yetkisini içeren maddeler için bkz. CMK mevzuatı <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/1412.htm> [26.01.2017].

¹⁸⁰ CNN Türk, “İmanın Ordusu İnternette Yayılıyor”, [26.01.2017] <http://www.cnnturk.com/2011/turkiye/03/31/imamin.ordusu.internette.yayiliyor/611758.0/index.html>

sosyal medyanın bir nevi mücadele alanı olarak görülmesini sağlamaktadır. İstanbul üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Öğretim Üyesi Prof. Dr. Adem Sözüer (1957-) gazeteyle verdiği röportajında kitabın içeriğinde ne yazıldığına bakmaksızın basım öncesinde hiçbir şekilde müdahale olamayacağını, böyle bir şey olursa bunun sansür kapsamına gireceğini ve sansürün anayasada suç teşkil ettiğini dile getirmiştir.¹⁸¹ Bu anlamda Sözüer, vatandaşların yaptığı bu eylemi ifade özgürlüğü açısından kullanılan bir hak olarak gördüğünü ve bu hakkı kullananların herhangi bir ceza ya da tazminat işlemine tabi tutulamayacağını dile getirmiştir.

Kitap taslağının internette yayılmasının ardından özel yetkili İstanbul Cumhuriyet Savcısı konuyla ilgili inceleme başlattığını fakat kitabı indirenlere için herhangi bir inceleme olmadığını ifade etmiştir. Öte yandan Düşünce Suçuna Girişim Sözcüsü kitap taslağının sosyal medya platformlarında paylaşılmasının ardından eylemi bir adım daha ileri taşıyacak bir sivil itaatsizlik başlattı: İstanbul Cumhuriyet Başsavcısının e-postasına kitap taslağını elinde bulunduran kişilerin ad-soyad ve adres bilgilerini yazacak şekilde kendilerini ihbar etmelerini ifade etti. Buradaki amaç benzer bir olayın bir daha yaşanmaması ve kanunda açıklıklar varsa düzeltilmesinin sağlanmasıdır. Sivil itaatsizliği diğer eylem biçimlerinden ayıran önemli özellikleri sıralamış ve bu işin neden önemli olduğunu dile getirmiştir.¹⁸²

1. Açıklık, alenilik (*Yapılan iş ve yapan kişi görünür olmalı, herhangi bir biçimde gizlenmemeli*);
2. Kesinlik (*Neden yapıldığı, bu itaatsizlikle ne amaçlandığı konusunda kesin olmalı*);
3. Sonuçlarına katlanmak (*Katılan kişi olası sonuçları bilmeli ve bundan kaçmamalı*);
4. Başkalarına zarar vermemek (*Kullanılan yöntemin doğurabileceği zarar sadece gönüllü katılımcılarla sınırlı olmalı*).

¹⁸¹ Habertürk, "Twitter'ın Ordusu'nun Eylemi Sivil İtaatsizlik mi?", <http://www.haberturk.com/yazarlar/gulin-yildirimkaya/616602-twitterin-ordusunun-eylemi-sivil-itaatsizlik-mi> [26.01.2017].

¹⁸² Bianet, "Sevgili İnsan Hakları Savunucuları", <http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/129009-sevgili-insan-haklari-savunuculari> [26.01.2017].

Yukarıda geçen bu dört madde sivil itaatsizliğin önemli maddelerini oluşturmaktadır. Kanunda var olan açıkların düzeltilmesine ve ifade özgürlüğünün korunmasına yönelik eylemde bulunan vatandaşlar bilerek ve gönüllü olarak “suç” işlemeyi kabul etmişlerdir. Eyleme sahip çıkılması noktasında ve hukuk devletine olan güveni de ortaya koymak adına isimlerinin görünür olmasına da dikkat etmişlerdir. Böylelikle bu eylem dijital ortamda gerçekleştirilen sivil itaatsizlik için önemli bir örnek oluşturmuştur.

4.2.Sosyal Medya Destekli Sivil İtaatsizlik Örnekleri

4.2.1.Duran Adam Eylemi

Gezi Parkı eylemlerinin bir parçasını oluşturan bu sivil itaatsizlik örneğinin daha iyi anlaşılabilmesi için genel olarak, Gezi Parkı eylemlerinin nasıl başladığına, özelliklerine ve nasıl bir süreçten geçtiğine kısa da olsa değinmek gerekmektedir. Taksim Gezi Parkı protestoları İstanbul'un Beyoğlu ilçesinde bulunan ve sadece umumi hizmette kullanılmak koşulu ile tapuda İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne tahsis edilen Taksim Gezi Parkı'na İstanbul 6. İdare Mahkemesi ve 2 No.lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararına rağmen Topçu Kışlası'nı Taksim Yayalaştırma Projesi kapsamında imar izni olmadan yeniden inşa etmesini önlemek amacıyla başlamıştır. İş makinelerinin 27 Mayıs 2013 tarihinde parka girmesiyle aktivistler parkta toplanmış ve bu durum sosyal medyada da kısa sürede duyulmuştur. Polisin orantısız müdahalede bulunması ve Başbakanın inşaat ile ilgili ısrarcı tutumu, eylemlerin büyümesine ve sadece çevreci bir eylem olarak kalmayıp hükümet karşıtı gösterilere dönüşmesine neden olmuştur. 30 ve 31 Mayıs tarihlerinde parkta gece ve gündüz nöbet tutulmuş, eylemcilerin sayısı gün geçtikçe artmış ve Türkiye'nin başka illerinde de protestolar gerçekleştirilmiştir. 31 Mayıs günü İstanbul 6. İdare Mahkemesi'nin Topçu Kışlası Projesi hakkında yürütmeyi durdurma kararı vermesine rağmen eylemler kesilmemiş tam tersine artarak devam etmiştir. Polisin “ağır” müdahaleleri ve ana medyanın eylemleri haber kaynağında yayınlamaması (CNN Türk'ün olayların olduğu sırada Penguen belgeseli yayımlaması akılda kalan örneklerden birini oluşturmuştur.) eylemcilerin sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanmasını sağlamıştır. Sosyal medya aracının sıklıkla kullanıldığı eylemde, polis kuvvetleri 1 Haziran günü geri çekilmiş ve

aktivistler Gezi Parkı'nda kamp kurmuşlardır. Kampın içerisinde kütüphane, revir ve mutfak da tesis edilmiştir. 15 Haziran'da polis ve zabitanın tekrar müdahalesi ile kamp dağıtılmıştır. Bu olaydan sonra Gezi Parkı süreci Türkiye'nin çeşitli illerinde forumlar düzenlenerek devam etmiştir.

Gezi Parkı Eylemi özellikleri bakımından yeni toplumsal hareketler kuramını yansıtmaktadır. Eylemin özelliklerini Konda Araştırma Şirketi'nin verileri ve Bilgi Üniversitesi'nin #direngeziparkı isimli araştırması ile görmek mümkündür. Bilgi Üniversitesi 3-4 Haziran günlerinde 3008 kişinin online anket üzerinden verdiği cevaplar ışığında şu bulgulara yer vermiştir: Protestolara destek verenlerin yüzde 39.6'sının 19-25 yaş, yüzde 24'ünün ise 26-30 yaşları arasında olduğu görülmüştür. Anketi cevaplayanların %75.8'i eylemlere sokağa çıkarak katılmıştır.¹⁸³ Konda Araştırma Şirketi ise 6-8 Haziran günleri Gezi Parkı'nda bulunan 4411 kişi ile yüz yüze görüşmeler yapmış ve herhangi bir siyasi oluşuma, vakfa, derneğe üye olmayanların sayısını yüzde 78.9 olarak açıklamıştır.¹⁸⁴ Bu anlamda Gezi Parkı, örgütlü olmayan ve daha önce herhangi bir aktivist eyleme katılmamış insanları kendine çekmiştir. Katılan kesimin çoğunluğunu öğrenciler, öğretmenler, beyaz yakalılar yani orta sınıfa yakın veya orta sınıf mensubu insanlar oluşturmaktadır. Eylemi farklı kılan özelliklerden biri de esprili ve mizah dolu bir yapıya sahip oluşudur. Eylem sırasında atılan kimi sloganları eleştirmek için mizahi bir dil kullanılmıştır. "Mustafa Kemal'in askerleriyiz" sloganı *Mustafa Keser'in Askerleriyiz* şeklinde değiştirilmiştir. Yine kendilerine verilen "çapulcu" kelimesini esprili hale getirmeyi, anlamını ters yüz edip kendilerini bu şekilde tanımlamayı kabul etmişlerdir. Öte yandan eylem bir itirazı içermekle beraber itirazın neye yönelik olduğu kendi içinde tartışmaları beraberinde getirmiştir. Gezi eylemlerinin bir çevreci hareket olarak kalmasını isteyenler; hükümetin, eleştirilen noktaları düzeltmesi gerektiğini düşünenler ve hükümetin istifa etmesini bekleyenler şeklinde bir ayrım oluşmuştur. Bu ayrım tartışmayı barındırmakla beraber ortak bir noktada iktidara muhalif olma noktasında bir araya gelmeyi engellememiştir. Eylemciler barışçıl yolların tercih edilmesi gerektiği yönünde adımlar atmaya çalışmıştır. Bu yüzden şölen, konser,

¹⁸³ Bilgi Üniversitesi, "#direngeziparkı Anketi Sonuç Raporu", <http://www.bilgiyay.com/Content/files/DIRENGEZI.pdf> [27.01.2017].

¹⁸⁴ Konda Araştırma Şirketi, "Gezi Raporu", http://www.konda.com.tr/tr/raporlar/KONDA_GeziRaporu2014.pdf [27.01.2017].

sanat performansları sergilemişlerdir. Sivil itaatsizliğin örneklerini oluşturan tencere-tava eylemi, kitap okuma, tek tip kıyafet giyme, evlerinin ışıklarının yanıp sönmesi ve duran adam eylemi Gezi Parkı eylemlerinde kendini göstermiştir. Burada tez konusu itibari ile dikkat çeken bir eylem olarak *Duran Adam Eylemi*’nden bahsedilecektir.

Duran Adam eylemi, performans sanatçısı Erdem Gündüz’ün 17 Haziran 2013 tarihinde saat 18.00’de Taksim Atatürk Kültür Merkezi’nin tam karşısında 8 saat ayakta durması ile başladı. Eylem, başladıktan kısa bir süre sonra insanların dikkatini çekmiş ve sosyal medyada hızlı bir şekilde paylaşılmıştır. Tek kişilik başlayan sessiz eylem başka insanların da AKM’nin karşısında durup destek vermeleri ile devam etmiştir.

Şekil 6. Duran Adam Eylemi

Milliyet Gazetesi, “Kim Bu Duran Adam”,
<http://www.milliyet.com.tr/fotogaleri/47808-yasam-kim-bu-duran-adam-/1> [27.01.2017].

Bu sivil itaatsizlik örneğinin sosyal medya platformlarında hızla duyulmasıyla ülkenin başka yerlerinde de insanlar benzer eylemler yapmaya başlamıştır. Yonca S. isimli genç bir kadın Ankara’da, 26 yaşındaki Ethem Sarısülük’ün başından vurulduğu yerde “durarak” Erdem Gündüz’ün izinden giden ilk kişi oldu.¹⁸⁵ Yonca S.’nin eylemi yaklaşık 30 saat boyunca sürmüş ve bulunduğu noktadan hiç ayrılmamıştır. Sessiz bir şekilde eylemi başlatan Erdem Gündüz insanların dikkatini çekmeyi başarmış ve sivil itaatsizlik konusunda insanlara ilham verici olmuştur.

¹⁸⁵ Pieter Verstraete, “Duran Adam Etkisi” Sabancı Üniversitesi **İstanbul Politikalar Merkezi**, Temmuz (2013): 2. <http://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2013/07/Duran-Adam-Etkisi1.pdf> [20.05.2016].

Erdem Gündüz'ün verdiği röportajda, eylemi ortaya koyma sebeplerinin birden fazla olduğu anlaşılmaktadır:

*“Ben nerede direndim ben nerde durdum Taksim Meydanı’nda, yani haber ajanslarının görebileceği bir yerde. Evet, Atatürk posterinin önünde durdum ama benim durduğum AKM içerisinde direnişçilere müdahale eden polislerin olduğu bir karargâh haline gelmiş durumdaydı ve ben bunu dile getirdim kendi içsel derdimi bu şekilde gösterdim.”*¹⁸⁶

Erdem Gündüz'ün eyleme başladığı tarihe kadar Gezi Parkı eylemlerinde dört kişi hayatını kaybetmişti. Gündüz, röportajın devamında ana akım medyanın bu durumdan hiç bahsetmemesini ve hiçbir şey olmamış gibi gösterilmesini eleştirdiği için bu eylemi başlattığını ifade etmiştir. Şiddete karşı şiddetsiz ve barışçıl bir yol seçen Gündüz, bu eylemle insanlara küçük de olsa bir umut verebilmenin önemine işaret etmiştir. Sessiz eylemin bir “çılgılık” gibi büyüdüğü ve ülkemizde çok fazla idrak edilmeyen sivil itaatsizlik konusuna dair bir farkındalık oluştuğu gözlemlenmektedir. Eylem sadece sosyal medyada duyulmakla kalmamış ana akım medya da haberlerinde paylaşmış ve hükümet sözcüleri de *Duran Adam Eylemi* ile ilgili düşüncelerini dile getirmiştir. Dönemin Başbakan Yardımcısı “öylece durmanın” yasal ve barışçıl bir eylem olduğunu söylemiş ve arkasından:

*“8 saat uzun bir süre. Bence 5 dakika durmalı, 6. dakika işine gitmeli. Bu insanların işi mi yok? Sağlıklarına bir zarar gelmesin, onları seviyoruz.”*¹⁸⁷ demiştir.

Sivil itaatsizlik eylemleri var olan duruma bir mesaj veya farkındalık içerir. *Duran Adam Eylemi* gibi birçok barışçıl eylemler, Gezi Parkı eylemleri boyunca kendini göstermiştir. Bu eylemler sosyal medya araçları sayesinde daha çabuk ve hızlı bir şekilde görünür kılınmıştır. Elbette ki bütün bu eylemlerin tek sebebini sosyal medya ile açıklanmak mümkün değildir. Genel olarak Gezi Parkı’nı daha iyi anlamak için dönemin ekonomik ve toplumsal koşullarına, süregelen problemlere, hükümetin söylemlerine ve

¹⁸⁶ Gazeteport, “Duran Adam: Sivil İtaatsizlik”, <http://gazeteport.com/haber/index.php?id=137205> [27.01.2017].

¹⁸⁷ İlgili video için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=JAnEnI1j5BY> [27.01.2017].

değişen durumlara bakmak gerekmektedir. Fakat aktivistler tarafından alternatif bir medya olarak da görülen sosyal medya aracının aktif bir şekilde kullanıldığında *Duran Adam Eylemi*'nde olduğu gibi dikkat çekmeyi başardığı gözlemlenmiştir.

4.2.2.Hologramlı Eylem

Sosyal medyanın desteğini alarak gerçekleştirilen ikinci ve son örnek ise İspanya'da gözlemlenen ve tarihte ilk defa tanık olunan *hologramlı eylem*dir. Eylem özellikleri ile yaratıcılığı üst seviyeye çıkartmış ve (daha sonra belirtilecek olan) hukuk, siyaset, teknoloji gibi kavramların yeniden düşünülmesinde başat rol oynamıştır.

İspanya Hükümeti Mart 2015 tarihinde “Vatandaş Güvenliği Yasası” adı altında bir düzenleme başlattı. Bu düzenlemeye göre kamuya açık alanda toplanmak ve gösteri düzenlemek yasaklanmıştır. Meclisin önünde toplanmak ve polisin müdahale ettiği sırada fotoğraflarını çekmek veya videoya kaydetmek de yasaklar listesinde yer almaktadır. Bu düzenleme ile yasağa uymayanlar hakkında 100 Euro'dan 600.000 Euro'ya kadar idari para cezası ve hatta hapis cezası uygulanmasına karar verilmiştir.¹⁸⁸

İspanya hükûmetinin meclisten geçirip yasalaştırdığı, sokak eylemlerini yasaklayan ve izne tâbi tutan, böylece gösteri ve ifade özgürlüğü hakkını kısıtlayan ‘Vatandaş Güvenliği Yasası’nı protesto etmek için İspanyol eylemciler, 10 Nisan 2015’te meclisin önünde tarihin ilk ‘hologramlı’ eylemini düzenledi.¹⁸⁹ Hologram tekniğinin kullanıldığı eylemde, eyleme katılanların hem görüntüleri hem de sesleri İspanyol Parlamentosu binasının önüne yansıtıldı. Hologram ya da holografi tekniği, lazer ışınlarına dayanılarak gerçekleştirilen üç boyutlu görüntü elde etmek üzerine kuruludur. Cisimlerden gelen dalgalarındaki bilgileri depolar ve bu bilgilerin kaybolmadan tekrar ortaya çıkarmasını sağlar. Hologramlı eylem fikri aktivistlerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri fikir alışverişinden doğmuştur. “Yalnızca bir hologram olursanız kendinizi ifade etmeye izin

¹⁸⁸ Bianet “İspanya’nın İç Güvenlik Susturması”, [28.01.2017]

<http://bianet.org/bianet/biamag/164086-ispunya-nin-ic-guvenlik-susturmasi>

¹⁸⁹ Firat Osmanoğulları, “Güncel Alt-Politikanın Üretimi: Tarihin İlk Hologramlı Eylemi”, **TRT Akademi**, c. 1, s. 2 (2016): 5.

verilir” düşüncesinden yola çıkan eylemciler yaptıkları eylemin bir ironi içerdiğini ifade etmişlerdir.¹⁹⁰

Şekil 7. Hologram Eylemi

Fırat Osmanoğulları, “Güncel Alt-Politikanın Üretimi: Tarihin İlk Hologramlı Eylemi”, **TRT Akademi**, c. 1, s. 2 (2016): 5.

Aktivistler, “We are not crime” (No Somos Delito) isimli platformun altında toplanmış ve eylemlerini gerçekleştirmek için “özgürlük için hologram” adında bir site kurmuşlardır.¹⁹¹ Sitede İspanyol Hükümeti’nin getirdiği yasaklar sıralanmış ve bu yasaklara neden karşı olduklarını anlatan bir manifesto yayınlamışlardır. Manifestoda, getirilen düzenlemenin basın ve konuşma özgürlüğünü kısıtladığı, yasakların insan haklarına aykırı olduğu ve demokrasi ve özgürlük için tehdit oluşturduğu dile getirilmiştir. Bu web site sosyal medya üzerinden de çok kere paylaşılmış ve insanlara bulundukları yerden hologramlı eyleme katılma çağrısında bulunulmuştur. Hologram tekniği, internet kullanıcılarının da eylemin bir parçası olmasına olanak sağlamış ve kullanıcıların görüntüleri, meclis önündeki hologramlı eylemin yanına eklenmiştir.

¹⁹⁰ Spain's hologram protest: Thousands join virtual march in Madrid against new gag law, Independent (Cümlelerin aslı: You will only be allowed to express yourself if you become a hologram.) <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/spains-hologram-protest-thousands-join-virtual-march-in-madrid-against-new-gag-law-10170650.html> [28.01.2017].

¹⁹¹ Sitenin adı için bkz. <http://www.hologramasporlalibertad.org> [28.01.2017].

Hologram tekniği sadece meclis önündeki eylemde kullanılmamış basına verilen demeçte, röportajlarda ve haber kanallarının canlı bağlantılarında da bu teknik kullanmıştır.¹⁹² Dijital teknoloji ve sosyal medya sayesinde toplumsal hareketler eylem repertuarını genişletmiş, hukuk ve siyaset alanında sınırları zorlamıştır. Öncelikle İspanya’da meclis önünde gerçekleştirilen bu eylem sivil itaatsizlik kapsamında değerlendirilebilecek bir eylemdir. Buradaki sadece bir basın açıklaması değil aynı zamanda yasaklanmış bir mekanda (meclis binasının önü) gerçekleşen ve “kanuna aykırı ama meşru” kriterinin ele alındığı bir sivil itaatsizlik eylemidir. Basın ve konuşma özgürlüğüne dayandırılan hologram eyleminde eylemcilerin yüzleri açık bir şekilde görülebilmekte ve sesleri duyulmaktadır. Açılan web sitesinden de eylemi gerçekleştirenlerin kendilerini gizlemedikleri anlaşılmaktadır. Bu anlamda sivil itaatsizliğin özellikleri bu eylemde mevcuttur; barışçıl, kanunsuz ama meşru, aleni, açık, kesin, sonuçlara katlanılmaya hazır. Sivil itaatsizlik örnekleri içerisinde belki de en yaratıcı örneklerden birini oluşturmaktadır. Teknolojik olarak bakıldığında hem internetin özelde de sosyal medyanın hem de yeni bir teknik olan holografının kullanıldığı bir eylem ile karşı karşıyayız. Geleneksel sokak eylemlerinin hologram tekniği ile yeniden anlam kazandığını ve böylece mücadele biçimlerine dair yeni bir siyasa geliştirildiğini söylemek mümkündür. Geliştirilen bu yeni siyasa sayesinde eylemcilerin yüzleri net bir şekilde hologramda yansıtılmasına rağmen herhangi bir cezai işlem yapılamamaktadır. Hukuksal olarak sınırları zorlamasının sebebi ise eylemcilerin fiili yani fiziki olarak meclis binası önünde olmayışıdır. Bu anlamda sivil itaatsizliğin içinde yer alan sonuçlarına katlanma özelliği bu eylemde işlevini bir nevi yitirmiş olmaktadır.

Teknolojik ilerlemelere rağmen siyasi ya da toplumsal alanda problemler varlığını devam ettirmektedir. Sivil itaatsizlik eylemleri de var olan sorunlara karşı elindeki araçlarla mücadele etmeye çalışmıştır. Geliştirilen her yeni araç aktivistlere kendilerini görünür kılma olanağı sağlamıştır. Bu anlamda dijital teknoloji, geleneksel sokak eylemlerini tamamlamış ve hatta bu eylemde olduğu gibi yeni bir siyasa tarzının üretilmesine vesile olmuştur.

¹⁹² İlgili içerik için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=r6tVVcgX-iw> [28.01.2017].

5. SONUÇ

İnsanlık tarihi yönetilenlerin karşılaştığı ağır haksızlığa ve adaletsizliklere bir cevap olarak yönetenlere direnme yolunu seçtiğini ve bu direnmenin, içinde bulunulan siyasi, ekonomik, toplumsal ve dini yapılara göre kavramsal ve pratik alanda farklı eylem türleri ile ortaya çıktığını bize göstermiştir. İsyan, ihtilal ve başkaldırma özellikleri sergileyen ve sistemi kökten değiştirilmesini amaçlayan etken direnme hareketlerinin yanında sistemin kökten değiştirilmesine odaklanmayan, şiddetten olabildiğince uzak durmaya çalışan, barışçıl, meşru ama yasadışı sayılan sivil itaatsizlik eylemlerine sahne olmuştur. Direnme, siyasi otoritelerin zulme varan davranışlarına karşı ilkçağdan bu yana bir hak olarak kabul görmüştür. İlkçağda Yunan ve Roma uygarlıklarında direnme hakkı, otoritenin gücünü sınırlamada bir son çare olarak görülmüştür.

Ortaçağ Batı dünyasında direnme hakkı Hristiyan teolojisine göre açıklanmaya çalışılmış ve bu dünyanın fani olduğu görüşünden yola çıkılarak dünyevi alemdeki iktidarlara karşı direnmenin doğru olmadığı dile getirilmiştir. Daha sonrasında yaşanan reform hareketleri ile direnme hakkı yeniden anlam kazanmış ve Protestanların bu kavrama yönelik geliştirdiği düşüncelerle baskıcı yönetime karşı gelinebileceği savunulmuştur.

Çağdaş anlamda ise içeriğini sözleşme kuramından alan direnme hakkı burjuvazinin terminolojisi ile temellendirilmeye çalışılmıştır. Tamamıyla dünyevi bir özellik sergileyen bu kuramda birey, direnme hakkını kendi adına kullanmaktadır. Locke'un geliştirdiği toplum sözleşmesi, insanların özgürlük ve mülklerine karşı saldırılara korunma şeklinde ortaya çıkmıştır. Devleti araçsallaştıran bu sözleşmede, keyfi veya kanuna aykırı hareket eden otoriteye karşı özgürlüğünü ve mülkiyetini korumak adına direnme hakkından söz etmek mümkündür.

Osmanlı Devleti'nde itaat kavramının önemli bir yer edindiği ve direnme hareketlerinin Tanzimat dönemine kadar zayıf kaldığı görülür. Kendisinden önceki İslam devletlerinden, Ortaasya devletlerinden ve Bizans'tan izler taşır ve bu izler

bize Osmanlı'da itaatin neden güçlü olduğuna dair ipuçları verir. İtaati güçlü kılan dini, siyasi ve toprak sisteminin şekillendirdiği ekonomik etkenler mevcuttur. Sultana itaatte Kuran emirleri, Eski Türk devletlerden gelen halkın yaşam ve mülkleri üzerinde söz sahibi olma anlayışı ve tımar sistemi önemli olmaktadır. Halk yaşadığı haksızlıkları adaletnameler, şikayetnameler ve hisbe mekanizmaları aracılığıyla dile getirmeye çalışmıştır. Osmanlı'da Celali isyanları, göçebe topluluklarının direnişi, heteredoks hareketler, Şeyh Bedreddin olayı ve II. Meşrutiyet devrinde Erzurum'daki halk hareketleri gibi isyan veya hareketler ortaya çıkmakla birlikte Tanzimat döneminde bir farklılığa işaret edilmiş ve bireyin sorunlarına ve haklarına eğilim noktasında artış gözlenmiş ve bu durum sivilleşmenin göstergesi sayılmıştır.

İnsan hakları ile ilgili beyannamelerde direnme hakkı bireylere özgürlüklerini koruma adına “son çare hakkı” olarak görülmektedir. Beyannameler direnme hakkının kullanılmasını, iktidarın gasp yoluyla ele geçirilmesinde, bu hakkın kullanılmasına dair genel bir kanının oluşmasında ve direnmeden başka bir yol olmamasında aramaktadır.

Sivil itaatsizlik taşıdığı unsurlardan dolayı direnme hareketleri içerisinde farklı bir yerde durmaktadır. Sistemi kökten değiştirmeyi amaçlayan etken direnişten sistemi tümüyle değiştirme niyetinin olmamasıyla, şiddete hiç bulaşmamayı savunan edilgen direnişten ise belli bir oranda şiddeti kabul etmesiyle ayrılır. Sivil itaatsizlik “şu ya da bu şekilde adil ilişkilerin hüküm sürdüğü demokratik bir sistemde ortaya çıkan ciddi haksızlıklara karşı, yasal imkânların tükendiği noktada son bir çare olarak başvurulmuş, kendisine anayasayı ya da toplumsal sözleşmede ifadesini bulan ortak adalet anlayışını temel alan, şiddeti reddeden, yasadışı politik bir edimdir.”¹⁹³ Bu tanım sonuç alınamayan yasal süreçlerden sonra sivil itaatsizliğin gerçekleştirilmesini işaret etmektedir. Yasaya aykırı edim olması ile hem otoritenin hem de kamuoyunun dikkatini çekme amacını güderken bu edimi kamuya açık bir şekilde gerçekleştirilmesi ile de eylemin algılanabilir olmasını hedefler.

¹⁹³ Yakup Coşar, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, (İstanbul: Ayrıntı Yay.,2001), 10.

Sivil itaatsizlik hukuk devletini zarara uğratan bir eylem değil, özünde hukuku kabul eden fakat hukuku zedeleyecek yasa ya da kuralları sorun edinen bir eylem olarak ifade edilir. Bu anlamda hukukun yerine getirilmesi noktasında yapıcı bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Öte yandan sivil itaatsizlik hukuk devletinin olmadığı totaliter rejimlerde de yapıcı/kurucu yanıyla dikkat çekmektedir.

Sivil itaatsizlik eylemlerinde yasanın ihlal ediliyor oluşu eylemin meşruluk sorununa dair tartışmaları beraberinde getirmiştir. Yasaya aykırı edimi pozitif hukuk kapsamında değerlendirmek eylemin meşruluğunu olanaksız hale getirecektir. Eylemin meşru ve haklı sayılabilmesi onun kamuoyunda karşılık bulabilmesinde yatar. *Sivil itaatsizlik eyleminde amacın yasaı ihlal etmek olmadığını var olan soruna dikkat çekmeyi veya sorunu görünür kılmak adına çağrı görevi gördüğünü bilmek önemlidir.* Bu anlamda eleştirilen düzenlemeler eylemler yoluyla, protesto ya da tahrik edilmektedir. Eylemin meşruluğu için önemli sayılan bir diğer husus ise şiddet olgusudur. Bu konuyla ilgili yapılan tartışmalarda ortaya çıkan ortak kanı eylemin, karşıtlarının ya da olayın dışındaki üçüncü kişilerin fiziki ve psikolojik bütünlüklerine zarar vermemesi oluşturmuştur. Edimi gerçekleştiren bireylerin inandırıcı olabilmelerini sağlamada şiddetsizlik ayırıcı bir özellik olarak durmaktadır.

Sivil itaatsizlik eylemlerinin gerçekleşmesinde kullanılan araçların kendisi de bu direnme biçiminde etken rol oynamıştır. Özellikle 1990’lardan sonra büyük gelişme gösteren iletişim teknolojisi var olan “haksızlığın” giderilmesi noktasında insanların birbiriyle daha çabuk iletişim kurmasında ve örgütlenmesinde aktif rol oynamıştır. Web 2.0 teknolojisinin tabanında ortaya çıkan sosyal medya, özellikle aktivistlerin bir nevi alternatif medyası olmuştur. Sosyal medyayı oluşturan özellikler bu alanın sadece eğlence amacıyla değil siyasi amaçla da kullanılmasını sağlamıştır. Tek yönlü bilgi paylaşımından, çift taraflı ve eş zamanlı bilgi paylaşımına ulaşılmasını sağlayan sosyal medya ile coğrafi bağımlılık ortadan kalkmış ve böylece bireylere içeriğini kendilerinin oluşturabildikleri kanallar yaratmıştır. Sosyal ağlar toplumsal hareketlere yeni bir alan açmış ve siyasi alanın yeniden şekillenmesinde etkili olmuştur.

İletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler, toplum yapısındaki değişiklikler, ekonominin küresel bir seyir izlemesi vs. gibi durumlar yeni bir çağa işaret etmektedir. Bu çağ, bilginin egemen olduğu bir çağ olmuş ve toplumların yeni gücünü ifade etme anlamında bilgi çağı olarak adlandırılmıştır. Herkesin birbirinden haberdar olduğu küresel bir dünyada zaman ve mekan kavramı silikleşmeye başlamıştır. Bu durum politik düzlemde ele alınan her konunun dünyaca bilinmesini sağlamıştır.

İnternetin yükselişe geçmesi ve sağladığı kolaylıklar insanlarda yeni bir heyecan oluşturmuştur. Siyasetçiler ile vatandaşlar arasındaki siyasal iletişim internet ortamına taşınmıştır. Bireyler yanlış gördükleri kimi durumları online kanallar aracılığıyla hızlı ve kolay bir şekilde dile getirebilmektedir. Öte yandan yeni medya eylemlerin duyurulmasında, daha çok insana ulaşmayı sağlamasında ve teşkilatlanmasında da kolaylıklar sunmaktadır. Sağladığı bu olanaklar yeni medyanın özelde ise sosyal medyanın kamusal alan yaratıp yaratmadığı veya demokrasiyi sağlayıp sağlamadığı yönündeki eleştirileri gündeme getirmiştir. İnternetin demokratik bir kamusal alan sağlayabileceğini söyleyen iyimser yaklaşıma göre bu alana erişim daha kolay ve katılımcı sayısı daha fazla olmaktadır. Geleneksel medyada seslerini duyuramayan bireyler sosyal ağlar sayesinde etken katılımcı olabilmektedir. Demokrasinin önemli kıstaslarını oluşturan bilgi edinme, etkin katılım, gündem üzerine son sözü söyleme hakkı gibi unsurlar yeni medya ile işlevsel hale gelecektir. İyimser yaklaşımı eleştiren şüpheci yaklaşım ise internetin etken katılımı arttırdığını kabul etmekle birlikte otoriter güçlerin de burayı kendi amaçları için kullanabileceklerini ifade etmektedir. Morozov, bu mecraların devlet veya siyasi otoritenin denetiminde olduğunu ifade ederek her zaman büyük güçlerin kazançlı çıkacağını belirtir. Öte yandan bireylerin bir araya gelmek için Facebook gibi mecraları kullanması etkili bir yöntem olarak görülmemektedir. İnternet üzerinden yapılan birlikteliklerin güçlü değil tam tersine zayıf bağlar ortaya çıkardığı düşünülür. Yine dünya üzerinde internet erişimine sahip olmayan toplumların varlığı sebebiyle dijital uçurumun ortaya çıkması da getirilen eleştirilerden biri olmuştur. Bütün bu olumlu ve olumsuz düşüncelerden çıkan sonuç aslında bu iki yaklaşımının da içerdiği bir

yeni medya olgusu olduğudur. İnternet, çelişkilerini içinde barındıran hem iyimser hem de şüpheli yanlarını bir arada bulunduran bir süreç özelliği göstermektedir. Bu anlamıyla demokratik bir kamusal alanın tam anlamıyla inşa edilemediği ama demokrasiyi işlevsel kılabilecek imkanların olduğunu söylemek mümkündür.

İnternet teknolojisi toplumları görünmeyen bir ağ ile sarmalamıştır. Bu ağlar sayesinde toplumsal hareketler kendilerini ifade edebilecekleri alternatif bir yolu tercih etmişlerdir. 1960'lı yılların sonlarından itibaren toplumsal hareketlerde yaşanan değişim internet teknolojisi ile dinamizm kazanmıştır. Sınıf temelli eylemlerden ziyade hak temelli eylemlerin öne çıktığı yeni toplumsal hareketlerle karşı karşıyayız. Sivil itaatsizlik kavramı da yeni toplumsal hareketler içerisinde yer edinmiş ve eylemleri hak temelli konularla şekillenmiştir. İnternetin özelde ise sosyal medyanın sağladığı olanaklar, toplumsal dönüşümü sağlayacak özgün ve yaratıcı bir aktivizm biçiminin doğmasını sağlamıştır. Başvurulan bu aktivizm ile bireyler seslerini daha kolay bir şekilde duyurmuş ve suskunluk sarmalı dediğimiz kavramın kırılması belli bir oranda gerçekleşebilmiştir. Arap Baharı ya da Gezi Parkı direnişi suskunluk sarmalının sosyal medya aracılığıyla kırıldığını gösteren örnekler olmuştur.

Gelişen iletişim teknolojisi ile birlikte aktivistler mücadelelerini sadece sokak ayağında değil sanal alanda da sürdürmeye çalışmıştır. Dijital aktivizm kavramı (içinde tartışmaları barındırmakla birlikte) farkındalık yaratarak, sokak eylemlerinin meşrulaştırılmasını sağlamakta ve sanal alanda da eylemselliğin devam etmesini sağlamaktadır. Burada belirtilmesi gereken nokta dijital aktivizmin tek başına dönüştürücü bir güce sahip olmadığı bununla birlikte etkinliklerin duyurulmasında ve örgütlenilmesinde önemli bir araç özelliği sergilediğidir.

Sivil itaatsizlik eylemleri “haksızlığın” görünür olması noktasında sadece sokak ayağında değil artık dijital ortamda da gerçekleştirilen bir direnme biçimine dönüşmüştür. İnternet üzerinden gerçekleştirilen eylemler için kullanılan elektronik sivil itaatsizlik, geleneksel sivil itaatsizlik eylemlerinin (oturma eylemi, boykot vs.) sanal alanda yeniden yaratılması şeklinde ortaya çıkmıştır. Sanal

bloklama, işgal ya da sanal oturma eylemleri mekan fark etmeksizin internet bağlantısı olan herhangi bir yerden gerçekleştirilebilmektedir. Elektronik sivil itaatsizlik, eylemlerin benzerlik taşımasından kaynaklı hacktivizm kavramı ile karışabilmektedir. Bu noktada eylemi gerçekleştirenlerin kimliklerini gizlememesi ve eylemin sorumluluğunu üstlenmesi bu kavramın ayırt edici unsurlarını oluşturmuştur.

Tezin konusu itibari ile sosyal medyanın etkili olduğu sivil itaatsizlik eylemlerine yer verilmiş ve doğrudan sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen eylemler ile sosyal medyanın aracı olduğu eylemler örnek olarak anlatılmıştır. 20 Mart 2014 tarihinde Türkiye üzerinden Twitter’a erişimin kesilmesi ile birlikte Twitter kullanıcıları bu kararı protesto etmiş, milyonlarca kişi farklı ayarlarla Twitter’a giriş yaparak sosyal medya üzerinden sivil itaatsizlik eylemi gerçekleştirmiştir. İletişim özgürlüğünün kısıtlandığını düşünen Twitter kullanıcıları “kanuna aykırı ama meşru” bir eylem olarak kabul edilen sivil itaatsizlik yöntemini kullanmıştır. Sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen bu eylem, katılımın en fazla olduğu eylemlerden birini oluşturmuştur.

Gazeteci Ahmet Şık’ın *imamın ordusu* adını vermeyi amaçladığı kitap taslağının savcının talimatı üzerine el konulmasıyla başlayan *Bende de Var* eylemi sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen bir diğer sivil itaatsizlik eylemi olmuştur. Düşünce özgürlüğünü savunmak amacıyla kitap taslağının bir kopyası sosyal medyada dolaşıma sokulmuş ve bu taslak binlerce kişi tarafından kişisel bilgisayarlara indirilmiştir. Böylelikle bilerek ve gönüllü olarak “suç” işlenmiş ve kamuya açık, vicdani, meşru, şiddetten yana tavır takınmayan ve dayanağını ifade özgürlüğünde bulan bir sivil itaatsizlik örneği gerçekleştirilmiştir.

Gezi Parkı eylemleri sırasında gerçekleşen *Duran Adam Eylemi* sosyal medyanın desteğiyle kısa bir sürede insanların dikkatini çeken bir eylem olmuştur. Tek kişilik başlayan bu sessiz sivil itaatsizlik eylemi, sosyal medya platformlarında hızla duyulmuş ve ülkenin başka yerlerinde de farklı insanlar tarafından devam ettirilmiştir. Sessiz eylem bir “çılgılık” gibi büyümüş ve

Ülkemizde çok fazla idrak edilmeyen sivil itaatsizlik konusuna dair bir farkındalık oluşturmuştur.

Sosyal medyanın desteğini alarak gerçekleştirilen ikinci ve son örnek ise İspanya’da gözlemlenen ve tarihte ilk defa tanık olunan *Hologramlı Eylem* olmuştur. İspanya hkmetinin meclis binası önünde gösteri düzenlemesini yasaklamasına ve gösteri ve ifade özgürlüğünü kısıtlayan düzenlemeler getirmesine aktivistler yaratıcı bir eylem ile cevap vermiştir. Hologram tekniği ile başka bir yerdeki eylem görüntüleri meclis binasının önüne yansıtılmıştır. Sosyal medyanın desteğini alan bu eylem internet kullanıcılarının da eylemin bir parçası olmasına olanak sağlamış ve kullanıcıların görüntüleri, meclis önündeki hologramlı eylemin yanına eklenmiştir. Eylemcilerin yüzleri net bir şekilde görülebilmekte ve taşıdığı unsurlar ile sivil itaatsizliğe örnek oluşturabilmektedir. Bu eylem teknolojik olarak hem sosyal medyanın kullanıldığı hem de yeni bir teknik olan holografının kullanıldığı bir eylem olmuştur. Geleneksel sokak eylemlerinin dijital teknolojilerle yeniden anlam kazandığı bir mücadele biçimi sergilenmiştir.

Sivil itaatsizlik taşıdığı unsurları üzerinde ortak bir kanaate varılamaması sebebi ile günümüzde hala tartışılan bir konu olmaktadır. Geleneksel eylemler üzerinden genel geçer bir tanıma ulaşan sivil itaatsizlik, internet teknolojisinin gelişimi ile birlikte üzerinde tekrardan düşünülmesi gereken bir kavram özelliği sergilemektedir. Sosyal medyanın sağladığı olanaklar sayesinde sivil itaatsizlik eylemlerinde yeni mücadele pratikleri ortaya çıkmıştır. Kullanılan araçların kendisi sivil itaatsizlik eylemlerinin şekil yönünden değişmesini sağlamıştır. Öte yandan sosyal medyanın tek başına bir eylemi “başarılı” kılmadığı ama kullanıldığında önemli bir yardım veya destek sağladığı gözlemlenmiştir. Araçların kullanımına ya da sivil itaatsizlik eylemine verilen öneme göre belli bir “etki” yaratılabilmektedir.

Sivil itaatsizlik olgusunun ortaya çıkabilecek yeni araçlarla yeniden şekillenmesi ve yeni mücadele pratikleri ile nereye evrilebileceğine dair oluşturduğu merak bu kavramın her daim güncel olmasını sağlamaktadır. Bu

anlamda sivil itaatsizlik tartışılan bir konu olmakla birlikte kullanıldığı yerlerde (geleneksel alan ve sanal alan) kendi kültürünü yeniden oluşturan ve bıraktığı etkiler açısından önemi kabul edilen etkin bir direnme biçimi olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, Mehmet Ali, Levent Köker. **İmparatorluktan Tanrı Devletine**. İmge Yay., Ankara, 1991.
- Akbiyık, Nihat, Öztürk, Musa. “Sivil Toplum ve Sosyal Medya Perspektifinde “Arap Baharı” ve “Wall Street’i İşgal Et” Eylemleri”. <http://www.acarindex.com/ziya-gokalp-egitim-fakultesi-dergisi/sivil-toplum-ve-sosyal-medya-perspektifinde-arap-bahari-ve-wall-streeti-iscal-et-eylemleri-30768#.Vew4Jfntmko> [10.09.2015].
- Akdeniz, Gökşin. “Hacker Etiği”. **Hack Kültürü ve Hacktivizm: Yeni bir Siyaset Biçimi**. Derleyen Ali Rıza Keleş, Yetkin Sal. İstanbul: Alternatif Bilişim, 2013: 9-15.
- Akyazı, Erhan, Akyazı, Ayşenur. “Suskunluk Sarmalı Perspektifinden Sosyal Medya”. **Yeni Medya’da Demokrasi**. Ed. And Algül, Neda Üçer. İstanbul: Literatürk Yayınları, 2013: 205-223.
- Al Jazeera. “İnternete erişim engelleri”.
http://canli.aljazeera.com.tr/Event/Twitter_Yasag?Page=2 [26.01.2016].
- Aliefendioğlu, Yılmaz. “Direnme Hakkı”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Ed. Yasemin Özdek, TODAİE, 2002: 395-405.
- Arendt, H. “Sivil İtaatsizlik”. **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**. ed. Yakup Coşar, İstanbul: Ayrıntı Yay., 2001: 79-121.
- Asch, Solomon. “Group Forces in the Modification and Distortion of Judgments”, **Social Psychology**, New York; Prentice Hall, 1952.
- Aşukin, N.S/ N. P. Butirskiy vd., **Politika Sözlüğü**. çev. Mazlum Beyhan. İstanbul: Sosyal Yay., 1979.
- Balıkçioğlu, Betül vd. “Şiddet İçermeyen Bir Eylem Olarak Dolaylı Tüketici Boykotlarının Oluşum Süreci ve Türkiye İçin Değerlendirme”. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. c. 62, s. 3 (2007): 80-100.
- Bayhan, Vehbi. “Yeni Toplumsal Hareketler ve Gezi Parkı Direnişi”. **Birey ve Toplum Dergisi**. c. 4. s. 2 (2014): 23-57.
- Bell, David. **The Coming of the Post-Industrial Society**. Basic Books, New York, 1976.
- Bianet “İspanya’nın İç Güvenlik Susturması”.
<http://bianet.org/bianet/biamag/164086-ispanya-nin-ic-guvenlik-susturmasi> [28.01.2016].

Bianet. “Twitter’ı Kapattı”. <http://bianet.org/bianet/siyaset/154327-twitter-i-kapatti> [26.01.2016].

Bianet. “Sevgili İnsan Hakları Savunucuları”. <http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/129009-sevgili-insan-haklari-savunuculari> [26.01.2016].

Bilgi Üniversitesi. “#direngeziparkı Anketi Sonuç Raporu”. <http://www.bilgiyay.com/Content/files/DIRENGEZI.pdf> [27.01.2016].

Binark, Mutlu, Özçetin, Burak, Tümay Arslan, Umut. “Türkiye’de İnternet Kamusalılık ve Demokratik Kanaat Oluşumu”. <https://yenimedya.wordpress.com/2012/12/11/turkiyede-internet-kamusallik-ve-demokratik-kanaat-olusumu/> [10.09.2015].

Castells, Manuel. **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Ağ Toplumunun Yükselişi**. çev. Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

_____. **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Kimliğin Gücü**. çev. Ebru Kılıç. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

_____. **İsyan ve Umut Ağları**. çev. Ebru Kılıç. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2013.

CMK mevzuatı. <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/1412.htm> [26.01.2016].

CNN Türk. “İmamin Ordusu İnternette Yayılıyor”. <http://www.cnnturk.com/2011/turkiye/03/31/imamin.ordusu.internette.yayiliyor/611758.0/index.html> [26.01.2016].

Critical Art Ensemble. **Electronic Civil Disobedience & Other Unpopular Ideas**. Autonomedia, 2009.

Cobuild, Collins. **English Language Dictionary**. Collins ELT, London and Glasgow, 1990.

Coşar, Yakup. **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**. İstanbul: Ayrıntı Yay., 2001.

Çalışkan, Osman. “Kamusal Alan Bağlamında Ağ Toplumu ve Yeni Kamusal Alan Arayışı”. **Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**. c. 1. s.1 (2014): 41-62.

Çayır, Kenan. **Yeni Sosyal Hareketler**. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999.

Çetinkaya, Doğan. **Toplumsal Hareketler Tarih Teori Deneyim**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Çımrın Kökalan, Füsun. “Küreselleşme Sürecinde Sosyal Bir Hareket Olarak Karşı Küreselleşme Hareketleri: Türkiye Sosyal Forumu Örneği”. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Dahl, Robert. **Demokrasi Üstüne**. Phonix Yayınları, 2001.

Dahlberg, Lincoln. “Computer-Mediated Communication and The Public Sphere: A Critical Analysis”. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1083-6101.2001.tb00137.x/full> [07.10.2016].

Dilmen, Necmi Emel. “Suskunluk Sarmalı ve #DirenGeziParki”. <http://www.sosyalkene.com/suskunluk-sarmali-ve-direngeziparki/> [19.09.2016].

Dijital in 2017. <http://wearesocial.com/uk/special-reports/digital-in-2017> [03.04.2017].

Dijk, Jan Van **The Network Society**. Sage Publications, 2006.

Eley, Geoff. “Nations, Publics, and Political Cultures: Placing Habermas in the Nineteenth Century”. **Habermas and the Public Sphere**. Ed. Craig Calhoun. Cambridge: MIT, 1992: 289-339.

Ersin Gür, Ali. “Direnme Hakkı Üzerine” <http://alternatifsiyaset.net/2013/01/27/ali-ersin-gur-direnme-hakki-uzerine-1234/> [10.09.2014].

Gazeteport. “Duran Adam: Sivil İtaatsizlik”. <http://gazeteport.com/haber/index.php?id=137205> [27.01.2016].

Gezi Raporu. http://www.konda.com.tr/tr/raporlar/KONDA_GeziRaporu2014.pdf [27.01.2016].

Gladwell, Malcolm. “Small Change: Why the Revolution Will Not Be Tweeted”. <http://www.newyorker.com/magazine/2010/10/04/small-change-malcolm-gladwell> [07.10.2016].

Gönenli, Gülşah, Pelin Hürmeriç. “Sosyal Medya / Ağ Toplumu”. **Sosyal Medya / Akademi** Ed. Tolga Kara, Ebru Özgen. İstanbul: Beta Basım Yayım, 2012: 213-242.

Göze, Ayferi. “Baskıya Karşı Direnme Hakkının Kabul Edildiği Pozitif Hukuk Metinleri ve Anayasalar”. **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**. c. 36, s.1-4 (1970): 28-43.

_____. “Onaltıncı Yüzyıl Düşünürlerinde Baskıya Karşı Direnme”. **İÜHFM**, c. 34. S.1-4 (1968): 243-277.

Gürakar, Tolga. “Bir Direniş Oyunu: Gezi’yi Bourdieu Üzerinden Okumak”. **Sosyologca**, s.7 (2014): 247-265.

H. Thoreau, David, Mohandas Gandi. **Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş**, Ankara: Vadi Yay., 1999.

Habermas, J. “Sivil İtaatsizlik: Demokratik Hukuk Devletinin Denektaşı, Almanya”da Otoriter Legalizm Karşıtlığı”. **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**. ed. Yakup Coşar, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001: 122-143.

_____. “Kamusal Alan”. **Kamusal Alan**. ed. Meral Özbek. İstanbul: Hil Yayın, 2004: 95-102.

_____. **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**. çev. Mithat Sancar ve Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.

Habertürk. "Twitter'ın Ordusu"nun Eylemi Sivil İtaatsizlik mi?". <http://www.haberturk.com/yazarlar/gulin-yildirimkaya/616602-twitterin-ordusunun-eylemi-sivil-itaatsizlik-mi> [26.01.2016].

Hazar, Murat. “Sosyal Medya Bağımlılığı-Bir Alan Çalışması”. **Gazi Üniversitesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**. s.32 (2011): 151-175.

Hocaoğlu, Durmuş. “Sivillik ve Demokrasi”. **Yeni Türkiye Dergisi**. s. 18 (1997): 106-112.

<http://www.hologramasporlalibertad.org> [28.01.2016].

Independent. “Spain's hologram protest: Thousands join virtual march in Madrid against new gag law”.<http://www.independent.co.uk/news/world/europe/spains-hologram-protest-thousands-join-virtual-march-in-madrid-against-new-gag-law-10170650.html> [28.01.2016].

İnalcık, Halil. **Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 1**. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

_____. **Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı (Devlet, Kanun, Diplomasi)**. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.

İnceoğlu, Yasemin, Savaş Çoban. “Sokak ve Dijital Aktivizm: Eylemin Sokaktan Siber Uzaya Taşınması ya da Vice Versa. **İnternet ve Sokak**. ed.Yasemin İnceoğlu, Savaş Çoban. İstanbul: Ayrıntı yayınları, 2015: 19-72.

Innis, Harold. **Empire and Communication**. Oxford: Clarendon Press, 1950.

Jordan, T, P.A. Taylor. **Hactivism and Cyberwars: Rebels With a Cause**. Psychology Press, 2004.

- Kahn, Richard, Kellner, Douglas. "Internet Subcultures and Oppositional Politics". https://www.academia.edu/26654304/Internet_subcultures_and_oppositional_politics [08.09.2016].
- Kalaycıoğlu, Ersin, Ali Yaşar Sarıbay. "Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Siyasal Gelişme". **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**. ed. Ersin Kalaycıoğlu. Der Yay., 1997: 9-38.
- Kant, Immanuel. **Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme**. çev. Dr.Yavuz Abadan, Seha L. Meray. AÜSBF Yayınları, 1960.
- Kapani, Münici. **Kamu Hürriyetleri**, AÜHF Yayınları, 1976.
- Kar, Altan, Sevgi Kesim. "Dijital Aktivizm, Gerçek bir Aktivizm Ruhunu mu? Yoksa Bir Vicdan Temizleme Ayinini mi Temsil Ediyor? Dijital Aktivizmin Sosyo-Psikolojik Arka Planı". **İnternet ve Sokak**. ed. Yasemin İnceoğlu, Savaş Çoban. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015: 130-162.
- Karakullukçu, Bayram. "Sosyal Medyaya Panoramik Bir Yaklaşım". https://www.academia.edu/1536360/Sosyal_Medyaya_Panoramik_Bir_Yakla%C5%9F%C4%B1m_Seminer_-_Bayram_Karakullukcu [30.10.2014].
- Kentel, Ferhat. "Demokrasi, Kamuoyu ve İletişime Dair". **Birikim Dergisi**. s.30, (1991): 39-44.
- Kısakürek, Necip Fazıl. **Peygamber Halkası**. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2003.
- Laer Van, Jeroen, Peter Van Aelst. "Cyber-protest and Civil Society: The Internet and Action Repertoires in Social Movements". **Handbook of Internet Crime**. der. Y. Jewkes, M. Yar. Routledge, 2010: 230-254.
- Locke, John. **Hükümet Üzerine İkinci Tez**. çev. Fahri Bakırcı. Babil Yayıncılık, 2004.
- Lippmann, Walter. **Public Opinion**. Transaction Publishers, 1998.
- Mardin, Şerif. **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**. İstanbul: İletişim Yay., 1995.
- Marshall, Gordon. **Sosyoloji Sözlüğü**. Bilim ve Sanat Yayınları, 2004.
- McCombs, M. E., D. L. Shaw. **The Agenda-setting Function of Mass Media**. Public Opinion Quarterly, 1972.
- Mcluhan, Marshall. **Understanding Media**. The MIT Press, 1994.
- Milliyet. "Kim Bu Duran Adam". <http://www.milliyet.com.tr/fotogaleri/47808-yasam-kim-bu-duran-adam-/1> [27.01.2016].

- Morozov, Evgeny. "The Digital Dictatorship", The Wall Street Journal. <http://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703983004575073911147404540> [08.09.2016].
- Morozov, Evgeny. "The Brave New World Of Slactivism". http://neteffect.foreignpolicy.com/posts/2009/05/19/the_brave_new_world_of_slackivism. [12.01.2016].
- Mutlu, Erol. **İletişim Sözlüğü**. Ankara: Ark Yayınları, 1994.
- Neumann, Elisabeth Noelle. **Kamuoyu Suskunluk Sarmalının Keşfi**. Dost Kitabevi, 1998.
- Nişancı, Şükrü. **Sivil İtaatsizlik**. İstanbul: Okumuş Adam Yay., 2003.
- Nutuk. "Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi". Ankara: MEB Yayınları, 1996.
- NY Times. "Protesters and Politicians Defy Turkey's Twitter block". <https://www.nytimes.com/2014/03/22/world/europe/turks-seek-to-challenge-twitter-ban.html?hp&r=1> [26.01.2016].
- NY Times. "In Turkey, Twitter Roars After Effort to Block It". <https://www.nytimes.com/2014/03/22/world/europe/turks-seek-to-challenge-twitter-ban.html?hp&r=1> [26.01.2016].
- Ocak, Ahmet Yaşar. **Türkiye Sosyal Tarihinde İslamın Macerası**. Timaş Yayınları, 2010.
- Offe, Claus. "Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması". **Yeni Sosyal Hareketler**. ed. Kenan Çayır. Kaknüs Yayınları, 1999.
- Oktay, Cemil. **"Hum" Zamirinin Serencamı**. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1991.
- Osmanoğulları, Fırat. Güncel Alt-Politikanın Üretimi: Tarihin İlk Hologramlı Eylemi, **TRT Akademi**. c. 1, s. 2 (2016): 388-406.
- Ökçesiz, Hayrettin. **Sivil İtaatsizlik**. Demokrasi Kitaplığı, 1998.
- Özçetin, Burak. "Hacktivizmin Politikası ve Poetikası". **İnternet ve Sokak**. ed. Yasemin İnceoğlu, Savaş Çoban. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015: 182-207.
- Öktem, Niyazi. **Özgürlük Sorunu ve Hukuk**. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1977.
- _____. **Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi**. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 1988.
- Özdemir, Gürbüz. "Weberyan Anlamında Türklerde Otorite ve Meşruiyet İlişkisi(15.yüzyıl Osmanlı Dönemine Kadar)". **Akademik İncelemeler Dergisi**. c. 9 s. 2 (2014): 69-90.

- Özkaya, Betül “Ağ Toplumunun Omurgası Olarak İnternetin Demokrasi ve Kamusal Alan Açısından Değerlendirilmesi”. **Yeni Medyada Demokrasi**. ed. And Algül, Neda Üçer. Literatürk Yayınları, 2013: 135-164.
- Papic, Marco, Sean Noonan. “Sosyal Medya: Bir Protesto Aracı”. **Türk Kütüphaneciliği Dergisi**. s.1(2011): 165-172.
- Pişkin, Mehmet. “Dijital Aktivizm”. <http://inet-tr.org.tr/inetconf15/bildiri/50.pdf> [13.12.2016].
- Rawls, John. “Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı”. **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**. ed. Yakup Coşar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.
- Resmi Gazete. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/04/20140403-18.pdf> [26.01.2017].
- Ruffin, O. “Hactivism From Here to There”. www.cultdeadcow.com/cDc_files/cDc-0384.php [16.01.2016].
- Safko, Lon. **The Social Media Bible (Tactics, Tools, Strategies for Business Success)**. New Jersey: J. Wiley Inc., 2009.
- Saner, H. “Demokrasilerde Direnme Sorumluluğu Üstüne”. **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**. ed. Yakup Coşar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.
- Shirky, Clay. **Herkes Örgüt İnternet Gruplarının Gücü**. çev. Pınar Şiraz. İstanbul: Optimist Yayınları, 2008.
- Şenel, Alaeddin. **Siyasal Düşünceler Tarihi**. Bilim Sanat Yayınları, 2004.
- Tanilli, Server. **Uygarlık Tarihi**. İstanbul: Say Yay., 1992.
- Taşkın, Ahmet. “Baskıya Karşı Direnme Hakkı”. **TTB Dergisi**. s.52 (2004): 37-65.
- Tatar, Taner. “Yeni Toplumsal Hareketler”, **Ortadoğu Analiz**, c.5. s.57 (2013): 10-19.
- TBMM. <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm> [10.09.2014].
- Sysomos. <https://blog.sysomos.com/2011/01/31/egyptian-crisis-twitter/> [19.09.2016].
- TDK Büyük Sözlük. <http://www.tdk.gov.tr> [10.09.2014].
- The Dynamics of Cause Engagement. <http://csic.georgetown.edu/research/digital-persuasion/dynamics-of-cause-engagement> [30.10.2016].
- The Daily Beast. “Turkey’s Useless Twitter Ban”. <http://www.thedailybeast.com/articles/2014/03/21/turkey-s-useless-twitter-ban.html> [26.01.2016].

- Timisi, Nilüfer. **Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi**. Dost Yayınevi, 2003.
- Tunç, Aslı. “Kanunsuz Ama Meşru: Sanal Ortamda Sivil İtaatsizlik ve İnternet Korsanlığı”. **Cogito Dergisi**. s. 67 (2011): 197-204.
- Tüfekçi, Zeynep. “İnternette Sosyal Değişim: Organize Etmek Kolay, Kazanmak Zor”https://www.ted.com/talks/zeynep_tufekci_how_the_internet_has_made_social_change_easy_to_organize_hard_to_win?language=tr#t-943043 [15.02.2018].
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. “Hisbe” **Türkiye Diyanet Vakfı**, Cilt 18, 133.<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=180133> [09.09.2016].
- Türkmen, Seçil. “Sosyal Medyanın Politik Yaşama Etkisi: Arap Baharı Çerçevesinde Mısır ve Libya Örneği”. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Uçkan, Özgür. “Dijital Aktivizm mi Aktivizm mi”.
<https://spotdergi.wordpress.com/2012/05/30/dijital-aktivizm-mi-aktivizm-mi/> [13.12.2016].
- Uçkan, Özgür. “Sokak + (Dijital) İletişim= Aktivizm”.
<http://www.politus.com.tr/detay/sokak-dijital-iletisim-aktivizm> [13.12.2016].
- Uçkan, Özgür. “Dijital Aktivizmin Sınır Boyunda Hacktivizm: Anonymous ve RedHack Örnekleri”. **Hack Kültürü ve Hacktivizm: Yeni bir Siyaset Biçimi**. ed. Ali Rıza Keleş, Yetkin Sal. Alternatif Bilişim, 2013: 53-79.
- Unicef. http://www.unicef.org/turkey/udhr/_gi17.html [19.06.2016].
- Vural, İzlem vd., **Medya ve İletişim**. Anadolu Üniversitesi Yayını, 2012.
- Weber, Max. **Sosyoloji Yazıları**. çev. Taha Parla. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Webster, Frank. **Theories of the Information Society**. New York: Routledge, 2006.
- Verstraete, Pieter. “Duran Adam Etkisi” **Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi**, <http://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2013/07/Duran-Adam-Etkisi1.pdf> [20.05.2016].
- Williams, Raymond. <http://akademikstok.com/raymond-williams-oku-265.html> [19.08.2016].
- Wray, Stefan. “Electronic Civil Disobedience and the World Wide Web of Hacktivism: A Mapping of Extraparliamentarian Direct Action Net Politics”, **Switch**, C.4, <http://switch.sjsu.edu/web/v4n2/stefan/> [18.01.2016].

Yanikkaya, Berrin, Barış Çoban. “Radikal Medya ve Radikal Etik: Alternatif Medya Etiği Tartışmaları”. **Kendi Medyanı Yarat.** ed. Berrin Yanikkaya, Barış Çoban. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2014: 115-156.

Yeğen, Ceren. “Dijital Aktivizmin Bir Türü Olarak Hacktivizm ve RedHack”. **E-Journal of Intermedia.** s.1 (2014): 118-132.

Yıldırım, Çağlar, Dr. Kaplan, Gökür. “Akıllı”
<http://seset.ceit.metu.edu.tr/2012/01/web-1-0-2-0-3-0-4-0/> [30.10.2014].

Yüksel, Erhan. “Kamuoyu Oluşturma ve Gündem Belirleme Kavramları Nerede Kesişmekte Nerede Ayrılmaktadır?”. **Sosyal Bilimler Dergisi.** c.7. s.1 (2007): 571-586.

EK 1.

Sadece internet üzerinden etkinlik yapmak (tweet atmak, imza kampanyasına katılmak, profil resmini değiştirmek vs.) kitleleri tembelciliğe alıştırmaktadır

544 oy • Kesin sonuçlar

10:04 - 24 Şub 2017

5 11 10

Twitter üzerinden gerçekleştirilen bu anket 24 Şubat 2017 tarihinde başlatılmış ve üç gün boyunca devam etmiştir. Mention ve Retweet özelliğinden yararlanarak daha çok insana ulaşılmaya çalışılmıştır. Ek 1. anketine ait soru, tezde geçen *dijital slacktivism* (dijital tembelcilik) ve *cliktivism* (tıklamacılık) kavramlarının kitleleri tembelciliğe alıştırmayı alıştırmadığını ölçmektedir.

Sadece internet üzerinden etkinlik yapmak (tweet atmak, imza kampanyasına katılmak, profil resmini değiştirmek vs.) kitleleri tembelliğe alıştırmaktadır başlıklı anketi 544 kişi cevaplamış ve %77 ile *Evet*, %17 ile *Hayır* ve %6 ile *Fikrim Yok* sonuçlarına ulaşılmıştır. Cevaplayanların yarısından fazlası toplumsal konulara ilişkin sadece klavye başında bir şeyler yapmanın tembelliğe alıştırdığını düşünmektedir. Anketten yola çıktığımızda iki çıkarım yapılabilir: Birincisi cevaplayanların çoğu, tepkilerin dile getirildiği esas alanın sokaklar, meydanlar yani kitlelerin fiziki olarak bir araya geldiği mekanlar olduğunu kabul etmektedir. İkinci olarak cevaplayanlara göre sadece internet üzerinden faaliyet yürütenler yaptıklarının yeterli olduğunu düşünme eğilimine gireceğinden sokak ayağına dair bir şeyler yapmayı gerekli görmeyecek ve bu durum tembelliğe yol açacaktır. Bu soru, cevaplanma oranlarına bakıldığında eleştiriye açık bir özellik sergilemekte ve bilimsel verilerle de desteklenmeye ihtiyaç duymaktadır.

Ek 2.

Twitter üzerinden gerçekleştirilen bu anket 23 Mayıs 2017 tarihinde başlatılmış ve bir gün boyunca devam etmiştir. Ek 2. ankete ait soru kitlelerin sosyal medyada kendilerini nasıl tanımladıklarını ölçmektedir.

Sosyal medyada hangisisiniz? Başlılık anketi 144 kişi cevaplamış ve %40 ile aktivist %25 ile klicktivist ve %35 ile slactivist sonuçlarına ulaşılmıştır. Cevaplayanların çoğunluğu kendilerini aktivist olarak tanımlamıştır.

Ek 3.

İnternetin (özelde sosyal medyanın) katılımcı, şeffaf ve doğrudan demokrasiye ulaşmak için öncelikli yol olduğunu düşünüyor musunuz?

31% Evet

63% Hayır

6% Fikrim Yok

475 oy - Kesin sonuçlar

RETWEET
5

BEĞENİ
2

10:16 - 24 Şub 2017

4

5

2

11

Twitter üzerinden gerçekleştirilen ikinci anket 24 Şubat 2017 tarihinde başlatılmış ve üç gün boyunca devam etmiştir. Mention ve retweet özelliğinden yararlanarak daha çok insana ulaşılmaya çalışılmıştır. Ek 3. ankete ait soru, tezde geçen internetin (özelde ise sosyal medyanın) katılımcı, şeffaf ve doğrudan demokrasiye ulaşmak için öncelikli yol olup olmadığına dair cevaplayanların ne düşündüğünü yansıtmayı amaçlamıştır.

İnternetin (özelde ise sosyal medyanın) katılımcı, şeffaf ve doğrudan demokrasiye ulaşmak için öncelikli yol olduğunu düşünüyor musunuz? anketini 475 kişi cevaplamış ve %31 Evet, %63 Hayır ve %6 Fikrim yok sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu anket üzerinden yapacağımız çıkarım internetin ve özelde ise sosyal medyanın yardımcı araç özelliği gösterdiğidir. Buna göre yapılacak olan çıkarımlardan biri sosyal medyanın manipülasyona açık bir alan olduğudur. Sosyal medyanın çift taraflı etkileşim özelliği sergilemesinden kaynaklı bu alanı kullanan herkes bir şeyler dile getirmektedir. Dile getirilen her bilginin her zaman doğru bilgiyi içermiyor oluşu bu alana şüphe ile bakılmasına neden olmaktadır. Bu durum demokrasi için öncelikli yol olmayışına dair bir neden oluşturabilir. Yapılacak bir diğer çıkarım ise internetin doğrudan demokrasiye ulaşmada başat ya da esas rolünün olmadığıdır. Demokrasiye ulaşmada interneti amaç olarak görme eğiliminden ziyade yardımcı bir araç olarak görme eğiliminden bahsetmek mümkündür.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI : Sevgi Demirel

Doğum Tarihi : 29.03.1989- İstanbul

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Büyükçekmece Lisesi- EA

Lisans Diploması : Uludağ Üniversitesi Felsefe Bölümü 2011

Yüksek Lisans Diploması : Yıldız Teknik Üniversitesi Felsefe Ana Bilim Dalı 2018

Tez Konusu : Sivil İtaatsizlik ve Sosyal Medya

Yabancı Dil : İngilizce

E-mail : sevgi_demirel17@hotmail.com

